

*Nagy Elek számvevőtiszt és menyasszonya, Kiss Julianna
(festmény, 1830 körüli porcelánfestmény alapján, Nagy Márta tulajdonában)*

**SEPSISZENTGYÖRGYI NAGY ELEK 1848/49^{IKI}
MAGYAR SZABADSÁGHARCBELI HONVÉD ALEZREDES
ÖNÉLETRAJZA (SZ: 1799 MH: 1872)**

HATÁRVIDÉK 1762–1918

DEMETER Lajos

**„Csak a pennám által kerestem keserves kenyeremet...”
Nagy Elek (1799–1872),
a számvevőtiszt és honvéd
alezredes önéletírása**

Nem karddal a kezében, a csatatereken harcolta ki 1848/49-ben korának elismerését – habár szívvel-lélekkel a szent ügy híve és az események részese volt –, hanem tollal a kezében, mint számvevőtiszt küzdött a megnyírbált jogokért. Mestersége „nem lévén egyéb, csak a penna”, azzal vívott csatát azért a népért, melyből vétetett: a székelységért. Idős korában a gyermekeinek szánt önéletírásában így emlékezett vissza hosszú fáradozásainak egyik sikerére: „...a rendeletet olvasva, nem fejezhetem ki örömemet, ez volt az első örömperce életemnek, erre csak azt mondok, hála neked jó atya Istenem, megszabadultak valahára azok, akiket én még a túlvilágon is szeretek, én mindent elkövettem érettök, lelkem tiszta, s ha nem az én sok fáradozásaim következtében lett is a szabadulások, megmutattam legalább (...), megmutattam az ország Nagyjainak is, mit szenvedtek és mennyit áldoztak az igazságtalan országos közterh felosztása által...”¹

Nagy Elek, az idézett sorok írója 1799. július 17-én született, Szotyorban. Egy olyan székely családnak volt a sarja, amelynek köszönhetően már zsenge gyermekkorától magába szívhatta a népe iránti szeretetet és ragaszkodást. Iskoláit a sepsiszentgyörgyi református rektornál kezdte, majd ugyanitt a „német normál” iskolában fejezte be. A székely határőrség hatóságainak irányítása alatt álló iskolát azt követően hagyta ott, hogy Erdély hadikormányzója sepsiszentgyörgyi látogatása alkalmával az említett iskolában ajánlatot tett az itt tanuló, szépen író diákoknak – mivel szükség van írnokokra –, felvétellel jelentkezhetnek a határőr katonaságnál.

Alig tizenöt éves, amikor 1814. április 1-jén, mint hadi írnok, alkalmazást nyert az első székely gyalogezrednél. Az elején hiányos német nyelv- és írásbeli, illetve számtani alapismeretei miatt sorozatosan megalázták, kigúnyolták a társai. Túrva a megvetést, autodidakta módon képezte magát, és hamarosan kitartó szorgalmának köszönhetően, 1816 végén, Spatsek Gáspár számvevő ajánlatára már őt bízták meg, hogy 1809–1816 közötti, a francia háborúk ideje alatt elmaradt pénz- és egyenruha számadásokat ezredénél rendbe tegye. A rábízott munka közel másfél évet vett igénybe, de olyan pontossággal végezte, hogy 1818. október 24-én, a 620-as számú „dicsérettel teljes decretummal” Fikweiler székely huszár ezredes kérelmére ugyanez év novemberétől hasonló megbízatással a Székely Huszárezredhez helyezték át. Itt a pénz- és egyenruha számadások annyira „zavarba” voltak, hogy a kuszált számítások szerint ezredét több mint 18 534 forint adósság terhelte. Fikweiler ezredes halálát követően gróf Kálnoky János ezredes az említett összeg egyharmad részének kifizetésére kötelezték, de Nagy Elek itt is rendbehozta a nyilvántartásokat, és ezredesét megmentette az előzőleg megítélt harmadrész kifizetésétől.

Az idő alatt, míg az ezredes számügyeit rendezte, alkalma volt megismerkedni a székely huszárezred teljes archívumával és a „szegény székely huszár családok katonai nyomasztó költségeivel is”. Ettől kezdve azon iparkodott, sokszor erejét meghaladó módon, hogy közbenjárjon és segítségére legyen, lehetőségeihez képest enyhítse a huszár családok katonai terheit.

A számvevői vizsgát 1826-ban tette le, Nagyszebenben. A „próbatétel alkalmával” olyan bizalmat nyert felettesei előtt, hogy a későbbiekben többször hívták fel a főhadikormányhoz különböző munkák kidolgozására. Ilyenkor soha nem mulasztotta el, hogy a székely határőr családok katonai megterhelésére ne hívja fel a felettesi figyelmét.

Számvevőségi hivatalára az előrejegyzési kinevezését a cs. kir. főhaditanácstól B. 1215. szám alatt, 1827. március 31-én kapta kézbe. Az 1816-tól szerzett tapasztalatai alapján

tovább tanulmányozta a székely lovas katona családokat terhelő – a teljes hadfelszerelés kiállítására fordított költségeket –, és az érvényben lévő törvények keretei között az enyhítések lehetőségét. A könnyítések érdekében már 1827-ben, a hadgyakorlatok alkalmával, ezredese jelenlétében jelentést tett gróf Hardegg erdélyi hadvezérnek. Előadva a székely huszárok nyomasztó, már-már „meglábalhatatlan katonaköltségeit”, meghallgatása eredményeként ettől kezdve a nyereg- és szíjszerszámot a kincstártól ingyen adták a székely határőr huszároknak.

Tényleges számvevőbiztosnak 1831. október 16-án nevezték ki, és nem sokra rá a 11. (Székely) Huszárezred kötelékében századosi rangra emelték. Közel a negyvenedik életévéhez, 1838-ban a hadbiztosi vizsgát is letette, mely funkcióra a főhaditanács I.1122. számú rendeletével 1844. április 17-én kiadott átiratával jegyezte elő.

Előléptetését követően, mint „gazdászati referens”, ezrede útján a felsőbbbségekhez 1839-ben egy újabb kimutatást nyújtott be, azzal a céllal, hogy „segítsenek, mert a huszár családok nem győzik a katonaköltségeket fedezni”, azonban átiratára kedvező választ nem adtak.

Háromszék marchális közgyűlése 1845-ben, hálául és elismerésül az eddigi munkásságáért és fáradozásaiért – a főhaditanács B. 3443-as, szeptember 12-én kiadott jóváhagyásával – táblabíróvá választotta. Később egyhangú fölterjesztésében „Tollhegyi” előnévvel címeres nemességgel való megjutalmazásra ajánlotta a császárnak. Háromszék rendjeinek a fölterjesztését V. Ferdinánd 1847-ben jóvá is hagyta, de mielőtt a címer- és nemeslevelét kiadták volna, kitört az 1848-as forradalom, s mivel Nagy Elek is részese volt a magyar szabadságharcnak, 1850 után nemeslevelének a kiadása végleg elmaradt.²

Az 1839-ben elkészített beadványát követően, melyre nem kapott semmilyen kedvezőnek mondható választ, arra az elhatározásra jutott, hogy a saját nevében nyújt be báró Anton Puchner altábornagyhoz egy pontos kimutatásokkal alátámasztott folyamodványt. Újból rámutatott a székely családokat ért sérelmekre, és amíg törvényes úton lehetővé válnak a jogorvos-

lások, mellékelte az enyhítésekre vonatkozó tanácsait is. Az 1846. szeptember 8-án Puchnernek benyújtott munkája megtette a hatását. Az altábornagy magához kéri, s hogy személyesen is jobban megismerhesse az állapotokat, elrendelte egy, a székely és román határőrök „fennálló alapszabályait, katonai és polgári állásukat” kimutató összeírás megszerkesztését, ugyanakkor egy kísérő jelentés összeállítását. A parancsnak rövid időn belül eleget tett, és a nyolcvan ívből álló kimutatását és kísérőjelentését 1847-ben tette le az altábornagy asztalára.

Valószínűleg benyújtott jelentésének, de inkább az eddigi munkásságának köszönhetően kérte fel gróf Teleki József fő kormányzót, az erdélyi országgyűlésen belüli, „a székely katonakodó nemzet rendezésére” alakított erdélyi országos bizottmány arra, hogy V. Ferdinándnál engedélyt eszközöljön ki, és Nagy Eleket császári rendelettel Kolozsvárra rendelje. Ezredéhez császári utasításra az 501. számú elnöki rendelet Puchner aláírásával 1847. október 6-án érkezett meg. A parancsolat értelmében október 14-én jelentkezett szolgálatételre gróf Mikó Imre fő kormányzó tanácsosnál.

A bizottmány, hogy Nagy Elek előterjeszthesse álláspontját és véleményét, rendelkezésére bocsátotta az 1764 és 1847 közötti, a székely határőrségre vonatkozó rendezési tervezeteket, bizottmányi jegyzőkönyveket, panaszleveleket, guberniumi és országgyűlési végzéseket. Az akták áttanulmányozása után október 23-án lépett a bizottság elé, ahol feltárta és újból kihangsúlyozta a már rég megfogalmazott véleményét: az 1764-ben erőszakkal felállított határőrség ősi jogokat típró, a katonáskodó székelysége nézve igazságtalanul túlterhelő, és a közel 84 év alatt a székely családok tömeges elszegényedéséhez vezetett. A régi intézmény helyett a „nemzet- és osztálykülönbség nélküli katona-rendszer” felállítását javasolta. A bizottság pontokba szedett kérdéseire – főként azért, mert a székely gyalogezredekre vonatkozóan kielégítő adatokkal és elegendő ismeretekkel nem rendelkezett – kimerítő választ nem adhatott. Mivel az országgyűlés berekesztése előtti napjait ülte, az a döntés született, hogy Nagy Elek végezze el ezrede 1847-es számadásait, azt

követően pedig gyűjtse be a székely gyalogezredekkel kapcsolatban kért adatokat, írja meg a kimutatásaival alátámasztott jelentését, és nyújtsa be 1848 tavaszáig a bizottságnak áttanulmányozás és megtárgyalás végett.

Mire ezrede számadásait befejezte, 1848. március 15-én kitört a forradalom. Két nap múltán Bécs teljesítette a követeléseket. Batthyány Lajos miniszterelnökkel az élen április 10-én hivatalba lépett az első magyar parlamentáris kormány.

Nagy Elek az újabb rendeletet a kinevezett első magyar kormány hadügyminiszterétől, a május 23-án Itáliából hazatérő Mészáros Lázártól kapta. Felkérték, hogy az új minisztériummal ismeresse a székely határőrök helyzetét, eddigi megterheltetéseit, és tegye meg a katonáskodásra vonatkozó újjászervezési javaslatait. A hadügyminiszterhez címzett 1848. június 20-i előterjesztésében pontos számadatokkal szemléltette a székely katona családok évi kiadásait.³

Ugyancsak miniszteri utasításra a hadsereg megreformálásáról szóló tervezetét egy állandó és egy tartalékos hadsereg felállításáról 1848. augusztus 28-án nyújtotta be.⁴

Augusztus végével Puchner altábornagy rendelte magához Nagyszébenbe, és szeptember 4-i dátummal Nagy Eleket a magyar hadügyminisztériumnál hadbiztosi kinevezésre ajánlotta. Hazatérte után mint választott táblabíró, de egyben ezredkormányra kirendelt küldötteként is, részt vett a Szentkatolnán megtartott marchális széki ülésen. Hangulatáról, mely egyben az egész Háromszéket is jellemezte, röviden jegyezte meg: „az ingerültség nőttön nőtt”.

Nem volt aktív részese a szeptemberi, valamint az októberi eseményeknek. Nagy Elek az agyagfalvi székely nemzeti gyűlést is csak annyiban említette önéletírásában, hogy annak „eredménye a’ lett, hogy Háromszéken egy állandó bizottmány állíttatott fel.” A szóbahozott Háromszéki Állandó Bizottmány már jóval a székely nemzeti gyűlést megelőzően létrejött és működött a szék központjában, Sepsiszentgyörgyön. Az életrajzíró az október vége felé megalkult háromtagú kormányra gondolhatott, melynek élén Berde Mózes kormánybiztos állott.

Másik két tagjának Nagy Imrét, a 11. Székely Huszárezred alezredesét és Demeter József kormánybiztost, Sepsiszentgyörgy volt főbíráját választották meg.⁵ Aláírásukkal már október 25-én kiadták utasításait, és Háromszéken a fegyveres alakulatok további szervezését, illetőleg a régebbiek újjászervezését sürgették.⁶

Nagy Elek csak röviden utalt Háromszék elszigeteltségére is: „egy vonal húzatott, mely Székelyföldet Szászföldtől elkülönítette, s ezáltal a hadikormány és a székely ezredek között megszünt minden közlekedés.”

Azidő alatt, amíg folyt az agyagfalvi gyűlés, és a székely tábor kivonult a fenyegető ellenségre, Háromszéken Gidófalvi János széki jegyző és Pap Mihály nyugalmazott őrnagy – kinevezett királybírói és katonai vezető minőségben – a szék védelmének a megerősítésén fáradoztak. Nekik és az Agyagfalváról hazatérő, már említett kormány vezetőinek köszönhető, hogy az 1848. november 5-i, Marosvásárhely melletti csatavesztést követően Székelyföld e kistulcsokjája az ellenségtől fenyegetve és körülveve megőrizhette szabadságát. A széktől délre, a Barcaságon Gedeon tábornok ellenséges csapatai táboroztak, Udvarhelyszéket Heydte dragonyos százados hódította meg, és Erdővidéket fenyegette, északon pedig Dorschner ezredes „pacifikálta”, majd a General Commandóra eskette fel Csikszéket. Az ellenség gyűrűjében ezekben a válságos napokban Háromszék a feladás és a fegyveres önvédelem között vívódott. Vezetői és tisztjeinek egy része, ezek közé tartozott P. Horváth Albert főkirálybíró is, azon a véleményen volt, hogy a maroknyi Háromszék nem lesz képes ön maga megvédelmezésére. A másik tábor, a radikálisokkal az élen, a fegyveres önvédelem mellett érvelt. Mindezek megvitatására és döntéshozatalra az 1848. november 11–12-i bizottmányi és székgyűlésen került sor, melyen természetesen a lakosság is nagy számban megjelent, érezte egységes akaratának a súlyát: kiállott a fegyveres önvédelem mellett.

Ezen a székgyűlésen, habár egyelőre feltehetően – megkísérelve tárgyalások útján elkerülni, vagy legalábbis elodáznai az összeütközést – az önvédelem mellett döntöttek. Ekkor jutott

szerephez a számvevő százados Nagy Elek is. Tagja lett a Háromszéki Állandó Bizottmány választotta, gróf Bélyd Gergely vezette, Puchnerhez induló küldöttségnek. Az árapataki földbirtokest azért jelölték a követség vezetőjévé, mert ő ígérkezett a legmegfelelőbbnek, hogy békés megoldást eszközöljön ki a főparancsnoknál. Tudott volt, hogy az altábornagy személyesen ismerte és „annak előtte többet lévén (...) őexcelenciájával, igen nagy barátságot és rokonszenvet mutatván iránta”.⁷ Hasonló megfontolásból lett tagja katonai részről a küldöttségnek Nagy Elek is. Ismerték munkásságát, tudták, már 1846-ban személyes kihallgatáson tárgyalt a főparancsnokkal, 1847-ben annak ajánlásával került be a székely határőrök ügyeit tárgyaló országgyűlési bizottmányba. 1848-ban ugyancsak Puchner volt az, aki maga elé hívatta Nagyszebenbe, és hadbiztosnak ajánlotta a magyar kormány hadügyminiszterénél. Az öttagú küldöttség – melynek az említetteken kívül tagja volt még rétyi Székely István, szemerjai Serester Mózes és a Sepsiszentgyörgyön lakó lécfalvi Gyárfás Dávid –, 1848. november 13-án indult Brassóba, hogy feladatának eleget tegyen. A városparancsnokságon jelentkeztek, előadták követjárásuk célját, és útjuk folytatásának a lehetővé tételét kérték Nagyszeben felé. Parlamentereket meg nem illető módon, kérésüket a császáriak elutasították. Megfosztva a szabad mozgás lehetőségétől, mondhatni megalázóan, letartóztatták őket. A vendégfogadót, ahová bezállásolták, mindaddig nem hagyhatták el, ameddig Nagyszebenből a válasz meg nem érkezett. A várakozás ideje alatt kényszerlakhelyük előtt – azzal a nyilvános céllal, hogy a küldöttséget meggyőzzék a császáriak fölényéről –, egy kisebb katonai demonstrációt is rendeztek. Ablakaik alatt elvonultattak gránátos, lándzsás és nemzetőr csapatokat, sőt ágyúkkal felszerelt tüzérseget is.⁸

Puchnerhez a háromszékiek átíratát katonai gyorspostán juttatták el, és hozták vissza annak Háromszékét megrovó, bűnlajstromát elősoroló, fenyegetőző levelét. Nagy Elek mindkettőt teljes terjedelmében bemásolta az életrajzát tartalmazó vaskos füzetébe. Valószínűleg, mint működésével kapcsolatos dokumentumokat,

Kővári László 1861-ben megjelentetett **Okmánytár az 1848-49-ki erdélyi eseményekhez** című munkájából vette át.⁹

A cs. kir. főhadiparancsnok válasza 1848. november 16-án Q 1658. szám alatt, november 19-én érkezett meg Brassóba. Nekik, mint „a székely nemzet küldöttségének”, a levelet Arbutina cs. kir. őrnagy olvasta fel és nyújtotta át. Ezt követően katonai felügyelet alatt Árapatak határáig kísérték a követeket, akik „az Oltvízen használatba volt hajón” átkeltek a folyón, elhagyva az ellenséges területet, és Sepsiszentgyörgyön az Állandó Bizottmánynak átadták Puchner üzenetét.

A vádaskodó, fenyegetőző levél tudtára adta a háromszékieknek, hogy amennyiben nem hódolnak meg, a császári főparancsnokság fegyverrel fogja arra kényszeríteni őket. Nyilvánvalóvá vált, hogy a császáriakkal nem lehet egyetértésre jutni, fel kell készülni a fegyveres önvédelemre.

November második felétől felgyorsultak Háromszéken az események. Hamarosan bekövetkezett az elkerülhetetlen fegyveres összecsapás a császáriakkal. November 25-ével kezdődően a kisebb, megfélemlítő és tapogatózó betöréseket követően, a hónap utolsó napján sor került a nevezetes első ütközetre Árapatak és Hidvég között, eldördültek Gábor Áron ágyúi...¹⁰

Ezzel kezdetét vette Háromszék véres, már-már erejét meghaladó önvédelmi harca.

Mindezen eseményekről, a decemberi ütközetekről Nagy Elek csak néhány sorban emlékezett meg: „ami személyemet illette, én az Ezred évi számadásaival pro 1848 el voltam foglalva, azonban az ütközetek hol Erdővidéken, hol a dobolyi Oltvize hídjánál folytatódtak, emellett azonban 1848-ba decemberbe már megkezdődtek a pacifikáció előzményei Gedeon tábornokkal Brassóba, amely e hó végével meg is lett.”¹¹

Az idézet utolsó sorai egyfelől a székegyek december 9-i csatavesztését, Köpec felégetését követően, de a december 13-i rikai csatát megelőzően, a Háromszéknek „felajánlott” békekötésre vonatkozhatnak. Ekkor inkább az időnyerés vagy legalábbis az összecsapás elodázása volt a cél Gedeon tábornok részéről. Heydte a háromszékieket a feltétel nélküli megadásra szólította fel levelében, és azzal fenyegette meg

őket, hogy ellenkező esetben a felégetett és lemészárolt Köpec sorsára juttatja az egész Háromszéket.

A felajánlott békéről a Honvédelmi Bizottmány december 13-án tárgyalt, de a drago-nyos császári százados ellen a támadásra való előkészületeket nem állította le. Heydte „békeajánlata” és időhúzása, hogy bevárhassa az újabb haderőket, nem vált be. Köpec elpusztításának megrendítő híre az egész Háromszéket mozgásba hozta. 1848. december 13-án a Felsőrákos–Vargyas–Rika térségben Gál Sándor, Horváth Ignác, Gábor Áron vezetésével a székelyek szétverték Heydte Felsőrákos melletti táborát.¹²

Másfelől tehát Háromszék és Gedeon altábornagy közötti béketárgyalásokra, melyeket Nagy Elek úgy említett meg, hogy „december hó végére meg is lett”, az 1848. december 24-i hídvégi csatát követően került sor.

A Schurrter tábornok dandárával december 18-án megerősített osztrák haderő, egybevonva minden erejét, december 24-én Hídvég és Árapatak között ütközött meg a Sombori Sándor vezette székely erőekkel.¹³ A technikai és számbeli fölényben lévő császáriak győztek. A székely vereség másik oka az volt, hogy a hosszú téli táborozásba belefáradt, a karácsonyi ünnepekre hazavágyó katonákat az inkább osztrák érzelmű katonai vezetés tömegesen hazabocsátotta.¹⁴

A lehangelő csatavesztés, a kialakult belső zavar, a külvilágtól elzárt, segítséget schonnan nem várható Háromszéket – az ország többi részéből valós hírek nem érkezhettek, de álhírek terjengtek, hogy Kossuthot elfogták, a magyar ügynek vége, s Bem Józsefnek észak-erdélyi sikereiről mit sem tudhattak –, a Honvédelmi Bizottmányt, élén Berde Mózzsal, a fegyverszünet mihamarabbi megkötésére sürgette. Az előtárgyalásokat követően a pacifikációra 1849. január 2-án került sor. Háromszék nevében az árapataki szerződés néven ismert egyezséget Bélydy Gergely és a küldöttség további nyolc tagja írta alá, osztrák részről pedig az okmányt Gedeon császári tábornok szentesítette. Ezt követően a vezetőség egyes tagjai, az élen P. Horváth Albert főkirálybíró és a főtisztok egy része január 4-én Brassóban tették le a hűségüket.¹⁵

Az eskületételt követően Sombori Sándor ezredest és Nagy Elek számvevőszázados Gedeon tábornok számonkérés végett Brassóba rendelte. A két tisztet 1849. január 7-én Sydlovski nyugalmazott százados kísérte a császári tábornok elé. Nagy Elektől az ezred pénztárát és a számadásokat kérte számon, ugyanakkor kikérdezte azt is, hogy melyik tisztnek mennyi fizetést adott a kérdéses időben. Ezidő alatt tébolyodott meg Sombori ezredes, akit valószínűleg a tábornok számonkérései, fenyegetései és vádaskodásai sokkoltak olyan mértékben, hogy az elméje elborult. Sombori Brassóban maradt, Nagy Elek pedig azzal a paranccsal utazott haza, hogy „szorgalmazza” az ezred átadását Nagy Imre császári alezredesnek. Ez meg is történt, azonban rövidesen a magyar szabadságharc ügye fordulópontjához ért. Bem vezetésével a tavaszi hadjárat során „több csaták után Szebent diadalommal bevették, egyszóval Gedeon és Puchner táborát behajtották a Szeben körül lévő muszákkal együtt Oláhországba, úgyhogy 1849-be március 12-én Erdélyben már a székelyek és magyarok uralkodtak”,¹⁶ március 21-én a töröcsvári szorosnál Heydte seregei, a tömösi szoroson át pedig az osztrák–orosz ellenes erő többi része hagyta el Bem József serege elől menekülve Erdélyt.

A mindvégig Sepsiszentgyörgyön tartózkodó Nagy Elek a tavaszi hadjárat végével és azt követően jut egyre nagyobb szerephez. Gál Sándor ezredes 1849. március 7-i parancsolata értelmében Daczó Zsigmond, a székely huszár-ezred kormányzója az ezrede elszámolásainak az elvégzésével és a székely huszárok lóbeszerzési alapjának az elszámolásával bízta meg. Az utóbbival, mert az a volt határőr huszár családok tulajdonát képezte, a berendelt és érintett családok képviselői előtt, mind a revindikált havasok, mind pedig a fourage-pénztár jövedelméről 1849. április 11-én adott számot, és adta át további kezelés végett a meghatalmazott személyeknek.¹⁷

Alig fejezte be ezredese erre vonatkozó utasításának teljesítését, Mészáros Lázár hadügy-miniszter április 16-i dátummal F/g 11305. számú, Debrecenből keltezett „tisztí rendelőnyével” hadbiztossá nevezte ki¹⁸, ugyanakkor

Nagy Eleket honvéd őrnaggyá léptette elő.¹⁹ Mint hadbiztos őrnagyot F/g 11438-as rendelettel április 24-i dátummal, a Temesközben harcoló Bem altábornagy táborába rendelték, hogy a „pénzügyet kezelendő”, Lugoson jelentkezék szolgálattételre.²⁰

Lugosról a táborral Szenttamásra ment, majd az altábornagy parancsára Pestre utazott, hogy a hadsereg számára pénzt vételezzen fel. Ezt teljesítve, Bem hadtesteit Törökbecsén, Becskereken, Pancsován, Versecen, Fehértemplomon, Orsován, Mehádiában, Karánsebesen, Lugoson pénzzel látta el, számadásaikat egybegyűjtötte, és azokat a közben Szegedre költözött miniszteriumnak elszámolva adta át. Itt vehette kézbe 1849. július 24-én Aulich hadügyminiszter aláírásával megerősített főintendánsi és „lovas alezredesi” kinevezését, amely tíz pontba foglalva összegezte kötelezettségeit is.²¹

Szegedről elutazva, július 26-án Vetter Antal altábornagnál jelentkezett, kinek rendeletével újabb „körútra” indult. Kmetty György tábornoktól Perlszra utazott, de erre az út nem lévén biztos, Törökbecsét, Nagybecskereket érintve Pancsovára, Versecre, Temesvárra jutott el, majd Lugosra, onnan Lippára, ahol értesült Arad bevételéről és Görgey parancsára Világosra ment, ahol tisztársaival együtt le kellett tenniük a fegyvert a cári csapatok előtt.

A világosi fegyverletételt követően az oroszok a honvédtiszteket a császáriak kezére adták, akik az aradi várba kísérték őket, és mint rabokat a kazamatákba zárták. Nagy Elek megjegyezte, hogy mint hadifoglyoknak sanyarú soruk volt: „bezártak, minden ágynémű nélkül a kopac földön tartottak, éheztek, rongáltak, alacson szavakkal illették” és tartott minden addig, amíg Schlick tábornok meg nem érkezett, aki annyi enyhítést tett a tisztai foglyoknak, hogy fizetést rendelt számukra, és megengedte, hogy a vár vendéglőiben étkezhessenek.²²

Nagy Eleket rövid időn belül Pestre kísérték, ahol „több napokig” tartották, majd szabadlábra helyezve hazabocsátották. 1849. szeptember 23-án jelentkezett Sepsiszentgyörgyön a kerületi főbiztosnál, Kovács István cs. kir. századosnál, akitől hivatali beosztást kapott.

Mikor körútja során Wohlgemuth altábornagy polgári és katonai főkormányzó Sepsiszentgyörgyöt is meglátogatta, Nagy Eleket maga elé parancsolta, és az 1848/49-ben összekuszálódott árvaügyek tisztázását bízta rá. Ugyanekkor Glanz miniszteri tanácsos a főkormányzó tábornok meghagyásából arra utasította, hogy jelentést készítsen arról, milyen eredménnyel működött az 1847-es országgyűlésen, és tegyen javaslatot arra is, miként lehetne a székely katonáskodó családok sérelmein segíteni, kiadási költségeiket csökkenteni.

Habár nem szívesen, de elvállalta a háromszéki árvaügyek intézését és elmaradt számvitelének rendbetételét, mert tudatában volt annak, hogy ha visszautasítja a „kegyes” ajánlatot, könnyen a fogságban szenvedő tisztársai sorsára juthat. A kért jelentést és véleményének „leplezetlen kinyilvánítását” az országgyűlésen elért határozatokról és eredményekről, illetve a székely határőrséggel kapcsolatos javaslatait rövid időn belül elkészítette, és már 1850. február 10-én elküldte Wohlgemuth tábornoknak.²³ Igaz, a tábornok a „rebellis” és megfigyelés alatt álló volt számvevő tiszt feliratát válasza nem méltatta, de Heydte alezredes 1850. április 30-án Udvarhelyről keltezett rendelete és a kerületi biztosság 1850. május 5-i 4707. számú átírtára útján Nagy Elektől a nála lévő összes, az 1847-es országgyűlési és határőr családok állapotára vonatkozó iratot bekérte.²⁴

Azt, hogy Nagy Elek alapos kimutatásai, számításai, jelentései mennyiben járultak hozzá a határőrség megszüntetéséhez, nem lehet felmérni. Annyi azonban bizonyos, hogy a Habsburgvezetés belátta: a már a szabadságharc idején megszűnt intézmény fenntartása nem célszerű és egyáltalán nem korszerű. Ezért nemsokára, az 1851. január 22-én kiadott rendeletével feloszlatta, és az addigi öt erdélyi határőrezred helyett azonos számú serezzred, négy gyalog- és egy huszárezred felállítását rendelte el.²⁵

Mintegy tizenöt esztendő múltával, életrajza megírásakor ezen rendelet megjelenésével kapcsolatban vetette papírra azokat a sorokat, amelyeket a bevezető elején abból a célból ollóztunk ki és idéztünk, hogy Nagy Elek emberi

nagyságát kellőképpen méltatni és jellemezni tudjuk. Ekkor sorolta fel pontokba foglalva azokat a „gyökeres törvényeket” is, amelyek az ő megfogalmazásában és értelmezésében a közteherviselést és a mindenkire kötelező katonáskodást szabályozhatták.²⁶ „Az országos közteherviselés nem egyéb – határozta meg –, mint az, hogy minden lakosa az országnak minden különbség nélkül, legyen gróf, báró, nemes, földműves, iparúzó vagy hivatalnok, tartozik az ország költségei fedezésére vagyonaéhoz mérve adózni, és emellett tartozik a honvédelmi terhbe is részt venni, azaz katonáskodni, a törvények értelmében.”²⁷

Nagy Elek a rábízott árvaügyek rendbetételével és a számadások revíziójával 1850-től kezdődően mintegy két évet dolgozott. Lelkiismeretes munkáját már 1851. március 13-án keltezett 4652-es számú átiratában elismerte a felsőbbség, mi több, ugyanezen év május 3-án kiadott 11 347. számú rendeletével arra kérte fel, hogy dolgozza ki és véleményezze, milyen törvényeken és rendelkezéseken alapult a volt székely ezredeknél az árvaügyek kezelése. A felkérésnek rövid időn belül „megfelelt”, és tíz nap múltán, május 16-án elküldte az óhajtott dolgot a guberniumnak.²⁸

A császáriak nemcsak a volt számvevő százados számviteli képzettségét és tehetségét ismerték el, hanem mint szaktekintélyt is nyilván tartották. Ennek egyik bizonyítéka gróf Nádasdy főtörvényszéki elnök 1852. február 12-én keltezett hivatalos levele, melyben arra kérte fel a „referensként” dolgozó Nagy Eleket, hogy a kerületi törvényszékek részére „zsinórmértékül” kidolgozott új árvaügyi instrukciót „aprólékosan átolvassa” és elemezze, észrevételeiről és nézeteiről pedig mihamarabb tájékoztassa.²⁹ Habár nem említi önéletírásában, de valószínűsíthető, hogy ennek a felkérésnek is haladéktalanul eleget tett, véleményezte az instrukciót, és észrevételeiről tájékoztatta a főtörvényszéki elnököt.

Miközben Sepsiszentgyörgyön az árvaügyekkel és felsőbbségek által kért munkálatok elkészítésével foglalkozott, 1852-ben a szebeni cs. kir. haditörvényszék véglegesen letárgyalta a szabadságharcban való szereplésének ügyét. Az 1851. december 23-án hozott rendelet értelmé-

ben, 1851. december 31-i hatállyal értésére adták, hogy számvevő századosi rangjától megfosztották, szolgálatából elbocsátották, a huszárezredtől élvezett járandóságát megvonták, egyezőval büntetésből állományon kívül helyezték.³⁰

Sepsiszentgyörgyön a kerületi hivatalnál számvitellel is megbízott volt huszárszázados a rangja és tisztii fizetése elvesztése után egy ideig a cs. kir. kerületi biztosságtól mindössze 1 forint 30 krajcár napidíjat kapott. Ezt 3 forintra azt követően emelték fel, hogy 1852. augusztus 6-án Nupenau ezredes a kormányzó határozatából Nagy Eleket mint napidíjas írnokot szolgálatra Nagyszebenbe rendelte.³¹

Nem sokkal azelőtt, hogy Nagyszebenbe utasították volna, értesülést szerezve arról, hogy több bajtársának sikerült újból szolgálatba lépnie, vagy nyugdíjat, esetleg kegyelmi pénzt elnyernie, ő is hasonló szándékkal, 1852. július 15-én kérelmet nyújtott be az udvarhoz. Abban a reményben folyamodott a császárhoz, hogy kegyelmeben részesül, és újból szolgálatba léphet, esetleg hosszú, 38 éves számvevőtisztii szolgálatát figyelembe véve a császáriak nyugdíjazzák, rosszabb esetben kegydíjban részesítik. Az elnöki hivatal Bordolo altábornagy aláírásával 1853. február 13-án keltezett leirata egyértelműen elutasító volt. Tudtára adták, hogy „a felkelés ügyében való nagyfokú részvétele miatt öfelsége” 1853. január 15-i határozatával megtagadta tőle mind a tisztii állásának visszanyerését, mind a nyugdíjazását, és a kegydíj elnyerését is. Ugyanekkor elutasították azt a kérelmét, hogy polgári alkalmazásra jogosult legyen.³²

A császárhoz küldött folyamodványával kapcsolatban, utólag önéletírásában azt a megjegyzést fűzte, és meg volt ezzel győződve, hogy a General Commandóhoz leküldött kérvényét azért nem bírálhatták el Bécsben pozitívan, azért nem nyerhette el a kegyelmet, mert Nagyszebenben ellenségei, élén Fronius főhadbiztossal ellene működtek. Ahelyett, hogy jó ajánlatokat tettek volna, újabb nyomozást indítottak ellene. Megvádolták a császári kormányzat előtt, hogy már a székely határőrség korában, a benyújtott irataival lázító tevékenységet folytatott. Bujtató ténykedése akkor csúcsonyult ki, mikor

1847-ben az országgyűlésen az országos bizottmány előtt feltárta a székely határőrök sérelmeit, s e tette mély hatással volt a székelysége. Vádolták azzal is, hogy Háromszéken tekintéllyel bírót és elismert személyiségként helyezett, hogy tekintélyét latba vetve az osztrák kormányt szolgálta és szolgáltatva volna, elvállalta a fegyvert fogó háromszékiek megbízatását, szerepet vállalt 1848 novemberében a küldöttségben, amely a reguláris császári katonasággal szemben a rebellis szék érdekeit képviselte. Mi több, elfogadta a magyar kormánytól a hadbiztossá váló kinevezését, amit később azzal tetézt, hogy honvéd alezredeként, mint a déli hadsereg főintendása, a magyar forradalmat egészen a világosi fegyverletételig szolgálta.

Ezen tetteiért – fenyítették meg rosszakarói –, nem érdemel kegyelmet. Tartsa szerencséjének, hogy csak tisztí rangjától fosztották meg, mert ha a cs. kir. haditörvényszék ezen tetteiről hamarabb tudomást szerez, több mint bizonyos, hogy húsz év fogságon alul nem menekülhetett volna. Ezeknek a vádaknak alapján került Nagy Elek a „fekete könyvbe”, és nem részesült kegyelemben, maradt állás és fizetés nélkül.³³

Az 1854. december 16-án kiállított igazoló okmány szerint a 13 332-es cs. kir. kormányrendelet határozatából Nagy Elek 1854. december 15-ig tartózkodott Nagyszebenben, mint diurnista. Ezidő alatt, ismerte el a bizottmány, „nemcsak a likvidációs bizottság által hozzájuttatott elszámolásokat, speciális számfejtéseket és kiszabási munkálatokat intézte sok szorgalommal és pontossággal (...), hanem a cs. kir. országos főbiztosság által rábízott számfejtéseket is sok pontossággal dolgozta ki, az 1848/9 és 1849/50-ben Erdélyben felállított katonai kórházak majdnem minden elszámolását megszerkesztette, az ehhez szükséges folyamodványokat összeállította.”³⁴

Egy a család birtokában megőrzött német nyelvű nyilatkozat azt tanúsítja, hogy Nagy Eleket 1854. december 18-án Nagyszebenből való hazautazása idején a volt székelyhatárőr ezred 2. lovaszázada legénységének a nevében George Popa őrnagy jelenlétében a Fogaras vidéki vajdarécei és dézsáni volt román határőrök a lóbeszerzés és mundér alapjaik visszaszerzésével és az ezzel járó

szükséges eljárások lefolytatásával bízták meg. A felhatalmazók, George Lepşa Dézsánból, Teodor Miloşan és Wissaliom Petrişor Vajdarécséből abban egyeztek ki jogi képviselőjükkel, hogy minden megtérített forint után 3 krajcárt fizetnek, és a szükséges útiköltségeit is megtérítik.³⁵ Miután hazakerül Sepsiszentgyörgyre, nem lehet tudni, hogy folytatta-e az elvállalt ügyet, vagy visszamondta, az erre vonatkozó iratok elkallódtak, ön-életírásában pedig nem tett róla említést.

Azt követően, hogy 1854. decemberének végén otthagyhatta a nagyszebeni diurnista állását és hazajöhetett családjához, minden állami kereseti lehetőségtől eltúlvá, a megélhetéséért különböző peres ügyek lebonyolítását vállalta el. Ugyanakkor gróf Kálnoky Ádámné, gróf Bethlen Gábor és gróf Nemes Ábrahám jószágainak a felügyeletét és igazgatását is elvállalta. Mindezek mellett a fogságból nemrég szabadult „bajtársától”, Maurer József volt 1848/49-es honvéd alszázadostól pénzt kölcsönözve megszerezte a dohánykereskedés, a só- és bélyeg egyedárusítás jogát, és feleségével egy vegyeskereskedést nyitott a városban.³⁶

Sokrétű elfoglaltsága mellett, mint városa jónevű és tekintélyes polgára részt vállalt Szöcs János cs. kir. hivatalnokkal az 1854/56 között épült új városháza felavatási ünnepségének a megszervezésében is. Ezt a Kolozsváron megjelenő *Magyar Futár* tudósítójától tudjuk meg, aki kiemelte, hogy „a megnyitás egy csinosan rendezett táncvigadalommal érdekessítettett”, melyben a környékről mintegy 350 illusztris személy vett részt. A sikeres multság a „volt cs. k. huszárcapitány Nagy Elek és cs. k. hivatalnok Szöcs János uraknak, mint (...) fáradhatatlan munkásság és kitartás, úgyszintén a rendezetben csin által” elért szervezésüknek volt köszönhető.³⁷

1855-ben szánta el magát arra a bátor lépésre, amellyel aztán közel tíz év múltán kivívta magának Felsőháromszék falvainak az elismerését és háláját. Bátor tett volt és nagy elszánt-ságot igényelt vállalkozása, hiszen a megtorlások és az abszolutizmus korában egy olyan per elvállalása, amelyet a császári kincstár ellen kellett folytatni – és amelyet azelőtt 85 éven át a felperesek nem tudtak eredményre vinni a Habs-

burg-hatalommal szemben –, nagy kihívást jelentett. Igaz, az egyezségkötések előnyös és jó haszonnal kecsegtették, de a per kimenetele már a kezdeteknél kétséges volt. Az 1853-ban kiadott május-i két pátenis határozata szerint az „ilyen színű pereket” még 1854 augusztusával bezárólag „törvény útján” kellett volna „beperesíteni”, ő pedig csak 1855 elején vállalta át az ügyeket, így még a per újrafelvétele is bonyodalmakba ütközött.

A báró Szentkereszty család perét, melyet előbb a székely határőrseggel, majd a kincstárral folytatott az eltulajdonított, úgynevezett revindikált havas birtokaiért, említettük, 1855 elején vállalta el. Erről értesülve Bereck városa, Ozsdola, Kézdiálmás, Csomortán, Lemhény, Nyújtód, Kézdisárfalva, Szászfalu és Gelence községek képviselői is felkérték, hogy havasaiért a kincstárral folyó, már régebtől megfeneklett perüket dűlőre vigye. A felsőháromszéki falvak ügyét 1855 februárjában vállalta el.³⁸ A kilenc évig húzódó, anyagi áldozatokat követelő ügy érdekében ötször utazott fel Bécsbe, sok vesződés árán és a kormány által elé gördített különféle akadályok elhárításával, végül a császár is fogadta audiencián. Az itt előadottak alapján 1863. szeptember 24-én kiadott rendelet az említett községeknek és a Szentkereszty családnak visszaadta a jogos tulajdonaikat, és még jutányos kárpótlásban is részesítette őket.³⁹

Köszönetül a felsőháromszéki falvak egy serleggel ajándékozták meg. „Ezen emlékpoharat – írta visszaemlékezésében – hálaköszönetek mellett ürfítették, és nekem ünnepélyesen általadták a falvak Kézdivásárhelyen, ez volt (...) azon második perc, amelyben egész életemen keresztül fáradozásaimnak jutalmát örömet láttam...”

Az ezüstpohárba a hálás községek a következő sorokat vésték az ötvössel: „Emléke Bereck, Almás, Csomortán, Lemhény, Nyújtód, Szászfalu, Sárfalva, Gelence községének Ozsdolával egyetembe, melyet ősi havasai visszaszerzéséért Nagy Elek atyánkfíának szentelnek 1864-be”.⁴⁰

Habár a serleget Nagy Elek, mint emléket családi ereklyeként neje halála után „örökről örökre” a fiúág legöregebbjére hagyományozta, Pálmay József megjegyezte, hogy az ajándékba

kapott „pokál” az Erdélyi Múzeumba került és annak birtokában van Kolozsváron.⁴¹

A szabadságharcot követően, miután 1851 januárjában a székely határőrseggel intézményét megszüntették, annak teljes ingó és ingatlan vagyonát – mert a határőrök császár iránti hűségesküjüket megszegték, és a rebellisek oldalán harcoltak –, büntetésből elkobozták. A császári kincstár kezére jutott vagyonkomplexumról a jogos tulajdonosok soha nem mondtak le. Főleg az 1860-as évektől kezdődően, „az alkotmányos szabadság első sugarainál” egyre gyakrabban hangoztatták és emelték fel szavukat igazságtalanul elsajátított vagyonaik visszaszerzése érdekében. Elkobzott havasaira egyre több község jelentette be jogigényét. A tulajdonjogosultság alapján 1861/62-ben mind Csík-, mind Háromszék a határőrseggel ideje alatt létrehozott alapjait követelte, ugyanekkor a volt határőr huszár családok a lóbeszerzési alapjukért többszörösen folyamodtak a felsőbbeségekhez. Végül az 1864. évi kormány, ha még a többit nem is, de a lóbeszerzési alap vagyonára nézve elismerte a jogigényeket.⁴² Az abszolút kormány nem ellenezte az alap kiosztását sem, és a jogosult családoknak, akik a betételt hitelesen igazolni tudták, igényeik bejelentésére és igazolására 1865-ben egy évi záros határidőt tűzött ki.⁴³

Ekkor vállalt utójára közéleti szerepet a már 66. életévében járó, önéletrajzán dolgozó Nagy Elek, összeállítva a jogosult huszár családok névsorát. „Áldott legyen a hű sáfár emléke! – adta meg a tiszteletet a magát „Gyalog”-nak nevező egykori székely határőr, felidézve a történetet – Nagy Elek a közművelődés barátainak kérésére előszedte a poros, mohos aktákat, s amit csak ő tudott tisztába hozni, tisztába hozta az ügy állását, kimutatta, hogy hol van és mennyi az összeg (akkor még csak 53 417 forint 28 kr volt kötvényekben és készpénzben), kimutatta, hogy melyik családok minő mértékben illetékesek.”⁴⁴ Ezt a kimutatást a jogosult családok neveivel 1866-ban a *Kolozsvári Közlöny* is leközzölte.⁴⁵

Életrajzának megírását Nagy Elek 1869. január 8-án fejezte be. Hátralévő életét családjá körében, visszavonultan élte le.

Kiss Juliannával (1811–1876) kötött házasságából kilenc gyermeke született.⁴⁶ Közülük

öten érték meg a felnőttkort, Jozefin, Elek, Sándor és Róza gyermekeként haltak el. Életben maradt fiai közül Károly, kinek felesége Séra Polixéna volt, gyermektelenül, 1861-ben hunyt el. Az 1834-ben született fia, László (mh. 1904. március 11.), mint sepsijárási dulló kezdte hivatalát, majd városi számvevő lett, aztán mint városi tanácsos és alpolgármester húsz évig szolgált Sepsiszentgyörgyön. Legnagyobb lánya, Julianna 1831-ben született. Első férje, akitől később elvált, Dénes Lajos 1848/49-es honvédfőhadnagy volt, második férje pedig a volt cs. kir. huszárhadnagy, majd kereskedő László Ignác lett. Középső lányát, Erzsébetet (1838–1899. febr. 22.) árkos Mihály Elek (első felesége Rácz Anikó volt) vette feleségül, aki első házasságából két gyermeket hozott a családba: Károly vasúti állomásfőnök és ellenőr lett Medgyesen, Vilma pedig a bölöni Nagy Déneshez ment nőül, aki árvászéki ülnök volt Sepsiszentgyörgyön. Közös gyermekük összesen kilenc született, öt fiú és négy leány: Elek, Gergely, Pál, József, Béla, Emma, Klára, Berta és Erzsébet. Legkisebb lányát, Máriát (1839–1890. augusztus 21.) Kölönte Antal 1848-as székely huszárorrmester, később dulló vette el feleségül, kitől három gyermeket hozott a világra, a gyermekek: Ilka, Rüdöza, Berta.

A már említett László fia kétszer nősült. Első felesége árkos Mihály Zsuzsa (1839–1863) halála után vette el annak nővérét, Máriát (sz. 1830). Első nejétől két gyermeke született, Elek és Anna, a másodiktól pedig hat: László (1864–1883), Imre, Zsuzsa, Zsuzsanna (1872–1885), Mária és Vilma.

Mária, kinek férje Nagy Kálmán kereskedő volt, fiatalasszonyként halt meg, 28 éves korában, 1895. június 26-án. Az 1874-ben született lányát, Vilmát, Szántó Károly lemhényi körjegyző vette el feleségül, Annát (1863–1928), első feleségétől született lányát pedig Gödri Ferenc, aki Sepsiszentgyörgynek volt a legtevékenyebb polgármestere.

Fia, Elek, az életrajzíró Nagy Elek unokája, 1859-ben született. A Székely Mikó Kollégiumban tanult, majd a nagyszebeni hadapród iskolába iratkozott be, de betegsége miatt le kellett mondania a katonai pályáról. Visszatérve szülő-

városába, magánszorgalomból képezte magát, és gazdálkodásba kezdett. Kertészete, különösen gyümölcsöse és faiskolája hamarosan Háromszék-szerte ismertek és keresettek lettek. A Székely kiállításokon, a különböző terménykiállításokon számos díjat és elismerést nyert. Miután elvette Kiss Dénes kalapos lányát, Bertát (1862–1922), belépett apósa műhelyébe, és rövid idő alatt kalapgyárrá fejlesztette, egyedi gyártója volt a magyar csendőri kalapoknak.⁴⁷

Aktívan részt vett a megye közéletében. Ő alapította meg nyolc év fáradozás után az Ipartársulatot, melynek elnökévé választották (1893). Elnöke volt az 1892. december 11-én alapított Sepsiszentgyörgyi Iparosok Olvasó-egyletének, a Sepsiszentgyörgyi Betegsegélyező Pénztárnak. Az 1893-ban alakított Háromszékmegyei Iparfejlesztő Bizottságban helyettes titkári funkciót töltött be. Részt vállalt a háziipari iskola létrehozásában és fejlesztésében. Huszonöt évig volt a Háromszéki Takarékpénztár igazgatósági tagja, majd igazgatója.

Rendszeresen közölt a *Székely Nemzetben* és a *Székely Népb*ben, főleg az iparfejlesztéssel és Háromszék iparával kapcsolatban. Háromszék millenniumi *Emlékkönyvében* ő írta meg a közgazdasági fejezet legnagyobb részét és az ösfoglalkozások közül a halászatot, amelyben a helyi népi halászat különböző módoszatait mutatta be.

Felesége halála után kétszer nősült újra. Előbb özvegy Szederjessy Ödönnét, majd özvegy Kovács Jenőné, ilencfalvi Szász Ilonát vette feleségül. Gyermeke csak első házasságából született: Elek, Dénes és Mária.⁴⁸

Elek volt az, aki apja halála után örökölte a Nagy Elek-féle hagyatékot, melyet Dénes fiára hagyományozott, aki egyetlen lányára, Mártára hagyta. Neki nem lévén leszármazottja, így került az önéletírás az oldalági rokon Sütő Nagy Mária nyugalmazott tanárnő családjához Marosvásárhelyre.

Nagy Elek, a nagyapa „a derék polgár, volt székely huszár százados és számvevő, később honvéd alezredes és főintendáns” 1872. június 14-én, hetvenhárom éves korában, „szélütés következtében” hunyt el. Katolikus szertartás szerint helyezték örök nyugalomba a sepsiszent-

györgyi római katolikus temetőben lévő családi kriptába. Tiszta lelkiismerettel állhatott égi ura elé, és megtehetette utolsó jelentését – „székely népemért, akiket én még a túlvilágon is szeretek, én mindent elkövettem (...), lelkeim tiszta ... az igazságos teher elosztásért vívtam én egész életemben... A katonáskodó székely nemzet sérelmét megismervén honfi kötelességemnek tartottam azokon annyiba, amennyibe hivatásom engedte könnyebbíteni...”

*

A „hosszadalmas”, negyven ívre terjedő életrajzt először és egyben utoljára 1901-ben, **Háromszék vármegye nemes családjai** című munkájában Pálmay József családtörténész használta fel. Ennek alapján írta meg művében Nagy Elek honvéd alezredes életének és munkásságának több mint egy oldalas méltatását. Az önéletírást ugyanekkor a genealógus a székely nemzet története írójának, de egyben a történészek figyelmébe is ajánlotta, lábjegyzetei pedig arra figyelmeztettek, hogy a család birtokában egy gazdag dokumentum- és okiratgyűjtemény van.⁴⁹

Azóta több mint száz év telt el. Két világégés, impérium- és rendszerváltások követték egymást. „Életrajza Nagy Eleknek, melyet szeretett nejének és gyermekeinek számokra, mint emléket megírt Sepsiszentgyörgyön 1865-ben életének 66-ik esztendejében”, szerzőjével együtt feledésbe merült.

A Székely Nemzeti Múzeum közel tízezer darabból álló gyászjelentő törzsgyűjteményét rendszerezve és a sepsiszentgyörgyi temetőben nyugvó szabadságharcosokra vonatkozó adatok után kutatva Nagy Elek „derék honpolgár, volt székely huszár százados és számvevő, később alezredes és főintendáns” 1872. június 14-i haláláról kiadott gyászjelentőt 1999-ben találtuk meg. A személyi adatokat közlő kisnyomtatvány, melyet a brassói Gött János és fia Henrik nyomdájában nyomtattak, egy tévhitet is tisztázott: sepsiszentgyörgyi Nagy Elek, ahogy ez eddig feltételezhető volt, nem a szemérvai református, hanem a sepsiszentgyörgyi római katolikus temetőben, családi kriptában nyugszik.⁵⁰

Ennek felismerésében fordultunk útbiztosításért és segítségért a Szent József plébánia

irodájához. Itt tudtuk meg, hogy a Nagy család utolsó leszármazottja, az ükunoka él és gondozza a családi nyughelyet. Pap Ibolya nyugalmazott kántor – mindenki Ibike nénije – szívesen segített, címet adott, mi több, beajánlott az idős Nagy Mártánál, aki készségesen rendelkezésünkre állt, és az első találkozáskor elmondta: kevés emlék maradt fenn az üknagyapjáról. Egy festményt őriz, melyen Nagy Elek székely huszár tiszt és menyasszonya Kiss Julianna, kovásznai Kiss Gábor székely huszár főhadnagy és blankenschwerti báró Marçant Terézia lánya látható, melyet a kékíró egy porcelánba égetett esküvői kép után festett meg. A korabeli porcelán tárgy, mint megannyi más családi ereklye, a világháborúk egyikében tűnt el. A gazdag családi irattár java része ugyancsak a két világegyetem és a menekülések áldozata lett.

Azt a keveset, amit a megmaradt iratok közül megőrizhetett, készségesen átengedte át-olvasásra. Ezek között találtunk rá azokra az iratokra, melyek egyikének hátán ceruzával felírva ez állt: „A revindikált havasok pere”. A mintegy tíz évig tartó per aktacsomója, melyet Nagy Elek a felsőháromszéki falvak és a Szentkereszty család nevében a havasok visszaszerzéséért a kincstár ellen folytatott, jóval vaskosabb lehetett – de megtudtuk, ezek az 1916-os meneküléskor kallódtak el. A revindikált havasok megőrzött periratainak nagyrészt az 1850/60-as években, az önkényuralom ideje alatt állították ki. Legtöbbjük gótbetűs, német nyelvű szöveg. A nehezen olvasható szövegeket Boér Laura fordította le, akinek ezúton is köszönetet mondunk. Tovább érdeklődve Nagy Márta néniénél, szóba hoztuk, hogy Pálmay József könyve megírásához Nagy Elek önéletírását is felhasználta. Feltételezésünk szerint, említettük, a család tulajdonát képező életrajz terjedelmes dokumentumokkal tele, vaskos füzet lehet. Márta néni végül rájött, valószínűleg arra a „kézzel írott könyv”-re gondolunk, ami a családban mindig fiúágon öröklődött, de az már nincs nála, jelenleg az oldalági leszármazott, a marosvásárhelyi Sütő Nagy Mária ny. tanárnő családjának a tulajdonában van. Hamarosan kapcsolatba kerültünk a tulajdonos tanárnővel, s habár az elején kevés reményt

fűztünk az eltűntnek hitt önéletírás megtalálásához, kezünkbe vehettük Nagy Elek életrajzát.

A harmincötször huszonöt centiméter nagyságú, utólag számozott, 135 oldalra terjedő kéziratot Nagy Elek 1865-ben, 66 éves korában kezdte el írni, s közel négy év múltán, 1869. januárjában fejezte be. Bőrkötéses borítóját több mint valószínű, hogy fia, Nagy László sepsiszentgyörgyi alpolgármester készítette az apja halála után. Címe *Sepsiszentgyörgyi Nagy Elek 1848/49-iki magyar szabadságharcbeli honvéd alezredesnek Önéletrajza* (sz: 1799 mh: 1872)

Életútját és munkásságát, ahogyan Nagy Elek megfogalmazta, „szeretett nejének és gyermekeinek számokra emlékül” írta le. Munkálkodásának megindoklására, a felettesei utasítására elvégzett tevékenységének bizonyítására, az életútja fordulatait kiváltó okok és körülmények megmagyarázására önéleírásában több, mint húsz kordokumentumot, utasítást, parancsot és saját jelentéseit másolta be. Elsők között az udvarhelyi székelyeknek 1791-ben, az erdélyi országgyűléshez benyújtott „alázatos könyörgő levele” olvasható teljes terjedelmében.⁵¹ Azon kívül, hogy 1847-ben több más dokumentummal együtt ebből is dolgozott, a folyamodványt az önéletrésbe inkább gyermekei okulására másolta be.⁵² Azt akarta tudatosítani gyermekeiben, hogy a székelyek nemessége olyan privilégium „melyet sem király, sem más senki nem adhat, mert az csak a vér által plántálódik egyik székelyből a másikba; ebből látható, hogy a székely nem egyéb, mint nemes, és a nemes nem egyéb, mint székely”⁵³ Nagy Elek az „igazságos teher elosztásáért” vívott munkás élete leírásával oktatni és példát sugallni akart, gyermekeit tanácsokkal látta el a jövőre nézve. A kiegyezést követően, a katona szemszögéből említi fel a még megoldandó problémákat. Magyarországon a jobbagság eltörlésével, a határország megszűntével a nemesség is, tehát „minden ember adót fizet, minden ember katonáskodik, a katonásko-dásból eredő költség pedig az ország pénztárára van átruházva s így az országos közteherviselés egyaránt van felosztva, nincs mentesítve senki, ez némelyikünknek igaz, hogy nem tetszik, mert nincs hozzászokva, de ez igazság”, vagyis így helyes. Arra hívta fel a figyelmet, hogy „a vak kockajátékot” el kell törül-

ni, és „arra kell működni, hogy ne a sorshúzás, hanem a születés napja határozzon a katonáskodásra való belépésre”, alóla pedig mentes ne lehessen senki. Tudatában volt, hogy a mezőgazdaságra, az iparra, a tudományra szükség van, nélkülözhetetlenek egy ország fejlődésében, de mind a mezőgazdász, mind az iparos hasznot húz. A „tudományokban kifejlődött egyén” is, legyen az pap, ügyvéd vagy tisztségviselő, munkájáért fizetést kap, ezért nem igazságos, ha a katonaság alól mentesíttetnek. De ha mégis felmentenék valamilyenüket, szerinte az volna az igazságos, ha „azon időre amely alatt tartoznának katonáskodásban részt venni, példának okáért 19 éves koruktól kezdve 30 éves korukig egy bizonyos összeget fizessenek a rendes adón felül”. Ezekből a plusz összegekből felállítható lehetne egy országos hitelintézet, mely segítségére volna a kölesönzésre szorulóknak, és megszabadítaná azokat az uzsorások kamataitól.

Arra inti gyermekeit, hogy ha „a megírt célt elértek, ettől soha, de soha el ne álljatok, mert csak így lesz az országos közterh viselése igazságosan elosztva”. Ugyanakkor azt is tanácsolja, hogy olyan képviselőket válasszanak, akik becsületesek, „lélekismeretesen védnek az országgyűléseken, s ha látjátok, hogy tévelygésekre mutatnak, hívjátok vissza, válasszatok mást”.⁵⁴

A tulajdonában lévő eredeti okiratok mellett Nagy Elek személyi irattárában számos dokumentumot őrzött meg másolatban is. 1847-ben például, azt követően, hogy hazaérkezett az országgyűlésről, az őt érdeklő irományokról másolatokat készített. Tette ezt, mert hivatala megkövetelte, de gyűjtötte és megőrizte főképpen azért, hogy azokat az igazságtalanságokat és jogtiprásokat, amelyeket a történelem folyamán a székelyek elszenvedtek, gyermekei ez iratok tükrében láthassák és ismerhessék meg.⁵⁵ A múlt hibáinak, tévedéseinek feltárásában minden háttér-gondolat nélkül csak a jó szándék vezette. Óvva intette gyermekeit, azokért, ami eltelt, a jelenben nem szabad bosszút állni, a sérelmeket pedig, mert a kiegyezéssel lehetségessé vált, csak a „törvényhozó test által kell orvosoltatni”.⁵⁶

Az önéletírás legértékesebb része az a két levél, amelyet 1848-ban Mészáros Lázár hadügy-

miniszterhez intézett. Az első azokat a számításait tartalmazza, amelyeken mint a huszárezred számvevőbiztja fiatal korától dolgozott, és a székely határőrök túlterhelő költségeire vonatkoznak.⁵⁷

Felterjesztésében, folyamodványában és az országgyűlés előtt is kimutatta, hogy az 1212 főből álló székely huszárezredben a főtiszteket leszámítva a székely huszár családok évi költsége 96 960 forintot tett ki, ami 84 év alatt 8 106 240 forintra emelkedett. A székely gyalogezredek esetében, a két ezred létszámát 4308 főre tette és a 40 forint átlagkiadással számítva, azok költségeit évi 172 310 forintban állapította meg, ami a határőrség felállításától kezdődően összesen 14 474 880 forint kiadást fedett. Nagy Elek számításai szerint a székely határőr családoknak, a rájuk erőltetett katonaság miatt, nem számítva a közmunkákat és az egyéb szolgáltatásokat, a háborúban a véráldozatokat stb., az osztrák hatalom 1847-tel bezárólag összesen 22 581 120 forintot kellett volna, hogy kárpótlásul visszatérítsen.⁵⁸

A Mészáros Lázárhoz intézett második levele, egybevetve az elsővel, azért is érdekes, mert a katonatiszt szemszögéből – ne feledjük, hogy felsőbb osztrák tisztú képzésben ha nem is részesült, de közöttük emelkedett hadi írnokból számvevő századosná – tette meg javaslatait a hadsereg megreformálására. Nagy Elek egy tényleges és egy bármikor használható tartaléksereg létrehozásában látta az új magyar hadsereg államköltségeken való fenntartásának és megreformálásának lehetőségét.⁵⁹ Mivel mindkét levélben és az önéletrésében is világosan, közérthetően fogalmazott, ezért utólag a kimutatásainak és elképzeléseinek a leírása a hadsereg átszervezéséről csak Nagy Elek szavainak a megisméltése volna, elemzése pedig egy katonai szakember feladata lenne.

Nagy Elek még csak hadiírnok volt, mikor mind a gyalogezred, mind a székely huszárezred francia háborúk alatt összekuszálódott zavaros pénzügyeit rendbe tette. Ennek során, megismerve a székely huszárezred teljes archívumát, kimutatásaival és jelentéseivel elérte, hogy a székely huszárok 1827-től ingyen kapják a szíjszerszámokat, ami évenként átlag 20 forinttal csökkentette a katonai kiadásait. Főszerepet

játszott a lóbeszerzési alap létrehozásában, és egyik kezelője volt, mint számvevőbizt, egészen 1849-ig. Az 1847-es országgyűlésen neki köszönhetően ismerték meg a statusok és a rendek azokat a valós állapotokat, amelyek a határőrség katonai intézménye miatt a székelység nagy részére nehezedtek. A világosi fegyverletételt követően az ő hozzáállásának, lelkes munkájának volt köszönhető, hogy a szabadságharc ideje alatt összezavarodott, átláthatatlanná vált háromszéki árvaügyek tisztázódtak, és dokumentumai rendszereződtek. Neki köszönhető, hogy 1855-ben a kincstár ellen elindított perével a felsőháromszéki falvak visszakapták revindikált havasait, és utolsó audenciájával elérte azt, hogy a király az összes, a határőrség kezelésében lévő birtokot és ingatlant visszajuttatta jogos tulajdonosaiknak.

Nagy Elek 1872-ben meghalt, és akkor még nem zárult le annak az alapnak a kérdése, amelynek létrehozásában részt vállalt, úgy gondoljuk, ha nem is lehetett már köze a további eseményekhez, nem távolodunk el a vele kapcsolatos témától, ha egészében bemutatjuk a közérdeket hatékonyabban szolgáló hivatott közalap szétmorzsolódásának a sorsát is. Úgy gondoljuk, hogy ha még él, Nagy Elek is azért harcolt volna „a penájával”, hogy az említett, sok anyagi áldozatot követelő alap egyben maradjon, és jelentékeny összegével a székely közérdeket szolgálja.

Jegyzet

(Nagy Elek életútjának és munkásságának megírásakor az önéletrés mellett Bona Gábor: **Tábornokok és törzstisztek az 1848/48. évi szabadságharcban** (3. átdolgozott, javított kiadás), Heraldika Kiadó, Budapest 2000. és PÁLMAJ József **Háromszék vármegye nemes családjai**, Sepsiszentgyörgy, 1901. adatait használtuk fel.)

1. Sepsiszentgyörgyi Nagy Elek 1848/49-iki magyar szabadságharcbeli honvéd alezredesnek Önéletrajza (sz. 1799 mh. 1872.) (a továbbiakban Önéletrajz), 35.
2. Pálmay József: **Háromszék vármegye nemes családjai**, Sepsiszentgyörgy, 1901. 331. 2. lábjegyzet
3. Önéletrajz 18–22.
4. Önéletrajz 22–27.
5. Egyed Ákos: **Háromszék 1848/49**, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978, 81.
6. Az Agyagfalvi gyűlést követő eseményekre és Háromszék önvédelmi harcára vonatkozóan lásd: Egyed Ákos im.; uő.: **A korszerűsödő és hagyományörző Erdély I.** kötet, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997. 187–205 és 238–261; uő.: **Az 1848-i agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlés – ahogy a résztvevők látták**. In: **A székelység**

története a 17–19. században. Válogatta és összeállította Egyed Ákos és Magyarai András. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 70–119; Jakab Elek: **Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re.** Budapest, 1880.; Kőváry László: **Okmánytár az 1848–49-i erdélyi eseményekhez.** Kolozsvár, 1861.; Nagy Sándor: **Háromszék önvédelmi harca 1848–49.** Kolozsvár, 1896; Székely Gergely: **Hetvenhárom év itthon. Korrajz és politikai elmélkedések.** Brassó, 1895; Szentkatolnai Bakk Endre: **Kézdivásárhely s az ottani Janesó családok története.** Kézdivásárhely, 1895; Zepezsaner Jenő: **Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején.** Székelyudvarhely, 1999; Demeter László: **Erdővidék a szabadságharcban 1848–1849.** Barót, 1998. 9–52.

7. Egyed Ákos i.m. 1978. 109.

8. Egyed Ákos i.m. 1978. 110.

9. Kőváry László i.m. 121–126.

10. Egyed Ákos i.m. 1978. 152.; Demeter László i.m. 23–26.

11. Önéletrajz 30.

12. Egyed Ákos i.m. 1978., 157–160; Bakk Endre i.m. 371–372; Nagy Sándor i.m. 47–48; Demeter László i.m. 31–44.

13. Egyed Ákos i.m. 1978. 160.

14. Székely Gergely i.m. 31.

15. Egyed Ákos i.m. 1978. 163–170.

16. Önéletrajz 30.

17. Önéletrajz 30–31. Lásd bővebben az ezekről szóló fejezeteket.

18. A rendelet másolatát lásd Önéletrajz 32.

19. Bona Gábor i.m. 533.

20. A rendelet másolatát lásd Önéletrajz 32.

21. Kinevezésének másolatát lásd Önéletrajz 32–33.

22. Önéletrajz 33.

23. Másolatát a jelentésnek lásd Önéletrajz 34; Az életrajzból hiányzik egy oldal, így a jelentés töredékben maradt meg. A fordítását lásd a függelékben.

24. A rendelet másolatát lásd Önéletrajz 35. Mivel egy oldal hiányzik, az átiratnak csak a vége van meg. Fordítása a függelékben.

25. Önéletrajz 35.

26. Önéletrajz 35–38.

27. Önéletrajz 35.

28. Önéletrajz 35.

29. Önéletrajz 38. A levél fordítását lásd a függelékben.

30. Önéletrajz 39. Az értesítés fordítását lásd a függelékben.

31. Önéletrajz 40. A rendelet fordítását lásd a függelékben.

32. Önéletrajz 40. Az értesítés fordítását lásd a függelékben.

33. Önéletrajz 40–41.

34. Önéletrajz 41. A bizonylat fordítását lásd a függelékben.

35. A német nyelvű okmány eredetije az ükunoka Nagy Márta birtokában van, Sepsiszentgyörgyön.

36. Önéletrajz 42.

37. *Magyar Futár*, 75. szám, 1856. december 14.

38. Erre vonatkozóan lásd bővebben a kötet végi résztanulmányokat.

39. Önéletrajz 43. A határozat fordítását lásd a függelékben.

40. Önéletrajz 43.

41. Pálmay József i.m. 332.

42. Dr. Endes Miklós: **Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.** Reprint kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 486.

43. Benczédi Gergely: **Berde Móza életrajza**, Budapest, 1901. 34.

44. *Nemere*, X. évfolyam 17. szám, 1880. február 26.

45. *Kolozsvári Közlöny*, 1866. évf. 105–111. számok.

46. A családra vonatkozó adatokat Pálmay József i.m. 303, 332. és a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonát képező gyászjelentő törzsgyűjtemény erre vonatkozó gyászjelentői alapján állítottuk össze.

47. **Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére** (A továbbiakban: Háromszék vármegye. Emlékkönyv), Sepsiszentgyörgy, 1899. 178.

48. Ifj. Nagy Elek életére vonatkozó adatokat az említett emlékkönyv és a halálakor közreadott nekrológ alapján állítottuk össze. *Székely Nép*, XLIV. évf. 29. szám, 1926. ápr. 15.

49. Pálmay József i.m. 331–332.

50. Sepsiszentgyörgyi Nagy Elek gyászjelentője a Székely Nemzeti Múzeum gyászjelentő törzsgyűjtemény N-betűs köteg l.sz. 27/889 h.

51. **A nemes Erdélyi Fejedelemség három Nemzetből álló tekintetes Statusaihoz és Rendjeihez alázatos könyörgő levele az adózás és azt Követett Terhek alá Törvénytelenül huzatott Nemes Székelységnek. Költ Nemes Kolosvár Szabad Királyi Városában Böjtmás Havának 4-dik Napján 1791-dik Esztendőben.** Nyomtatvány a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában l.sz. B. 52 697. A latin idézeteket lásd a függelékben, a szöveg fordítását K. József ny. tanár végezte el, akinek ezúttal is köszönetet mondunk.

52. Önéletrajz 3

53. Önéletrajz 11

54. Önéletrajz 37–38.

55. Önéletrajz 35

56. Önéletrajz 37–38.

55=223.....?

58. Önéletrajz 12–13.

59. Önéletrajz 21–22 és 22–27.

Életrajza

Nagy Eleknek, melyet szeretett nejeinek és gyermekeinek számokra mint emléket megírt Sepsiszentgyörgyön 1865-ben, életének 66-ik esztendejében

1799-be, július 17-én Háromszéken, Szotyorban születtem, sorsomhoz képest Sepsiszentgyörgyön részint a református rektornál, részint a német normális tanodába 1814. március 31-ig tanultam, nem voltam tanulóársaim között sem a legjobb, sem a legrosszabb.

1814-ben az országban létezett hadikormányzó egy utazása alkalmával megtekintette a Sepsiszentgyörgyön katonai hatóság alatt volt német normális tanodát, amely alkalommal úgy nyilatkozott, hogy miután nagy szükség van a katonaságnál írkokokra, azok, akiknek jobb írásuk van, ha magukat jelentik (ha kiskorúak is), az ezrednél írkokoknak felvétetnek.

Ennek folytán én is jelentettem magamat 15 éves koromban, és sikerült az első székely gyalogezrednél, hogy 1814-ben április 1-ső napján mint írkok felvétettem, de fájdalom, alig múlt el egy néhány nap szolgálatomba lépésem után, keserves szemrehányásokat kelle szenvednem bajtársaimtól, hogy mind írásban, mind a számolásba, mind a német nyelvben nem voltam oly kiképzettséggel, amint azt egy írkoktól követelték.

Megszomorodva a világba, magamra hagyva, hátrahúztam magamat, mindent túrtem, szenvedtem, azonban éjjelt-nappalt összetettem, minden üres órákat csak arra szenteltem, hogy a katonai számvevőiséget illető alapszabályokat olvassam és tanulmányozzam, s emellett az Istent kértem segítségül.

Imáim nem is maradtak siker nélkül, mert szakadatlan szorgalmam annyira vitt, hogy számvevő Spátsék Gáspár úr ajánlatára, aki pártfogolt már 1816-ik év végével, rám bízta az ezred kormánya az ezrednél a háborúk alatt 1809-től 1816-ig restanciába maradt pénz- és egyenruha számadások kidolgozása vezetését, fizetésem megjobbításával.

Én a rámbízott munkákat már 1818 vége felé oly szerencsésen és kitüntetéssel végeztem be, hogy a székely huszár ezredes Fikweiler kérelmére 1818. november 1-ső napjától kezdve a székely huszárezredhez egy dicsérettel teljes decretummal, ddtó 1818. október 24-ről, 620 szám alatt (melyet eredetileg megkaptok kedves gyermekeim a számotokra félretett irományaim között:) átrtransferálttam, ahol szinte 1809-től 1816-ig a pénz- és egyenruha-számadások kidolgozása és rendbehozása jutott részembe, de ahol a számadások oly zavarba voltak, hogy az ezred 18 534 fr 24 4/8 kr-ral pengőbe

adása volt az álladalomnak, amely adósság lerovására Fikweiler halála után ezredes Gróf Kálnoki Jánosnak 1/3-ad rész fizetésének levonása elhatároztatott.

Ezen zavaroknak tisztába hozatala több éveket foglalt magába ugyan, de megkettőztetett örömem volt, mert egyrésztől megszabadítottam az ezredet az adósságtól, és más résztől pedig a kidolgozás alkalmával megismerkedtem az ezred archívumával, megismerkedtem szegény székely huszár családok katona nyomasztó költségeivel is.

Ez alatt 1826. október 26-án megnősültem és társul vettem huszár főhadnagy Kis Gábor leányát, Juliánát, akit itten Sepsiszentgyörgyön nagyatyja nyug. cs. kir. altábornagy Báró Márçant Mihály nevelt, áldás poraira, mert jó és kedves nőt nevelt számomra, aki már majd 40 évек lefolyta alatt soha meg nem bántott, nem szomorított, az Isten őt áldja és tartsa meg számomra még sok évig.

1826-ba jelentettem magamat a számvevő próba letételére és ezt Szebenbe a hadi főkormánynál le is tettem, melynek folytán a cs. kir. főhaditanács 1827-be, március 31-én B. 1215 szám alatt a számvevő hivatal elnyerésére praenotált. Ezen próba letétele alkalmával azon bizalmát is megnyertem a főhadikormánynál, hogy később több rendben szólítottam bé Szebenbe különböző munkák kidolgozására, mely alkalommal soha el nem mulasztottam a székely katona családok terhes költségüket elősorolni, nem mulasztottam el 1827-be a contractio alkalmával erdélyi főhadvezér gróf Hardek őnagyméltóságának az ezredesem jelenlétebe a székely huszárok nyomasztó sérelmeiket és meglábalhatatlan katonaköltségeiket előadni, aminek az lett az eredménye, hogy azon időtől fogva a nyeregszert és szíjjűszerszámot az álladalomtól ingyen kapták.

1831-ben, október 16-tól kineveztettem a székely huszároknál számvevőnek, és csakhamar századosi ranggal díszesítettem; 1838-ban letettem a próbát hadibiztosnágra és a cs. kir. főhaditanács 1844-ben, április 17-én I. 1122 szám alatt hadibiztosnak praenotált; úgy szinte 1845-ben, szeptember 12-én B. 3443 sz. a. megengedte hogy a Háromszék közgyűlése által rám ruházott táblabírói címet elfogadjam; itten megjegyzem, hogy noha a hadibiztosi próbát csak oly egyének tehetik le, akik philosophiát és törvényt jelesen absolválták, én ezen hiányt folytonos olvasásom és tanulmányozásom által tökéletesen kipótoltam, úgyannyira, hogy a próbát dicsérettel állottam ki; lásd később Justitzminister gróf Nádasdi elismerését.

Ezen előléptetésem által Nagyobb út nyílt nekem a katonáskodó székelyek sorsán segíteni; mint gazdászati referens nem is szüntem meg folytonosan nyomatókos kéréseket felsőbb helyre az ezred útján tenni, de főképpen beadtam 1839-ben 853 szám alatt

egy hiteles kimutatást az ezred útján arról, hogy segítsenek, mert a huszár családok nem győzik a katona költségeket fedezni, tekintse meg a felség hogy ezen családok csak 1815- től kezdve 1838-ig a lovak és egyenruhára az 1140 főből álló létszámra évenként a 80 fr 91 200 forintot, összesen 19 év alatt 1 732 800 forintot pengőbe adtak ki, de fájdalom, ezen feladásra is semmi kedvező válasz nem adatott, s így elhatároztam magamban 1846-ban, szeptember 18-án erdélyi hadvezér báró Puchner altábornagynak személyesen a magam nevemben egy munkát beadni, amelybe kimutattam a székely családok sérelmeit, úgy azt is, hogy amíg a törvényes úton segítve lesz, mi módon lehetne a családokon segíteni és sérelmüket enyhíteni.

Ezen munkám szívére hatott a tábornoknak, magához hívatván megrendelte, hogy magának bővebb ismeretséget szerezhesen, írjam le a székely katonák, úgy szinte az oláh katonák jelenleg fennálló alaprendszabályait, katonai és polgári állásukat.

Ezen rendeletnek tehetségem szerint megfelelttem, és 1847-ben beadtam egy 80 ívből álló kimutatásomat egy azt kísérő jelentésem mellett.

Ezen munkám beadása után – nem tudom mi módon – az erdélyi országos bizottmány, amely a székely katonáskodó nemzet rendezésére volt kinevezve, azt a határozatot hozta, hogy főkörmányzó gróf Teleki József őnagyméltósága kéressék meg őfelségénél azon engedélyt kieszközölni, hogy engemet a bizottmányhoz berendeljének.

Ezen határozat folytán 1847-ben, október 6-án 501 elnöki szám alatt erdélyi hadvezér báró Puchner tábornok azon rendelete érkezett az ezredemhez, miszerint őfelsége megrendelte, hogy én az országos bizottmányhoz megjelenjek, ezen magas rendelet nyomán 1847-ben, október 10-én elindultam és 14-én Kolozsvárt megérkeztem, ahol bizottmányi elnök nagyméltóságú gróf Mikó Imre főkörmányszéki tanácsosnál magamat feljelentettem, ahol nékem a székely nemzet rendezésére vonatkozó irományok adtak által, úgymint:

a) az 1794-ben az országgyűlés által kikészített, a székely nemzet rendezését illető plánum

b) a kir. főkörmányszéknek 1796-ban, május 4-én 415 szám alatt ezen plánusra adott véleményével és az udvarhelyi székely nemzetnek 1791-ben beadott kérelmével együtt

c) ezen tárgyra vonatkozó véleményét és jegyzőkönyvét 1810-ben, október 15-én őfelsége rendeletéből Bécsbe összegyűlt vegyes bizottmánynak, amelyet őfelsége 1819-ben, március 12-én 4770 udvari szám alatt visszaküldött a főkörmányszéknek, és kimondja, hogy az 1794-ben készített plánum nem elfogadható, és megrendeli, hogy az egész székely nemzet ősi és régi szokásuk szerint collustráltassék

d) egy jegyzőkönyvet, mely 1820-ban Kolozsvárt, június 20-án 6636 szám alatt a főkörmányszék és az erdélyi hadi kormány tagjai által a collustrációról vegyesen készítettet

e) egy jelentését a főhadikormánynak, melyet 1820. december 13-án a bécsi főhaditanácsnak beküldött a collustrációt illetőleg

f) egy jelentését a kir. főkörmányszéknek őfelségéhez 1820-ban, október 26-án 8190 szám alatt a collustrációt illetőleg.

g) őfelségének legfelsőbb rendeletét 1847-ben, augusztus 25-ről, és erre a főkörmányszéknek 1847. december 3-án 11936 szám alatt őfelségéhez tett jelentését.

h) és végre az 1846-ban, az országos bizottmány által kidolgozott, a székelyek organisációját illető újabb plánumát.

Miután ezen irományok nekem azon megjegyzéssel adtak által, hogy én azokat szorgalommal átolvassam, és véleményemet a közelebbi bizottmány gyűlésébe a tanácskozás rendén nyíltan kimondjam, kötelességemnek tartottam legelsőb is az udvarhelyi székely nemzet által az ország gyűléséhez 1791-ben beadott kérvényét átolvasni, hogy ebből az ők sérelmeiket is megtudjam, mely kérelmet örök emlékül ide azért írom be, hogy abból a székely nemzet eredetét és jogait ti is, kedves gyermekeim, megismerjétek.

Tekintetes Statusok és Rendek!

Felderülvén már valahára azon óhajtott időnek kívánatos hajnala, melybe a királyi felség minden alatta lévő nemzeteknek törvényes szabadságukat kegyelmesen megígérni méltóztatott; mély tisztelettel jelent meg a tekintetes statusok és rendek előtt a nemes eredetű, de a lefolyt időnek mostoha forgási között az alacson szolgaság terhe alá rekesztett székely nemzet, a törvény s azt követő királyi diplomák és felséges affidatiók erejek szerint régi nemesi szabadságba és öt örökség szerint illető szabadságba visszatétetni kívánván ugyanis;

nem büszkélkedő elmének nyughatatlan vágyakodásából, melyet ily alázatos kérésnek módja talán meg sem engedné, hanem megromlott törvényeinek, elnyomatott nemesi szabadságának, megváltozott régi törvényes szokásainak hajdani lábra való állítása ösztönétől indíttatván, könyörög – könyörgésének pedig okait a törvény és királyi diplomák erején fundálván, reméli, hogy a tekintetes statusoknak és rendeknek nem fog terhőkre válni, midőn azoknak eredetét a régiebb erősségekből lehozni szándékozik.

A Scithák amaz északi jeges tartományoknak emlékezetes lakosi, midőn Bálambernek, vagyis Bálémirnek, amaz ők első emlékezetes királyuknak vezér-

sége alatt tízszáznyolcvanezer emberből álló táborokkal a Tanais vizen átköltözvén a 971-dik esztendőben Európába bejöttek, s itten a gothusokat, gépidákat, dakusokat és több nemzetségeket fegyverrel meghódoltatván Erdélybe, mely akkor Dáciának, és Magyarországra, mely Pánoniának és Jazigiának hívatott, megtelepedtek, annakutána az egymás rendében következett királyok alatt, végtére pedig a nagy Attila híres vitézsége által birodalmukat a legfelsőbb hatalmasságra emelték volna; a szerencsétlen visszavonásnak, mely minden monarchiát megemészteni szokott, áldozatai lettek, Ellák, Dengezics és Irnák, Attila három fia egyenletlenségök által utat nyitott az alattuk való nemzeteknek feltámadásukra és szolgálai jármuknak nyakukból való kivetésekre. Sokrendbéli szerencsétlen ütközetek után Attilának még életben maradt kisebbik fia, Irnák az ő kevés számból álló népével az európai Scithiába költözött, más része pedig a szerencsétlen népek Erdélynek azon részét, mely ma is székyel székcek, vagyis szélybeli földnek neveztetik, kiűzvé onnan az ott lakó népeket, mint vérrel szerzett drága örökséget megszállootta, és noha nagy Attila jáрма alól akkor felszabadult nemzetségek ezen eddig rajtok uralkodott maroknyi népet ezen földről kitorolni sokképpen törekedtek is, magukat mindazonáltal a földüket ennyi sok ellenségük ellen is oly hatalommal megtartották, hogy abból semmit el nem vesztvén még akkor is, midőn a 884-dik esztendőben a magyaroknak harmadik kijövelelkekkel a hét kapitányok Pannoniát és több ahhoz tartozó hajdan meghódolt tartományokat, mint régi örökségeket visszaszereznék, ezen már székyelkeknek neveztetett nagy Attila régi fiai magukat meghódoltatni nem engedték, sőt a Hetumoger, vagy Hét Magyar kapitányoknak bátran eleikben állván, régi törökösseinek lenni megismertették, egymással kezefogtanak, scithiai ősi szabadságukban, jussokban, törvényeikben és szokásaikban megtartattanak nemesak, sőt magok ezen székyelkek vezettétvén a magyarok táborát, mint hajdani vitézségüknek, mint régi atyafiságos szereteteknek példás jeleit mutatták, amint ezt ama legrégibb írónak szavaiból így olvassuk [fordítását l. a függelékben, **F.1.**]: *Transactis autem (scilicet in Civitate Atilae Regis), quibusdam diebus Dux Arpad et sui Nobiles, communi Consilio miserunt Exercitum contra Menumorunt Ducem Bihoriensem; cui Exercitui Principes et Ductores facti sunt Usubuu et Vélek qui egressi sunt de Insula, equitantes per Sabulum et Fluvium Thysciae in Porta Beuldu transnavigaverunt et inde equitantes iuxta fluvium Couroug Castra metati sunt etc. Et omnes Siculi qui primo erant Populi Atilae Regis, audita fama Usubuu, obviam pacifici venerunt et ante Exercitum Usubuu in prima acie contra Menumorout pugnaturi caeperunt, et ipsi Hungari praecedentibus Siculis, una contra Menumorout equitare coeperunt. Quod cum audivit Menumorout quod Usubuu et Vélec, nobilissimi milites Ducis Arpad cum Valida manu praecedentibus Siculis contra eum venirent, timuit ultra quam debuit. Tertio autem die ordinatis Exercitibus ad castrum Bellard Hungari egressi sunt, sicut e conversio milites congregati ex diversis Nationibus contra Usubuu et suos Milites pugnare coeperunt. Siculi et Hungari ictibus Sagittarum multos homines interfecerunt. Usubuu et Vélec, per Ballistas centum viginti quinque milites occiderunt, et pugnatum est inter eos duodecim dies, et demilitibus Usubuu viginti Hungari, et quindecim Siculi interfecti sunt. Tertio decimo die autem, cum Hungari et Siculi fossata Castrum implevissent, et schalas ad muros ponere vellent, Milites Ducis Memumorout videntes audicam Hungarorum caeperunt rogare hos duos Principes Exercitus, et aperto castrum, nudis pedibus suplices ante faciem Usubuu et Vélec venerunt etc.*

Megtetszik innen, hogy az Attila nemes véréből származott székyelység még Scithiából hozott, és azt sok jeles dolgaival fényesített ősi szabadságát soha örökre el nem veszette, az hét kapitányok által is meg nem győzetett, szolgaság alá nem vetetett, és csak a magyarokkal nem is verekedett; de sőt, velők mint hajdani valóságos véreivel erejét összekapcsolva, vitézül hódoltatta mindazon népeket, valakik az Attila fiai elpusztulásuk után a magyar birodalmukat elfoglalták vala.

Vitézkedtenek igen is, de nemcsak akkor vitézkedtenek, midőn az harmad renden e földre kijött régi magyar atyafiainak birodalmok visszafoglalásaiban segítségül voltak, hanem még akkor is, midőn az időnek mostoha forgása között az 1289-ik esztendőben azon vitéz magyarok a kegyetlen ellenségnek markában forognának: ekkor megemlékeznek atyafiúi szoros kötelességükről, régi vitéz eleikről, azoknak dicséretes példájokról, és maguk dicsőségük szerelméről elmennek, és erős hadi készüléssel megállják most a prédáló kunoknak, majd a kegyetlen tatárnak számtalan pogányságból álló, pusztító, rabló és tüzzel-vassal kegyetlenkedő seregei útjokat, megverik őket, elszabadítják rabjaikat, és bátorságossá teszik a hazát azoknak retentő félelmei ellen, amint erről a nagy emlékeztető Negyedik László magyar király a fenn említett esztendőben szeptembernek 17-ik napján kelt diplomájában így emlékezik [fordítását l. a függelékben, **F.2.**]: *Consideratis Fidelitatibus, et meritoriis servitiis Siculorum nostrorum quae primo Domino Regi Stephano Patri Nostro charissimo, et per consequens nobis cum summo ardore Fidelitatis laudabiliter exhibuerunt. Nam cum Cumani versi in presidiam auso temerario elevato vexillo crimen laese Majestatis non reformidantes, in Hond (Had seu Bellum) contra Personam*

nostram insurrexerant; convenerunt iidem Siculi dubios eventus fortunae non verentes nobis cernentibus, contra ipsos Cumanos et aciem eorum, se se viriliter et laudabiliter opposuerunt et in eodem praelio nobis multipliciter moeruerunt Complacere. Praeterea cum perfida Gens Tartarorum Regnum nostrum Hostiliter et crudeliter adussisset, et maximam partem Regni nostri Vastibus diris et spoliis peragrasset, ac infinitam multitudinem Regni nostri in sua feroci captivitate abduceret, et idem Tartarii spoliis, bonis, et rebus Regni nostri onerati ad propria remearent praedicti siculi contra insultum et Rabiem eorumdem Tartarorum pro libertate Patriae Gentisque suae Castra Toroczkon objecerunt, et contra eosdem Tartaros laudabiliter domicaverunt, eodemque constictu plusquam mille Homines de miserabili et enormi captivitate eorumdem Tartarorum liberaverunt.

Nem a puhaság szennyiben keresvén tehát a nemes székely nemzet dicsőségét; nem csoda, ha minden adománylevelei és diplomái annak hasznos szolgálatait, jeles viselt dolgait és bátor elmével, s vitéz fegyverével szerzett érdemeit foglalják magukban. Emlékezetes még ma is a keresztény világ előtt ama dicső emlékezetű Második András magyar király alatt a saracenusok ellen az 1217-dik esztendőben tett vitézsége, és annak érdemével a Tabur hegyén nyert és országok birodalmánál becsesebb királyi adománylevele a székely nemzetnek. Tudva vagyon ama halhatatlan emlékezetű első, vagyis Corvinus Mátyás király idejében és vitéz vezérlése alatt bizonyított hívsége, melyek hogy nem az historiák kedvezéséből származott költemények legyenek, nem lehet nem említeni csak a mindjárt tisztelt dicső Mátyás királynak az 1475-ik esztendőben az akkori erdélyi vajdához bocsátott ily rendű parancsolatját [fordítását l. a függelékben, F.3.]: Nos Mathias Dei Gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. Fidei Nostro Magnisco Blasio Magiar de Mera Vojvodae Nostro Transilvano, et Comiti Siculorum ejusque vices gerentibus, Salutem et Gratiam! Cum praecipua Conditio Regalis Nostrae Curae sit ut omnes et singuli fideles Statum Nostrum Regium promoventes praemii condigni vicem accipiant; ideo consideratis summa fide et strenuo semper belligerandi studio dicatorum Fidelium nostrorum universorumque Siculorum; Fidelitatis vestris barum serie mandamus firmissime; ut siquidem Fideles nostri Siculi nullis prorsus precumiaris exactionibus sive nobis, sive hominibus nostris, obstricti a perpetuis temporibus dignoscantur, nisi spontaneis et promptis oblationibus ad nostri et aliorum Serenissimorum Regum Hungariae Conjugiorum et natorum hilaria etc. ut illud ex aliis Literis nostris ipsis in formam Privilegii redactis uberius intelligere poteritis etc. Datum in castris nostris ad obsidionem Fortalitii

Modra metatis, feria quinta proxima post Festum Conceptionis Beatae Mariae Virginis anno Domini Millesimo Quadringentesimo septuagesimo tertio.

Semmi nem fér ennyi sokrendbeli diplomák és felséges adománylevelek hitelének támogatására mindazonáltal, hogy az érdem és annak jutalma már a törvény által is, mely mindeneknél többet tézsen, megerősítették, és örök időkre fennmaradóvá tették, imhol a székely nemzet kiváltképpen való nemességét megerősítő törvény, mely a decretum harmadik része negyedik titulusának tartása szerint így következik [fordítását l. a függelékben, F.4.]: Sunt Praeterea Transilvanis in partibus Siculi Nobiles Privilegiati ab Scithico Populo in primo eorum ingressu is Pannonian propagati, quos nos corrupto quodam vocabulo Siculos appellamus, dissimili penitus lege ac consuetudine gaudentes, rerum bellicarum expertissimi, qui per tribus et Generationes atque lineas Generationum (antiquorum more) Hereditates ac officia interesse partiuntur et dividunt.

Ily nemes, ily különös és ily érdemes fegyverviselő nemzet lévén tehát e székelység, nem csoda, hogy maga magának sokféle szép praerogativákat, királyi diplomákat és vitéz dolgairól emlékező bizonyosságleveleket érdemelt. Innen vagyon, hogy különös törvényekkel és más nemzetektől megkülönböztetett szokásokkal élt, földét mint vérrel szerzett és nem királyi adományból nyert örökségét egész hatalommal bírta, és nemzetén kívül való tiszteket nem ismert.

Innen következik ama három nevezetes rendekre lett elosztása, ugymint primores, kik közöttök jeles, viselt dolgaik érdemével magukat megkülönböztetvén elsőbbségnek és tisztelnek tétettek. Primpili, kik lovon, és pixidarii, kik gyalog hadakoztanak; egymástól ugyan magok rendekre nézve megkülönböztetett, de mindnyájan egyenlő szabadsággal bíró valóságos nemesek, melyet bizonyít Első Ferdinánd magyar királynak a királyi jövedelem kikeresése végett kibocsátott commissariusai, az 1552-ik esztendőben költ ezen visszaírások [fordítását l. a függelékben, F.5.]:

Siculi in Communi omnes sunt Nobiles, et ab omnibus Contributionibus exempti, distincti tamen in tres Ordines, quorum qui praecipui sunt vocantur Nobiles, qui quasi Baronum, et Patriciorum loco habentur; alii vocantur lingua eorum lófő székelyek, ipsi latine Primpilos vocant, qui quasi equestris sunt ordinis. Reliqui sunt ceu Plebei, omnes tamet et dictum est Nobiles.

Melyre céloz mind a fennemlített Első Mátyás királynak diplomája, mind pedig az előhozott decretalis törvénynek szentsége.

Az 1559-ik évben július 12-ik napján Fejérvárott tartott gyűlés is megismeri a székely nemzetnek

ily kétség felett való szabadságát, midőn országostól azt végzi [fordítását l. a függelékben, **F.6.**]: Ut primores siculi universi qui videlicet juxta veras Radices ex avis et atavis Primipilis descenderunt, et quorum majores, tempore divi Mathiae Regis et aliorum Regum probe militarunt in posterum quoque ne dicentur, imo in antiquis Libertatibus illaesi serventur, ad portas vero connumerentur solum inquilini servi et promiscua Plebs. Ilyen 1562-ben 20 januáriusban költ végzés is, holott iratik [fordítását l. a függelékben, **F.7.**]: Primores et Primipili siculi a decimis pendendis semper sint immunes, Bonaque et Homines eoque ut Nobiles Comitatum suos Jobbagiones possideant. Hasonló ismét az 1597-ben április 17-ik napján tartott gyűlésnek is azon végzése, melyben meghatározott, hogy a székelységen lévő jobbágyoknak a fejedelem is primipilarist ne adhasson. Ura manumissioja ellen ezekben [fordítását l. a függelékben, **F.8.**]: Nec exillis qui ad Jobbagionatum detrusi fuerant, aliquis in ordinem Primipilarem assumatur.

Mely a valóságos nemességnek bizonyosága.

Idevaló az is, amit az 1599-ben november 20-án kelt végzés tart, hogy a székelycsek semmit egyebet az uralkodónak fizetni nem tartoztak, hanem midőn az uralkodó változott, mennyegzőt tartott, avagy férfi magzatja született, a plebeusok, avagy pixidariusok hat ökör közül egyet, mely ökörsütésnek mondatott önkényt való adományból fizetnek.

Nem lehet itten elhallgatnunk ama Első Rákóczit, országunknak és nemzetünknek vitéz fejedelmét, ki méltó tekintetbe vevén a székelycsek hívséges szolgálatját, őket régi szabadságukban kegyelmesen megerősíteni méltóztatott. De ha semmi egyéb erősségeket nem említenék is, ki hozhatná kétségben ama dicső emlékezetű Első Leopoldus adománylevelét, ki maga királyi diplomájában a székelycseknek ily kérdés felett való szabadságukat eképpen újította meg [fordítását l. a függelékben, **F.9.**]: Siculi Genus hominum bellicosissimum, ab omni tributo, ab omni Hybernorum aut aestivalium molestia, decimis et praestationibus ratione bonorum, que sub onere insurgendi possident, velut hactenus, ita et in posterum sint penitus exempti; e contra pro tuenda Patria propriis impensis militare obstricti.

Ezen felséges diploma az, melynek erejével mind a feljebb elszámált törvény és főbb diplomák, királyi levelek megerősítettek, és amelynek megtartására minden következett és következendő uralkodók köteleztettek. Ez az, melynek tartása szerint a decretum harmadik részének negyedik titulussal öszvevetve a múlt ezerhétszázötvennyolcadik esztendőben januárius 26-ik napján kelt decretumban így ír a felséges főigazgató tanács és a székelységnek eredet szerint va-

ló nemességéről: Mivel tudni való dolog az, hogy a székelyi szabadság sok seculumokat, sok királyok és fejedelmek idejét, adományait feljül haladó, nem valamely személy szerint költ különös levél, hanem az egész székelységet illető közönséges indultummal stabilitáltatott régi szabadság, de természet szerént való nemesség.

Ez az végtére, melyet mostan nagy dicsőséggel uralkodó fejedelmünk is kegyelmesen megerősített, és annak tizennegyedik cikkelyének következtésére maga királyi propositióinak hetedik punctumában is felséges szándékát az országnak kinyilatkoztatván oly kegyelmesen méltóztatik parancsolni: hogy amiképpen a decretalis törvény tartása szerint minden nemes azon egy szabadsággal, jussal és mentséggel bírnak; azonképpen az ármálisták és egyházi nemesek is, kiknek a citált törvény szerint azon egy nemességgel vagyon, magok törvényes szabadságok élésétől el ne fogattassanak, sőt annak birodalmában visszatéssenek.

Kétségbe sem hozhatja senki, hogy ezen egyházi nemeseken a székelycsek is nem értetnének, de ha mégis találatnék valaki, ki ennek értelméből vetélkedést formálni igyekeznék, emlékeztetjük azt az 1703-ban, áprilisnek 27-ik napján a két natio által diaetáliter tett végzésre, s meggyőzzük 1755-ben a felséges főigazgató tanács által a királyi felséghez tett feladásnak erejével, mely így vagyon [fordítását l. a függelékben, **F.10.**]: Ut nobiles Possessionati siculi instar Possessionatorum Nobilium Comitatus habeanant; unius Sessionis Nobiles siculi, ad instar Unius Sessionis Nobilium Comitatus Reliqui vero Privilegiati siculi ad instar Armillarum in comitatibus habitantium considerati debeant.

Tisztán és minden mentelmeket illető terheknek viselésével meg nem alacsoníttatva éltenek a székelycsek maguk természet szerént való szabadságuknak édességével mind 1662-ik esztendő tájáig, amidőn a csupa atyafiúi édes szeretet okozott eclipsis, arany szabadságuknak ártatlan idejében, melynek emlékezete a mostani terhes és sokféle szolgálatokkal nehezített állapotjával öszvevetve, avagy nem méltán panaszkodhatik-e nemzetünk, midőn eredet szerént való és sok igyekezetöknek veszedelmei között fenntartott drága szabadsága csaknem végképpen elnyomtatott.

Nem méltán panaszkodhatik-e, midőn törvénye, régi szokása és sok rendbeli királyi és fejedelmi adománylevelek szentségei ellen állapotja sokféle tartozások terhével alacsoníttatik, és maguk a tekintetes statusok is nem érzékenyen szenvedik-e, midőn látják természet szerént való atyjokfiat, kiknek nemesi szabadságuk soha semmi ellenkező törvénnyel vagy törvényes végzéssel e mai napig el nem töröltetett; törvényekben, szabadságokban, szokásaikban és privi-

legjumaikban az időknél viszontagságaiban annyira elnyomottaknak lenni, melyben magát úgy szemléli, mint oly nemes eredetűhez hasonlítottathatatlannak maradék, kit ha egyfelől a kezdettel együtt járó ősi igazsága, másfelől a mostani kegyelmes uralkodónak igazságot szerető jósága nem biztatna, azoknak régi valóságára lehet visszaillesztéséről csaknem minden reményességét elveszteni.

Midőn látják őket törvénytelen adózással terhelteni, mindenféle nemteleneket illető tartozásokkal szorongatni, gyermekeiket vagy nemzeti, de törvény ellen állítotat katonaságra kényszeríteni, vagy Tyróknak fogadtatni, a tanulástól elzáróztatni és idegen nemzeti előjárók által a törvényes szabadsága és minden privilegiumai ellen vezetni; azokat ti. ilyen sokféle utakon alacsoníttatni, kik néhanapján az országnak legbiztosabb védelmi vitétársai és a kereszténységnek a kegyetlen pogányság ellen kitétetett antemuraléja, vagyis oltalmazó első kőfala voltak, amiképpen ezek érdemes követneinknek kezekbe adatott utasító leveleinkben is feladatattak.

Midőn és több, csaknem előszámlálhatatlan sérelmeinket pedig nem valamely hívségtelenség jegyéből érdemeltük, hanem a szerfelett való hazai- és atyafiúi szeretet okozta minékünk; ugyanis azon szerencsétlen időben, midőn nemes hazánk a fene pogányság markában kegyetlenül hányattatva szintén elviselhetetlen adózással terheltenék, a szíves és szintén lehetetlenségig buzgó szeretet annyira mozdította szívét a székely nemzetnek, hogy a más két nemzet terhes adójának felsegállítására (noha nem tartoznék) bizonyos pénzbeli segédelmet ígérne, hogy így az országot, melyet sok véres ütközeteknek veszedelmei közt külső ellenségei ellen karja erején oltalmazza, belső szorongatásai között anyai képpen táplálna, oly feltétel mellett ígérte mindazonáltal azt, hogy ebből következő és valamely tartozásképpen való adózásnak terhe ne formáltassék.

Járatlan az a hazai dolgaiban, ki nem tudja, minémű sok rendbeli affidatiók és országos végzések költenek ezekről. Világosok az 1662-ben, 92-ben, 94-ben, 98-ban, 1700-ban, 1701-ben és más időkben lett diatális végzéseknek szavai, midőn a többek között az íratik. A nemes székely natio a más két natio terheltségét, mind a maguk atyafiúi szereteteket ismervén, ígérték 35 000 forintokat és ismét. A székelységen, mind a szabad és jobbágyrend, akinek négy vagy több ökre vagyon, adjon egy-egy tallért, akinek két ökre, fél tallért vagy egy forintot, akinek semmi marhája nincsen, négy ember egy tallért. Mivel pedig az országnak ilyen rendkívül való szükségében és pusztult állapotjában nemesi szabadságuk sérelmével kényszerítettek mostan az adózásra lépni. Isten az idegen nemzetet az országból kivívni, adózással újjában ne terheltesse.

És hogy ezen segedelem adásának módjai a székely nemzetre nem erőszakosan tétett legyen, bizonyítja azon országos gyűlés végzése is.

A székelységet pedig nagyságod főembere (commisarius) által találtassa meg Udvarhelyt, holott önekik közönséges gyűlések létszen Szentgyörgy napja előtt való hétfőn, hogy az uniónak tartása szerint az ország főbb részeit megszáván, akik ebben a terehviselésben egyetértenek, ők is abbéli segítségeket meg ne vonják. Nem is vonták meg segédelmeket kérésekre a két nemzetnek, sőt szabadságuknak nem remélt romlásával igen is sokat cselekedtenek. Az 1662-ik esztendőől fogva folytatták a hazai szerelmétől gyulladozó székelyek azon adózásnak terhét, mely idő alatt sok évben protestáltak, hogy ők azt nem tartozásból, hanem a királyhoz és hazához buzgó szeretetből és szánakozásból hordozzák, úgy pedig, hogy terhes körülményeik a hazának jobbra változván, többször ilyenre nem kényszerítessenek. Kiteszik az a feljebb elszámolt diatális végzésekből, de hogy egyebet elé ne hordjunk, említjük a székely nemzetnek 1696-ban október 19-én a fejevári ország gyűlésre benyújtott solemnis protestatiója és arra tett választát akkor uralkodott felleges I. Leopoldusnak, mely protestatio így olvastatik:

A nemes Erdély országának két nemzetből, úgy mint a nemes vármegyékéből és száz natióból álló statusi, őnagyságok s őkegyelmek előtt, a harmadik, úgy mint a nemes székely nationak solemnis protestatiója: Az nyilván vagyon nagyságtok, kegyelmek előtt a mi kegyelmes koronás királyunk őfelségétől adott kegyelmes diplomájából nekünk elejtől fogva usuáltatott nemesi szabadságunknak confirmálása, mely is azt continálja, hogy székely natióul portio, quartely és semminémű contributio-adással nem tartozunk, azlért jó emlékezetében lehet nagyságtoknak, kegyelmeknek, hogy mikor elsőben a kolozsvári gyűlésben felvettetett, akkor cum protestatione semel pro semper vállaltuk volt fel, hogy nagyságtokat és kegyelmeket szeretetünkéből és nem kéntelenségünkéből a nagy terehviselésben segítjük, mely miatt már nagyságtokhoz és kegyelmekhez mutatott szeretetünkéből származott szeretetünknek gyümölcse az, hogy amint látjuk, sokaktól megvettünk is, több mérges szókkal is illetettünk, és arra jutottunk, hogy egy egyházi nemes embernek adója többre megyen, mintsem némely helyeken lévő vármegyei parasztembernek az adója. Azért cum solemnis protestatione azt mondjuk, hogy mi mindenkben a mi kegyelmes urunk őfelségétől nekünk adott kegyelmes diplomájához akarjuk magunkat tartani, kire nézve nagyságtokat és kegyelmeket kérjük, hogy akaratunk ellen reánk se portiót, se quartelyt, se egyéb contributiót ne vessen, mert különben valameddig urunk őfelségének erről diplomája ellen való parancsolatját nem látjuk, mellé nem állunk, hanem

ha különben nem lehet, mi alázatos supplicatióknál által folyamodunk az urunk őfelsége lábához. Amint hogy nem lévén fogantja kérésünknek tüstént a szükséges orvoslás végett a felséges udvarhoz folyamodván a következő 1700-ik esztendőben márciusnak 21-ik napján Bécsben költ kegyelmes királyi resolutio őket aképpen vizsgáltta Leopoldus etc. [fordítását l. a függelékben, **F.11.**]: Quam domissam apud nos Instantiam Natio Siculica fecerit supplicando ut ipsam intuitu fidelium Servitorum suorum et vigore Regii Nostrae Diplomatis ab ulterioribus praesentationibus et Quartiris immunes reddere, clementissime dignemur, ex adjecto humillimo Memoriali uberius intellegitis.

Verum quemadmodum Nobis Fidelia, Egregia et profiquis servitia a dicta Natione, praeseritum in his ultimis Belli Temporibus praesentia optime nota sunt; ita etiam ex Paterno quo eandem Nationem prosequimur affectu, ad axaudiendum illius Preces, et ipsi deferendum prout essemus si notoriae praesentes necessitates et conjuncturae id admitterent quae unicum impedimentum sunt, quod Regna et Provinciae nostrae debita consolatione contra mentem et Clementiam nostram defacto frui non voleant: His autem a Divina Bonitate (uti speramus) brevi sublatis, repetita etiam Natio Siculica optatam sublevationem et almae pacis, fructus omnia sentiet. Noveritis proinde vos, Haec praefatae Nationi pluribus repraesentare, et eandem ad continuandas per breve adhuc tempus praesentationes, omni meliori modo disponere, simul autem securam reddere, quod sicuti nos e probis ejus animis, natoria fidelitate, Zelo et devotione omnia speramus, ita vicissim gratias nostras Caesareo Regias largiter expertura sit. Quas vobis quoque in omne Tempus benignissime corroboramus.

Mely kegyelmes resolutiónak kívánt teljessége haladékat szenvedvén, újra az 1701. esztendőben, februáriusnak 17-én ily protestatióval élnek:

Mivel római császár koronás királyunk, kegyelmes urunk diplomájában az adózás terhe viselése alól kegyelmesen csinált, ha hazafiságunktól s keresztény atyafiúi szeretetünkől nem viseltettünk volna, tartozásképpen nem tartoztunk volna a feljebb említett esztendőknél is semminémű contributiókat magunkra vállalnunk, kiváltképpen pedig a jelen való 1701. esztendőben, minthogy Isten kegyelmes urunk őfelsége fegyverének boldog előmenetele után régen óhajtott békességünket már kiszolgáltatta etc. etc. Protestálunk azért, hogy többször repartitio közünkbe impositive ne jöjjön, mert ha most is a méltóságos r. Guberniumnak, méltóságos gróf Apor István uram által lett atyai intimatióját natióknál nem respektálná, ezen repartitiónak nem annuálnánk, melyre nézve semmi quantum repartitiojába a nemes statusok harmadosoknak a mi natiókat ne tartsák etc. etc. etc.

Valamint sokak és emlékeztetre méltók az előre gondolkodó székely nemzetnek a következő gonoszok eltvózására intézett gondos törekedései, úgy igen bővséggel lehet annak juris sustentatióját, törvényes jussának fenntartását és a renndel következő uralkodónak azokat követő felséges affidatióit is említenünk.

Nevezetes példája ennek a nagy Leopoldus után következő Első Józsefnek, úgy ennek ismét testvérenek és az országglásban hatalmas követőjének, VI. Károlynak atyai kegyes indulatból költ felséges ajánlásokkal és kegyelmes biztatásokkal teljes assecuratoriájok, melyekben minden nemzeteknek és személyes hazafiaknak; mind közönséges, mind pedig különös szabadságukat, jussokat és praerogativájukat kegyelmesen megerősítik, ilyforma királyi biztató levelekben [fordítását l. a függelékben, **F.12.**]: Assecuramus vos verbo nostro Regio, nos nullum Principis et Regis boni munus intermissuros, quin imo fidelissimos Nobis trium Nationum et quatuor ibidem receptarum Religionum Status et Ordines, reliquosve cujusvis Gradus, et Conditionis Subditos Nostros, in communi et particulari, tam sacra quam Profana quod spectat, in eorum Juribus legibus Privilegiis Immunitatibus et Indultis, quae videlicet ab alte dicto Augustissimo Praedecessore et Genitore Nostro desideratissimo, seu Diplomatice, seu aliis sacrum hoc Diploma secutis Benignissimos Resolutionibus, et Sanctionibus charae Transylvaniae concessa fuere Clementissime non modo confirmatos; verum etiam illibate conservatos, omniaque et singula promissa effectui mancipatos.

Mind szavaira, mind értelmére hasonló ehhez az azután következő és fájdalommal említendő dicső Mária Tréziának országunk elfelejthetetlen kegyelmű királyné asszonyának a Pragmatica Sanctio után az 1740-ik esztendőben októbernek 21. napján költ és az országhoz bocsátott assecuratiója, melynek tartása ez [fordítását l. a függelékben, **F.13.**]: Assecuramus vos verbo nostro Regio et medio vestri Fideles Nobis dilectos charae Nobis Transylvaniae trium Nationum universos et singulos Status, et Ordines, non secus et alios quosvis, cuiuscunque Gradus, et Conditionis subditos Nostros etc. omnes et singulos in communi et particulari, in eorum Juribus, Legibus, Privilegiis Immunitatibus, et Indultis: quae videlicet a Sacratissimo quondam Principe Divo Leopoldo Romanorum Imperatore avo nostro desideratissimo seu diplomatice seu aliis Sacrum hoc Diploma secutis Resolutionibus et Sanctionibus eidem nostro Principatui concessa fuere, prout per gloriose defunctum Serenissimum quondam Principem Dominum Josephum aeque Romanorum Imperatorem Praedecessorem et Patriuelem nostrum, necnon antedictum Genitorem nostrum Charissimum

factum-est, nos quoque pro eo; quo in vos charumque illum Principatum ferimur affectu, non-modo confirmatas, verum etiam illibate conservaturas.

Melyet annakutána az 1742-ik évben 20-ik Juli költ hasonló értelmű kegyelmes biztosításaival együtt az 1744-ik esztendőben közönséges articulusban írattni parancsolt rendeletével eképpen erősít meg [fordítását l. a függelékben, F.14.]: Universos; et Singulos fideles nostros Transylvanie Status, et Ordines sine Discrimine Religionum reddimus hisce certos, et securos, non secus ac alios cujusvis Status, et Conditionis ejusdem Principatus Incolas, quod eosdem in suis Juribus, Legibus, Privilegiis, Immunitatibus, et Indultis, que videlicet ab alte dictis Prædecessoribus, Avo nimirum, Patruo et Genitore nostro desideratisimis, sive diplomate sive aliis Resolutionibus et Sanctionibus, tam circa Sacra, quam circa Profana charae Transylvanie concessa et indulta fuere, Clementissime nonmodo confirmamus; verum etiam illibate sumus conservaturae.

Kinek szomorú halála által okozott szívbéli fájdalmait árván maradt hazánknak ugyan a felsőbb királyi asscuratiónak értelme szerint tulajdon kezei által íratott királyi biztató levelében csak a múlt esztendőben elszalasztott Második József királyunk és fejedelmünk megváltozhatatlan rendivel méltóztatott vala kegyelmesen enyhíteni. De oh, fájdalom! Vagy az időnek mostohálkodó kegyetlen forgásai, vagy nemzetünknek szerencsétlen esztendő száza, vagy pedig romlásunkra törekedő ellenségeink gonosz fondorkodásai lehetnek okai, hogy ily sokrendbeli kegyelmes és mindent ígérő ajánlásaik felséges uralkodóinknak tökéletes beteljesedést nem nyerhettek, és noha az örökké reménylő nemzet hol protestatiókkal, hol esedezésekkel, hol pedig az országnak is affidiatiójával minden alkalmosságokban magát az uralkodó felségek előtt jelentette, és jussát fenntartotta; mindazonáltal azokkal magán nemhogy segített volna, sőt szerencsétlensége mindaddig nevedett, míg végtére az 1750-dik szomorú esztendőben addig önként való ajánlásnak nevezettni szokott segedelme mintegy tartozásképpen való adózásra változván, akkor is közben tétett. Protestatiója ellen a domestica conscriptio alkalmosságával lajstromba tétett, és azután sok rendbeli panasza után is az alul ki nem vétett, és e szerint nyomorgattatik ma is törvényének és szabadságának nyilvánvaló keserves elnyomatásával. Ennyi sok törvények szentsége, diplomák és privilegiumok hatalma, közönséges országos végzések sérthetetlen hitele, császári és királyi kegyelmes affidiatiók változhatatlansága és a királyi fő igazgató tanácsnak azokat követő parancsolatai, melyek vagy különösen a nemes székely nemzetről, vagy közönségesen a három nemzetekkel összefoglalattva költenek, és a melyekből egész könyvek telnének;

bátorítanak bennünket a tekintetes statusok és rendek előtt escedezni és régi törvényes szabadságunkat az unionak (melynek szentségére hittel köteleztettek) tartása szerint hajdani épségére visszaállíttatni kívánni.

Bizonyos a rész szerinti előszámlált, de nagyrészt nem is említett sokrendbeli privilegiumokból nemzetünknek Attilától maradt eredet szerint való nemessége, nemesi szabadságának az idők folyási szerint különb-különb uralkodók által vagy diplomate, vagy in forma privilegionum tett megerősítése: azzal mintegy 1400 esztendőig megsérthetetlenül tartott élése; végre a csupa atyafiúi szeretetből származott pénzbeli segedelem színe alatt alá való jutása és mind e mai napig az alatt való maradása. Mely alól megszabadulni törekedő lépésében:

Megsértetnék a királyi Felség, ha kegyelme iránt vagy nemzetünk, vagy hazánk kételkednék, midőn maga királyi levélben minden rendeknek és nemzeteknek régi törvényes jussát és szabadságát nemesak kegyelmesen megígérni, hanem annak csalhatatlan teljesedését hittel is megpecsételni méltóztatott.

Megsértenők magunkat, midőn alig szenvedhető sebeinket a magát ajánló királyi kegyelem gyógyító flastromával orvosolni elmulasztanók, de megsértenők és gyalázatos példái lennének a következőeknek is, midőn maradékunkat ily kívánatos alkalmossággal régi eleinktől szerzetett aranyzabadságukba visszaállítani nem kívánnók, s nem igyekeznénk.

Hogy tehát mind királyunk kegyelmes ajánlásának hasznával, mind pedig a tekintetes statusok és rendek irántunk bizonyított szíves szereteteknek buzgóságával élhessen, mély tisztelettel és alázatos maga ajánlásával jelent meg nemzetünk a két nemzetből álló tekintetes statusok és rendek óhajtott gyűlésök előtt, bizodalmason kérvén azt, hogy midőn a királyi koronának dicsősége a haza boldogságának nagyobb karban lehető állítása, a törvény és minden királyi és fejedelmi diplomák, privilegiumok és adománylevelek mintegy összekapcsolt erővel kívánják nemzetünk régi szabadságát, eredeti nemességét, törvényét, jussát, boldogságát és dicsőségét hajdani épségében és állapotjában visszaállítani; méltóztassanak a tekintetes statusok alázatos könyörgő levelét nemzetünknek megtekinteni, abban előszámlált erősségeket megvizsgálni, azoknak erejük mellett a székely nemzetnek törvény ellen adózás alá vonatott részét azon mostani adózás és egyéb nemtelenekeket illető terhek alól kiemelni, és törzsökös nemesi állapotjába visszahelyeztetni, s mindezeket a megerősítés végett a mi dicsőségesen uralkodó felséges királyunk és fejedelmünk kegyelmes trónusa elébe oly hathatós ajánlás és hazafiúi segedelem mellett terjeszteni, hogy lehessen szerencsés nemzetünk, az Első Leopold dicső uralkodása alatt az 1691-ik esztendőben

költ felséges diplomában megerősített régi nemesi szabadságunknak és boldogságunknak ezen 1791-ik esztendőben II. Leopold uralkodásának szerencsés folyásával kívánatos állapotjában való helybeállítására már valahára boldogoknak nevezetni. Törvénytelenül felállított katonaság alól, azaz alatt való atyáncfiakat felszabadítani, adózás és azt követő terheket rólunk levenni, és a Leopoldinum Diploma szerint való törvényes állapotunkba visszatenni. Kölcsönös szeretetében a tekintetes statusoknak és rendeknek nem is kételkedünk, minthogy azt gyakori alkalmasságokkal tapasztalta nemzetünk, és reményljük sérelmünknek ugyanazon szeretettől megörvósoltását, amely azt okozta minékünk, és amelynek elolthatatlan tüzével marad még fennáll a tekintetes statusoknak és rendeknek örökké hív és állandó társai és atyjokfiak az adózás és azt követett terhek alá törvénytelenül húzatott szabad székelység.

Ezen székely nemzet kérvényeiből csak a székelyek eredetét és egyforma, oly gyökeres nemességét láthattam, melyet sem király, sem más senki nem adhat, mert ez csak a vér által plántálódik egyik székelyből a másikba; ebből látható, hogy a székely nem egyéb, mint nemes, és a nemes nem egyéb, mint székely, amelyet a székelyek századokon keresztül épen és sérthetetlenül megtartottak, mind a királyok, mind az ország rendjei elismertek, megerősítettek, de a katonáskodó székelyeknek borzasztó költségei és sérelmei nem lévén ebbe a kérelembe előadva, hihető azért, hogy ezt csak az udvarhelyi és nem a katonáskodó székelyek adták be az országgyűlésnek; nem lehet tehát csodálkozni, ha a sérelmeket az országgyűlés nem úgy vette, ahogy azok voltak, mert igen természetes, hogy ha egy beteg fájdalmait nem adja úgy fel, ahogy érzi, orvosától jó receptet nem is várhat.

Tovább folytattam az átvett irományok olvasását, és ott olvasva az 1794-ben, az országgyűlés által készített, a székely katonákat rendező plánomot, melynek fájdalom, a második szakasza első cikkéből meggyőződtem, mily tévedésbe volt az ország gyűlése; mert azt állította, hogy az erdélyi nemesség csak az általános felüléskor tartozik insurgálni, azért hogy a részletes fentes kötelességet megváltották azon adófizetéssel, melyeket az ők zsellérei az országos pénztárba fizetnek, ezen állítását az országgyűlésnek a Gubernium is pártolta minden véleményében, amelyeket a székely rendszeres bizottmány körül melegen pártolt, itt pedig nem volt szükség a nemességgel szöbözni, hisz a székely katona kérdésről van itt csak szó, s tudja mindenki, hogy a székely katonák sérelmit nem az ország gyűlése, hanem a kormány egyoldalú rendelete okozta, így tehát mint törvénytelen ügybe se a nemességet, se pedig senki mást belézavarni nem lehet,

nem szabad, mert se a nemesség, se más nem tartozik elvállalni vagy elfogadni valami törvénytelen kötelességet; nem kellett volna az országgyűlésnek 1794-ben azt határozni, hogy állíttassék csak a székely primipilus és pixidáriusokból Erdélybe annyi állandó katonaság, amennyi szükség, ezek viseljék a honvédelmi kötelességet és az ezzel kapcsolatban lévő költségeket. Ennél nagyobb hibát az országgyűlés 1794-ben nem követhetett el, mert itt lesz vala alkalom meghatározni és kimondani, hogy miután a székely nemzetnek egy részét nem az ország gyűlése, hanem a kormány egyoldalú rendelkezése által vitettet végbe, a székelyek felfegyverkezése törvénytelen, mely sérelmen csak úgy lehet segíteni, ha a katonakötelesség kiterjesztetik Erdélynek minden lakóira nemzet- és osztálykülönbség nélkül, és a katonaköltséggel nem szoríttatnak, mint eddig volt, csak a nemzetnek egyik része, hanem hordozza azt az ország pénztára, de ezt az ország gyűlése nem tette.

Tovább olvastam az irományokat, s meggyőződtem, hogy felséges fejedelmünk a bécsi udvari bizottmánynak 1810-ben adott véleményét fontolóra vette, amelyből látta azt, hogy a székely katonáskodási terhek hordozása csak egyik részére lévén a nemzetnek kiterjesztve, az 1794-ben készült plánját, mint igazságtalan nem acceptálta, erre nézve az egész székely nemzet lustrálását elrendelte, de az ellen is azt a véleményt adta a Gubernium, hogy csak a primipilus és pixidáriusok lustráltassanak. Efelett a katonai és polgári bizottmányi tagok között 1820-ba viták támadtak, a katonai bizottmányi tagok azt kívánták, hogy az ötfelisége határozata szerint az egész székely nemzet osztálykülönbség nélkül lustra alá vétessek, amely kívánatot a polgári tagok nem pártolták, és így 1846-ban az országos bizottmány által megkészített új plánus szerint is csak a primipilus és pixidariusok szoríttattak továbbra is a katonáskodás terhe és költségei viselésére. Az előttem állott plánusom, bizottmányi jegyzőkönyvek, a Gubernium véleményei és az országgyűlési végzésekből tökéletesen meggyőződtem arról, hogy az ország gyűlése bizonyosan azon okból nem tudta a célhoz vezető utat eltalálni, hogy hihető, a székely katonáskodó nemzet részéről se az országgyűlésen, se pedig az országos bizottmányba nem voltak olyan egyének repraesentálva, akik a sérelmeket kellőleg felfejtették volna, vagy ha voltak is, ezeknek a katonáskodó székely nemzet nem adott kellő utasítást, amelyből az ország gyűlése a borzasztó katona költségeket átláthatta volna. Én tehát nem tudom eléggé ajánlani jövőre, ha sérelmek van a választásoknál, arra ügyelni, hogy ügyeket oly kezekre bízzák, akiknek sérelmük és jóllétük szentsége szívökbe mélyen be legyen vésve. Áttérek most feladatomban megoldására, s

miután minden kezemre adott okmányokat átolvastam s megfontoltam, szerencsés valék az országos bizottmányi gyűlésbe 1847. október 23-án belépni, ahol a tárgyalások több napokig tartottak. Itt alkalmam lévén a katonáskodó székelyek terheit és költségeit, szembe azon adó alatt lévő székelyekkel és más adózó polgárokkal megmutatni, itt alkalmam volt az országos bizottmányt felkérni, hogy az eddigelé mind az organizatióról készített plánumokba, mind a sok véleményekbe bebizonyított tévutakkal jövőre felhagyni, és a 3 nemzet unio-törvénye értelmében egyik részére a nemzetnek oly kötelességet ne törvényesíteni, amely reá terhet, a másik részére pedig mentességet árrasszon, mert ez nem igazság; itten volt továbbá alkalmam nyíltan kimondani, hogy a katonáskodó székely nemzet sérelmeit nem lehet tovább csak hidegvérrel túrni, mert ez égrekiáltó vétek; itt volt alkalmam megmondani, hogy szükséges minden eddig előkészített plánumok és véleményektől eltérni és minden nemzet- és osztály különbség nélkül egy olyan katonarendszert kidolgozni és elfogadni, amely által a katonáskodó székely nemzet sérelmei tökéletesen megszűnnek és elenyésznek, mert meg kell gondolni hogy a katonáskodó székelyek már 1763-tól kezdve 1801-ig az országos adónak 2/3-ad részét és azon kívül a katonáskodással kapcsolatban lévő borzasztó költségeket is fizették, mert erőszakkal törvénytelenül rászorítottak, és így 84 évек lefolyta alatt a haza oltalmáért a terhes háborúkba életüket veszítették, véröket ontották, egészségüket kockáztatták, s emellett, mind háborús időkben, mind pedig béke idején vagyonuk áldozatával a belszolgálatokat folyamatosan megtették, és már oda jutottak, hogy a legjobb akarat mellett is tehetetlenek lettek ezen terheket tovább hordozni.

Itt kurtán meg akarom mutatni, mit költöttek a katonáskodó székelyek a fenn megjegyzett 84 évек alatt, amely kimutatás így következik, úgymint:

A székely huszárok létszáma a törzsnél:
 ezred trombitás 1.
 divisions trombitás 4.
 profos 1.
 zászlós 4.
 fourierschütz 4.
 privátszolga 6... 20
 egy századnál strázsamester 2.
 trombitás 1.
 káplár 12.
 fourierschütz 1.
 közember 128.
 privátszolga 5
 egy századnál összesen 149.
 8 századnál tehát 1192.

összesen az ezred létszáma 1212 fő
 egy gyalogezrednek létszáma a törzsnél ezred dobos 1.
 zászlós 6.
 profos 1. fourierschütz 4.
 privátszolga 6.
 összesen a törzs 18 fő
 egy gyalog század
 strázsamester 1.
 káplár 6.
 fourierschütz 1.
 dobos 2.
 frajter 8.
 ács 1.
 jager 16.
 közember 140.
 privátszolga. 3.
 összesen egy század 178.
 s így 12 század 2136 fő
 összesen egy gyalogezred 2154 fő
 És így 2 gyalogezred 4308 fő

A székely huszárezrednek létszáma 1212 főből áll. A kimutatás szerint a szíjjüzserszámot és nyeregszert nem számítva, a főtisztteket szinte nem számítva, egy főre esik 80 frt, egy évi költség 96 960 frt-ra rúg, s így 1763-tól 1848-ig 84 évre 8 106 240 fr,

ellenben a két gyalogezrednek létszáma 4308 főből áll, a kimutatás szerint egy főre 40 frt, évi költség 172 310 frt és így 1763-tól 1848-ig 84 évre 14 474 880 fr.

Összesen tehát a három ezrednek kárpótlása 22 581 120 frt, írva huszonkétmillió ötszáznyolcvan-ezer egyszázhusz forint pengő pénzbe. Itt meg kell jegyezni, hogy miután köztudat, hogy a székely katonáknak kétféle egyénruhája volt, azaz Feldmontur és Hausmontur, én csak a feldmonturt számítottam, a Hausmonturt nem számítottam, az 1763-tól kezdve 1801-ig fizetett 2/3 rész országos adót nem számítottam, 1763-tól 1827-ig fizetett szíjjüzserszámot és nyeregszert, amely a huszároknál évenként 20 frt és a gyalogoknál 10 frt-ra rúgott fejenként és évenként, nem számítottam az ingyen tett szolgálatokat, nem lehet hát csodálkozni, hogy a katonáskodó székelyek elszegényedtek.

Ezen előterjesztésemnek az országos bizottmányba mi lett az eredménye, tanúsítja az alább beírt jegyzőkönyv kivonata, úgymint:

A közigazgatási bizottmánynak a székely katonaság rendezése körüli tanácskozásáról vitt jegyzőkönyvből 1847-ben, október havában

Elnök őexcellenciája értesíti a bizottmányt, miképp az utóbbi ülés határozata folytán százados Nagy Elek urat maga útján e bizottmányhoz meghíván, ide megjelent, s következőleg azokra nézve, mikről a rendezés körül a bizottmány felvilágosítást kívánna, ezen ülésen az előleges tanácskozások folyamán felmerültek szerint a szükséges kérdések tétetnének meg.

A székely nemzet egy részének 1764-ben fegyver alá lett vételével okozott sérelem orvoslását a nemzet a jelen ideig a *diplomatikai statusba leendő visszahelyezésébe kereste*, a mostani rendszerbe sérelmét nemcsak abban találja, hogy az alkotmányos jogok fogalma ellenére nem az ország gyűlése, hanem a kormány egyoldalú rendelkezése által hozott be, de abban is, hogy a polgári élet minden eleme és szabadságai kiszorítottak, a feudális földre bevitt határőri rendszer állítatott fel, ott, ahol a birtokon fekvő kötelességről, s mindenesetre a birtok terjedelméhez mért tartozásokról lehet csak szó. Végre, hogy a katoná elem annyira elborította a nemzet belélete minden működéseit, miképp egyfelől a nemzet törvényes szabadsága, a magános jog fennállása végenyészetnek küszöbén, a fegyverviselők pedig az elszegényülés és így kellő céloknak lehető megfelelés elégtelenségére juttatnak, ez állásnak mind a közállomány, mind pedig az alkotmány érdekében, mind szinte alkotmány és nemzeti jogok fenntartása tekintetében változást kell hogy szenvedjen – *e bizottmány hajlandó az eddigi országos nézetektől eltérni és, a szükséges orvoslást nem a diplomatikus statusba leendő visszahelyezésébe keresni, hanem egy oly rendszert elfogadni, amely a nemzet földét övedző határ őrzésének, mint szinte a mostani hadviselési és védelmi rendszernek megfelelő, a birodalom véderejének fő kellekeivel ellátott legyen*, nem vesztvén egyszersem szem elől azon tekintetet is, melyek az ország polgári állása, egysége és a nemzeti jogok épségbeni tarthatása körül lehetnek.

Ezen tekintetek összes felfogása, egyeztetése, eredménye lehetne az újabb, minden esetre s minden kívánatok érdekében igen is szükséges rendezés alapja, mire nézve a következők világos tudomásába kell lenni a bizottmányoknak:

1.-ször Mekkora a jelen fegyvert viselő katonaság családi száma és a középszámítás szerinti népessége.

2.-ször Mennyi azon külső birtok terjedelme, mit a családok összege bír, megkülönböztetve a lovasokat a gyalogoktól.

3.-ször Hajdanba a collustratio által a fegyverviselést melyik neméhez való tartozás, és tulajdonképpen az osztályozás aszerint tétetvén, mint a számvétellel idejeki vagyonosság találtatott, jelenben van-e gyakorlatba a lovasból gyalognak vagy a gyalogból lovasnak való átvétele?

4.-ször Mekkora nyúlik azon határvonal, melyet jelenleg a székelységnek kell örökkel ellátni, s ezen vonal csak a székelység földét övezi-e? vagy túlmege a székelyföld határán, s ha túlmege, mekkora kiterjedésben?

5.-ször Ezen határőrségi vonal őrzésére hány legény kívántatik, ezt mint rendes fegyver alatt lévő teszi vagy nem; ha nem, kik és mi renddel? van-e efelett szolgálat, melyet fizetés nélkül tesz, s ha van, mi az, és hány napra terjed?

6.-ször Minő állandó szabály vagy a szolgálatba be- és kilépés idejére nézve minő szabály áll fenn a lovas és minő a gyalogos családok egyénci katonaszkodására nézve, személyes szolgálat tekintetében?

7.-ször A szolgálatra megkívántató fegyver, ruha s minden rendezett katonának szükséges kellékek mi módon állítatnak és szerzesztek meg? s ha az nem kincstári úton, hanem egyses által tétetik, egy ilyen katonai összes kellék mennyire rúg, mennyin megszereshető? Tulajdonképpen a személyes szolgálat fedezésére éven át, egyes személy mekkora kiadást tesz?

8.-ször Jelenben mennyibe kerül a székely katonaság fenntartása kincstári kiadások tekintetében, és az honnan fedeztetik?

Ezen kérdések kimerítő felfejtése mutathatja ki a jelen állást, ezek összeegyveztetése szolgálhat némileg irányul egy újabb rendezés kifejldésének, és csak ezek összes felvétele mutathatja ki, minő legyen az őfelsége által is kegyelmesen kidolgozni rendelt rendszer.

Ennek egyik vezérelve az őfelsége 1842. évi november 17-ikén költ királyi leirata szerint a *ratio securitatis publicae*, mely az említett leirat szerint a *sublevationem militia limitanae hand' admittit nyilváníttá önként következteti, miképp a diplomaticus statusba való visszahelyezés reményével fel kell hagyni, és így a mostani idő körülményéhez alkalmazandó katonaszkodási rendszert kell kidolgozni, és tulajdonképpen egy állandó katonaságot rendezni, ez pedig tetemes engedmények és áldozatok nélkül nem eszközölhető.**

Másik vezérelve pedig a terünek általános elvállalása, mely *scilicet militare pro Regni defensione tenetier* törvény rendeletlen nyugszik, e törvényes kötelesség eredetileg semmi classis különbséget nem ismer, fel nem állít, következőleg az igazság és a törvényesség minden fogalma kívánata szerint nem csak két-három törvényhatóság, hanem az egész nemzet által hordozandó, s midőn a status ratio a publica securitas, a kato-

*Jegyzés: Azon nyilatkozata az országos bizottmánynak, hogy egy jó rendszer tetemes áldozatok és engedmények nélkül nem eszközölhető, engemet arra az aggodalomra vezetett, hogy miután a nemesség nem fog áldozatot hozni, megragadtam 1850-ben az alkalmat, lásd februárius 10-dik gubernátor Wohlgemuthnak írt leveletemet.

naság fennállását és véghatárok őrzését elvitázhatatlanul igényli, lehetetlen a nemzet egyik részére oly köteleltséget törvényesíteni, amely reá terhet, a másik részére pedig mentességet árásson, ezen nevezetes feladat megoldása azonban más status ratiót is felébreszt, s ez a fejedelemség egyik alkotó részének, a székely nemzetnek polgári jogaiban való épen tartása, nemzeti egységének védelme, s így igen is természetes követelmény, miképp ezeknek kellő életbentartása körül az egyeztetésnek olyannak kell lenni, mi által a védelmi rendszer, mely az egésznek fenntartására múlhatatlanul szükséges, ne gyengíttessék, a katonai elem élénksége és szakadatlan erőteljességében tartassék, az alkotmányos szabadság pedig, mi annak is életető elemül szolgál, háttérbe ne szorítottassék.

A rendszeres bizottmány a fennebbiekből kiindulva országosan kimondandónak véli hogy:

a) Jóllehet a törvény azon szavai, melyek a katonáskodási köteleltséget a székelyre szabták a szélybéli várak, ösvények őrzésén és jókarban tartásán kívül, csak bizonyos felkelés neméveli tartozásra mutatnak, mégis, tekintetbe véve egyfelől, hogy a haza oltalmára tartozó katonáskodási akkori köteleltség a mostani hadakozási kifejtettebb rendszerhez mérve a célnak teljességgel meg nem felel, másfelől pedig, hogy a mostani rendszer nyomasztó terhe alatt a nemzet egy részét továbbra is annak végenyészte veszedelme nélkül hagyni nem lehet, annálfogva a törvényes álláshoz képest kevesebb terüvel ugyan, de kisebb célarányossággal, a haza oltalma tekintetében pedig kevesebb befolyással gyakorlott felülési törvényen alapuló köteleltséget egy terhesebb ugyan, de a mostani rendszertől menekülésre törekvés által nélkülözhetelenné tett terhesebb állandó székely katonaság törvényes felállítására kellene áttenni.

b) A bizottmány kimondandónak véli továbbá, hogy midőn a törvényen alapuló köteleltség nem csak a székely nemzet némely törvényhatóságaira, hanem kivétel nélkül az egész székely nemzetre volt szabva, az új rendszerrel felállítandó, mostan terhesebbé vált köteleltség is, mely az eredeti helyébe a diplomatikus statustól eltérés concessiója nyomán törvényesítettik, minden székely törvényhatóságokra kivétel nélkül létrehozandó.

c) Valamint a törvényen alapuló felülési katonáskodás köteleltségéből a székely nemzet egyik classisa sem mentesített, úgy az ezen rendszer helyébe állítandó új rendszer által felmerülő terehviselő classis különbség nélkül történjék, mit minden okok mellőzésével a nemzeti érdekegysége is igényel, mondassék ki végre.

d) hogy az újabb rendszernek az 1810 és 1819-béli vegyes bizottmánynak, úgy az ország ren-

deinek 1847-ik évi országgyűlése 34. ülésébe 113 számja alatti kimondásai szerint, ezen újabb rendszer a capitulatio szerinti szolgálat elvein alapulhatna.

Mivére megkívántató előadások tudására a következők lennének felvilágosítandók.

1.-ször A Székelyföldet körülövedző határvonal őrzésére éven át hány főre van szükség?

2.-ször Hány ezrednek kell a jövőre lenni, és ezek szabályos állása hány főből álljon?

3.-ször A határszélőrzés természete szükségessé teszi a lovasság lételet, s ha szükségessé, nem lenne-e célarányos a mostanában szórva lévő ezrednek egy inkább összekötő helyzetbe létesítése? s ha igen, mi módon ejtethetnék meg?

4.-ször Egy capitulatio mellett felállítandó új rendszer minő költségeket kíván, s ez az ország által a határőrségi katonaság mostani fennállására adni szokott mennyiséget mennyivel haladja félyül?

5.-ször Az eszerint feltett nézetek szerinti kérdésekre százados Nagy Elek úr, főleg azon okon, mivel mindezek az egész székely katonaság jelen állását, mint pedig jövőjét illetik, s jelesen a gyalogezredek mostani állására vonatkozólag nincs minden tekintettel elegendő esmeretbe, részint pedig azért, mivel minden feltett pontokra kimerítő tudósítása elkészíthetésére huzamosabb időre van szüksége, s ez év szakában minden ezredi számadásai szerkesztésével és beadásával el van foglalva, ez alkalommal kielégítőleg felvilágosító feleletet nem adhat, arra mérsékelt időhadékat óhajtana, minden esetre nyilvánítja, hogy ez évi számadásait bevégezvén, minden törekedéssel azon leend, hogy a jövő tavasszal kimerítő felvilágosítását megtehesse, mivére kéri is a felállított kérdéseket vele hiteles alakban közöltetni, s oly intézkedést eszközölni, mely szerint nevezetesen a gyalogezredek től a kívánandó felvilágosítások nekie kiszolgáltassanak.

Ezen előterjesztésen az okok helyessége mellett megnyugodni főleg azon körülmény is javallja, hogy mostanában az ország gyűlése utónapjain lévén, úgyis a bizottmány több ülést nem tarthat, egyébiránt elnök őnagyméltósága megkéretett, hogy egyfelől eszközlene a százados úr által kívánt adatoknak kiadása feletti intézkedést, másfelől pedig azt, hogy az országgyűlésen kívüli időközben is a bizottmány e sürgős tárgyban dolgozhasson, s evégre, amint a százados Nagy Elek úr munkáját beadandja, a tagok hívassanak össze.

Végre pedig határozatik, hogy ha valamely törvényhatóság követe által a más ülés tárgyalásáról jegyzőkönyvi kivonat kívántatnék, az tollvivő által hiteles alakban adassék ki, mint szinte hogy ez százados Nagy Elek úrral is közöltessék.

A közigazgatási rendszeres bizottmány jegyzőkönyvéből Kolozsvárott november 9-ik, 1847.

Kiadta
Székely Szabó József m/p
bizottmányi tollvivő

Ezen jegyzőkönyvből látható, mely fordulatot vettek az Ország rendjei, úgy szinte a királyi főkoronásnék régebbi nézetei, bezárólag 1846-ig, a székely katonaság ügyeit illetőleg.

Látható, hogy az eddigi, a székely katonákat terhelő nézetek, vélemények és határozatoktól az országos bizottmány egészbe eltért, és jövőre oly plánumat elfogadni hajlandó, amely által a katonáskodási terh a nemzet között minden osztálykülönbség nélkül megoszlik.

Én lelkemből örültem, hogy az ország gyűléséről ily megnyugtató érzelmekkel visszatérhettem, s megérkezésem után siettem az ezred évi számadásait megkésztíteni, de alig végeztem be azokat, már hadügyminiszter Mészárosról azt a rendeletet vettem, hogy miután a székely nemzet új rendezése a katonakötelességet illetőleg az országos bizottmány által rám ruházott, jelentsem be a katonáskodó székelyeknek eddigi terheléseket. Ezen rendeletnek megfelelően 1848-ban, június 20-án a következő jelentést tettem:

Tisztelt hadügyminiszter úr!

Mint hogy a székely katonák sérelme előleges orvoslása a hadügyminiszter úr bölcs rendelkezésére van bízva, felhívásom nyomán addig is, míg szerencsés lehetek csekély véleményemet terjedelmesebben megtenni, ezennel kötelességem jelenteni, hogy minekutána a 3-ik törvénycikk értelmében az eddigi katonai rendszer merőben el van törölve, ellenben a határszélyőrzésről a törvénycikkben említés nincs, s így a védelmi elem meg van silányítva, mert ha a törvény szentesítve lesz, a populatio rögtön a polgári törvényhatóság alá esik, és nem tartja magát kötelezve a határszéleket őrizni, márpedig az effectivus status ezen terhes szolgálatot eddig is csak a populatio segedelmezésével tette, mert magára hagyva igen gyenge tenni.

Isten mentsen, hogy én ezen megjegyzésem által azt kívánám kimondani, hogy a mostani rendszer megmaradjon, sőt azt állítom, hogy nemzetembe senki nem létezhet, aki őszintebben óhajta a régi rendszer megszüntetését, mint magam, mert én voltam, aki hosszas szolgálatom alatt mindent elkövettem, hogy addig is, amíg a sérelmek alkotmányos úton megszüntetnek, ideiglenes segedelmezéseket eszközöljek, de őszintén megvallom, hogy minden palliativ gyógyszer

hasztalan, eztet bizonyítom az életből mérített adatokkal, úgy mint:

A katonáskodó székely nemzet nyomasztó sérelmeit megismervén honfi kötelességemnek tartottam azokon annyiba, amennyibe hivatásom köre engedte, könnyebbíteni, ennél fogva megkezdtém 1827-ben a kardok, szíjjűszerszámok és nyeregszereket, amelyeket addig a székely huszárok tulajdon költségeken szereztek, a nemes ezredesem közbejövételével és tábornok gróf Hardek segedelmével az aerariumtól ingyen megnyerni, ennek sikere is van, mert ma ezeket a hadi requisitumokkal együtt az aerarium ingyen adja.

Látván mindazonáltal, hogy ezen segítség is a huszár katonák költségeit tekintve csak palliativ, ennél fogva arra törekedtünk, hogy a székely huszároknál egy lőszerző pénztárt alakítsunk, és ezáltal három utat nyítsunk a nemzet boldogítására, s mégpedig:

1-mo, hogy a nemzet hitelintézet hiányában az uzorások kezéből szabaduljon, ezen lőszerző pénztárból bizonyos összegek kamatra kiosztassanak, és hogy az ebbéli adósság leróvása is könnyebb legyen, eztet ne egyszerre, hanem csak részletesen fizessék az adósok a pénztárba vissza;

2-do, hogy azon családok, akiknek szolgáló lovuk elpusztul vagy defectus által kimustrálódik, ne szoríttassék mindaddig volt jószágai elidegenítése által arra, hogy rögtön más lovat vegyen, hanem alakítson tehetsége szerint több évek alatt évenkénti hátrahagyás, azaz befizetés által oly öszveget, amellyel idővel egy remondát vehessen.

3-tio. Ha ezen évenként a paripa megszerzésére befizetett összegek kamatja idővel annyira növekedik, ebből egy tartalék pénztárt alakítsunk, amelynek csakis kamatjából minden lovat vevő családnak előre 10 frt-ot, s ha a tartalék pénztár nevededik, 20 frt-ot, és így idővel minden lovat egészben ebből szerezzünk, anélkül, hogy a családok csak egy fillért is magokéból paripa megszerzésére fizetnének.

Ezen lőszerzési pénztár fáradozásainknak noha sok viszonyok között forgott, máris részint megfelelt a célnak, mert ma ezen pénztár annyira virágzik, hogy a katonáskodó székelyek, ha szükségük van, 6 százalék kamatra és részletes visszafizetés mellett máris 45 ezer forintot használnak.

De ez a könnyebbítés is, ha a katonaterheket és költségeket a családok jövedelmével összehasonlítom, főképpen a huszároknál majd észrevehetetlenné válik, mert a huszároknak évenkénti katonaköltségei 1801. évig, míg a katonaterhek mellett az országos rendes adónak 2/3-ad részét is fizették, 7-szer annyira és többre, és a székely gyalog családoknál 4-szer és többször annyira rügött, mint azon adó, melyet más, az országban lakó contribuensek fizettek.

1801-től, ahol az adó felsőleges fejedelmünk által a katonáskodó székelyekről levétetett, a huszároknál 6-szor, és a gyalogoknál 3-szor annyira rúg, mint egy más contribucensnek adóösszege.

Hogy pedig az én állításom az életből van mérítve, ezet bátor vagyok röviden megmutatni.

Felveszem előre is a huszárok költségeit, és összehasonlítom az országba példának okáért a szászok adómennyiségével.

A székely huszárok összes conscriptiója szerint 1866 család és 32 431 jugerum szántó és kaszáló föld van összeírva. S minthogy a huszár katona terh egyforma, azaz egyik huszár annyiba kerül, mint a másik, felosztom példának okáért az 1866 család között a 32 431 jugerum földet, és így minden családra esik 35 köből férejű szántó és szénaföld.

Lássuk meg, hogy ha a katonáskodó székely huszár nem katona, hanem csak adó alatt álló polgár volna, mennyi adó esnék egy oly családra, akinek 35 köből szántója és kaszálója lenne.

Én úgy tudom, hogy Erdélyben a föld 4 classisra van osztva és az adó az

1-ő classisba.....20 kr 1 köből földről

2-ik classisba .....16 kr 1 köből földről

3-ik classisba.....12 kr 1 köből földről

4-ik classisba.....8 kr 1 köből földről

Mármost, ha egy család, amelynek 35 köből földje van, adót fizetne, ha a második classist vesszük is, a 16 kr térszen adója 9 frt 20 kr

4 ökörről a 24 kr 1 fr 36 kr

2 tehénről a 20 kr 40 kr

apró marhára az 5 kr és 3 kr approximativ 1 frt

24 kr

összesen egy évre 13 forint

Ellenben pedig a huszár katona költségek évenként ezek:

1-mo. Egyenruhára 6 frt 10 kr

2-do. Lóvételtre, minthogy egy paripa 110 forintba kerül, a tapasztalás is bizonyítja, hogy némely paripa eltart 16 évig, némely pedig alig egy vagy két évig, így tehát megállítom, hogy minden paripa 10 évig tartson, és így 110 forintból esik egy évre 11 frt

3. A nyolc téli hónapokban a paripát istálón tartja, havonként csak 3 forinttal 24 frt

4. patkolásra egy évre 2 frt 40 kr

5. a négy nyári hónapokba paripaőrzés 1 frt

6. az élelmet a hadi gyakorlat helyére, úgy a várdára és a véghatárőrzés helyére transportáltatni egy évre 2 frt 40 kr

7. az őrhelyeken servitiumra 30 kr

8. Egy numerus alatt lévő családot, amelyben több szolgáló ember van, talál a szolgálat egy évbe várdára 45 nap

levélhordozásra 45 nap

véghatárőrzésre 45 nap

katonagyakorlatra 40 nap

175 nap

Könnyen lehet egy napszámot étel és egyén ruha nélkül 12 kr-ra venni, és így 175 napra esik 35 forint, ebből ha lehúzzuk a cordonfizetést a 4 kr napjára, melyet az álladalom fizet, marad költség 32 frt

Összesen egy székely huszár családnak költségei egy évre 80 frt

Ha a 80 frtból leüssük a költségeket, melyek a gyalog katonát nem érik, úgymint:

egyénruhára 1 frt 30 kr

paripavétel 11 frt

-tartás 24 frt

patkolás 2 frt 40 kr

őrzés 1 frt

összesen 40 frt10 kr,

marad a gyalog katona-költség egy évre 39 frt 50 kr, így tehát bizonyos, hogy az adót a huszár család 6-szor és a gyalog család 3-szor fizeti, akkor ha minden családnak egyformán 35 köből földje lenne, de e nincs is így, mentől szegényebb a család, annál nagyobb mértékben esik rá terh.

De ezek korántsem foglalják még a katonáskodó székelyeknek minden terheit magában, mert a huszár a téli nyolc hónapokban mindennap a paripájával bajlódik, aztot takarítja, dajkálja, és minden másodnap jártatni viszi, hol vannak még azon napok, melyeket raportokon, szemléken, arestans kísérettel, őrzéssel, a katona álladalom házai reparatiójával, pénz és más katona anyagok transportálása alkalmával és több effélékkel ingyen eltölt, és hol az adjustirozás költségei és a paripa megszerzése alkalmával eltöltött időmulasztás.

De ez is még mind nem elég, mert vagyon a mostani katonarendszernek egy más, meglábalhatatlan nyomasztó oldala is, melyet a törvényes successió hoz, itten előrebocsátom, hogy Isten mentsen, hogy én ezen állításom által a székely nemzet fundamentális constitutióját megtámadni kívánnám, sőt, azt mondom, hogy székely katonát csak egyedül a successió köti édes hazájához, és ez által ő hű katona királyához, hazájához, és így ebbe fekszik a hazának legnagyobb és biztosabb védereje.

De van a successiónak, ha a katonarendszert (mely a katonaköltségeket a családokhoz köti) összehasonlítsuk, mondám, egy nyomasztó oldala, példának okáért igen üdvös volna, ha minden családnak 35 köből birtoka lenne, de ez nincs, mert a successió a székely nemzet között a birtokot kimondhatatlanul változtatja, és sok családot máris odavitt, hogy alig maradtott egy vagy két köből földje, és mégis rajta van az 1764-ben rástújtott, csak elébb kimutatott katona költség.

Ez, hadügyminiszter úr, figyelmet és rögtön segítséget igényel. Itten tehát az a kérdés, hogy lehet rögtön segíteni, felelet, úgy, ha jövőre a katonaszolgáltatból eredő költségek nem lesznek, mint eddig, csak bizonyos családokhoz kötve, hanem az ország pénztárához, és ha a katonáskodási terh a hon minden alkalmas lakosát aránylag találja.

Mondnám, hadügyminiszter úr, hogy 1866 huszár családnak 32 431 jugerum földje van összeírva, igenis, de ez csak neve a földbirtoknak, és nem valódi birtok, mert az eddigi katona terh odavitte a birtokot, hogy ma nagyobb része el van zálogosítva, pupilaris és más adósságokkal úgy meg van terhelve, hogy némely családnak az összeírás szerint vagyon ugyan 10 és 20 jugerum is papíron kitéve, de ebből alig bír 2–3 jugerumot szabadon, ellenben a katona rendszer nem kérdi, van-e adósság vagy birtok, a katonaterheket pontosan fedezni kell, vannak oly családok is, hogy midőn a paripának a portió teljes mértékben kiadódik, a sok gyermek szigorú öltönybe fázik és éheznek, vannak főképpen a gyalogságnál oly családok, akiknek egy talp nagyságú birtokuk sincs, és ha a katonaszolgálat találja, a tarisnyába kölcsonöz, s ha visszatér szolgálatjából, ledolgozza ebbeli adósságát.

Nem tehetem tovább azt is megjegyezni, hogy ámbár az álladalom újabb időkben segedelmezéseket tett, mégis a családokon most a katonaterh nagyobb mértékben van, mint 1764-ben, az erectiókor volt, mert a székely huszárezred fenntartására 1764-ben 2938 család 36 128 jugerum birtok iratott össze, ma pedig csak 1866 család és 32 432 jugerum birtok van, így tehát 1072 család és 3697 jugerum birtokkal kevesedett.

Ezen apadás azáltal történt, hogy több családok a mentesített nemeseik közé átmentek, és polgári törvényhatóság alá estek, vagy kihaltak, vagy elszegényedtek és a gyalogsághoz áttették, s noha mind a családok, mind a birtok az erectiótól kezdve szembetűnően apadt, mégis az egész huszárezrednek fenntartása, terhe ezen megkevesedett családok és birtokra háramlott, tiszta és kézzelfogható az is, hogy nyomasztó sérelem.

Ha a fennebb említett terheket és azt is méltó tekintetbe vesszük, hogy a katonáskodó székelység 1764-től kezdve a sok háborús időkre a hon boldogságáért életét vesztette, vérét ontotta, egészségét áldozta, és a béke idején is a terhes határszély őrzését s a belszolgálatot vagyona áldozatával megtette, és már adajutott, hogy azon terheket a legjobb készség mellett is hordozni tehetetlen, igazság, hogy ezen terh alól mentől előbb szabaduljon, de ez csak úgy történhetik, ha az új rendszer oly lesz, hogy:

a) a népet a terh megosztása és költség apasztása által boldogítsa,

b) hogy a védelemért, melyet a status ratio és publica securitas elvitázhatatlanul igényel, neveli, és

c) a székely katonáknak 84 évek alatt az adó irányában rendkívül tett költségeit pótolja, melyet 84 évi hív szolgálatjáért annál több joga van követelni, mint-hogy vagyonát a hazáért és a mentesítettekért áldozta.

Nem mondom én, hogy eztet éppen most, mikor a hon pénzsűkében van, praetendálja.

Egyébaránt, itt megjegyezni (pro futuro) azt is szükségesnek látom, hogy ezen költségekből egy nagy részt Brassó városa is tartozik külön pótolni azért, mert a törösvári dominiumat oly kötelezés mellett bírja, hogy a maga köréhez tartozó székhelyeket és ösvényeket a maga költségén őrizze, hogy az igaz, olvassa meg mindenki a Bethlen Gábor fejedelemmel tett szerződést és az approbatába beiktatott csereszerződést, de ezen köteletségének eleget nem tett, és így a székely katona kényszerítetik ennek megtételére, ahol minden nap több, mint 300 székely katona áll szolgálatban;

d) hogy a népesedés, iparűzés, földművelés és a tudományos kifejlődés háttérbe ne szoríttassék,

é) a védelmi erő oly egyénekből alakíttassék, akik hazafi érzéssel bírnak, és birtokra nézve is kvalificálva vannak;

f) a katonáskodásból származó terhek nem köttetnek, mint eddig volt, bizonyos családokhoz, hanem azokat kizárólag az ország pénztára hordozza, mert nem igazság a nemzet egyik részére oly terhet törvényesíteni, amely reá terhet, a más részre pedig mentességet árásson, s hogy ez megtörténhessen és a terhfelosztás igazságos legyen, úgy vélem, hogy előbb is az országba az összeírás minden lakosra, birtokra és vagyonra nézve elrendeltesék, mert csak ezáltal lehet védelmi erőt és az országos adókulcsot kilátni, legyen meggyőződve a hadügyminiszter úr, hogy ezen rendeletbe fekszik a népet boldogító lélek, mert igen természetes, hogy csak egy célszerű összeírás szüntet meg minden classis különbséget, s ez a katonáskodó székely nemzetnek legfőbb óhajta, de az összeírást addig meg nem lehet kezdeni, amíg erről, a fennebb említett pontok értelmében, alaprendszabály nem hozatik, amelyből véleményem szerint önként következik, hogy az ország védelmi ereje két osztályra fog esni, úgymint hadsereg, melyet minden pillanatban diszponálni lehessen, és tartalékos sereg, mely a nemzetnek egyszersmind hadi iskolája is leend.

Szükséges tehát, hogy a tartalék sereg a legnagyobb célszerűséggel rendeződjék, és ezáltal a mostan itt sok helységekben felállított rendetlen és céltalan őrseregek valódi védseregekké átalakuljanak, mert tudjuk, hogy minden osztályba a védelmi kincstár a tartalék seregben létez, ha ennek rendszabálya silány, akkor az ország minden veszélynek ki van téve.

De ha én itten az organisatióba mélyebben ereszkedem, igen hosszas lennék, a hadügyminiszter úr pedig nekem csak a székely katonák sérelmeit feladni rendelte, nekem tehát még csak azon javaslatom van, miszerint szükségesnek vélném

1-mo. A székely nemzethez oly rendelést bocsátani, melybe a nemzet biztosítva legyen arról, hogy a közlebről Magyarhonban tartandó országgyűlés alkalmával az új rendszer, melyen én már az országos bizottmány rendeletéből dolgozom, életbe lépik, mely által minden eddig létezett osztálykülönbségek megszűnnek, és a nemzet összeolvad, s mindenki az ország terhébe birtokaránylag részt veszen, mert csak ez nyugtassa meg a népet.

2-do. Ha pedig a 3-ik törvénycikk értelmében addig, amíg az új rendszer életbe lépik, azon egyéneknek, akik szolgálatban állanak, a napi zsold meg fog határozódni, terjedjen ki ez a huszároknál a lovak porciójára is úgyszintén,

3-or, ha a huszároknak lova szolgálat által elpusztul, bonificálja ezt az ország pénztára egészben.

4-cr, minthogy a 3-ik törvénycikkben az oláh katonákról szó vagy említés nincs, a huszárezrednek pedig Fogaras vidékén, Hunyad, Alsó-Fejér megyében oly egyénei is léteznek, akik nem székelyek, mondassék ki a rendeletben, hogy ezek is, ha szolgálatba lépnek, a zsoldot úgy húzandják, mint a székelyek, én egyébaránt fel sem teszem, hogy az oláh katonák is új rendezés alá ne esnének.

5-or. Mondassék ki a rendeletben az is, hogy a szíjjúszerszám, nyeregszer, fegyver, munitio, hadi requisitumok, orvosi szerek és anyagokat az új rendszer életbe léptéig, mint eddig, a hon pénztára fedezi.

6-or. Szükséges a rendeletben azt is kimondani, hogy a rend és csend fenntartására addig, amíg az új rendszer életbe lépik, a határszélőrzés, várdá, levélhordozás és minden egyéb katonaszolgálatok 4 kr zsold, 2 kr kenyérrépés, a huszároknál 6 kr paripa intertentiójára fizetessék.

7. Ha az új rendszer által a székely huszárezred hadsereggé nem válik, arondiroztassék.

Ezen csekély véleményeim, ha a hadügyminiszter úr megelégedését megnyerik, boldognak érzem magamat, öröklök a hadügyminiszter úrnak alázatos szolgálja

Nagy Elek
százados és ezred-számvivő
Sepsiszentgyörgyön, 1848. június 20-án

Ezen felfejtésem és előterjesztésemnek folytán a magyar hadügyminisztérium 1848. július 28-án 3869 és 3870 szám alatt tetemes engedményezéseket

adott a székely katonaságnak, nekem pedig a hadügyminiszter, megelégedését nyilvánítva, újból megrendelte, hogy siessék az organisatiót illetőleg is felvilágosításaimat folytatni.

Ennek a magas rendeletnek is megfelelttem, és 1848. augusztus 28-án a következő jelentést tettem:

Nagyméltóságú hadügyminiszter úr!

A katonáskodó székely nemzet sérelmei orvoslása napirenden lévén, felhívatásom rendén a sérelmeket tudomásom és tehetségemhez képest excellenciádnak 1848. június 20-án bejelentettem, s egyszersmind alaposan bebizonyítani törekedtem azt, hogy ha az egyenlőség elve testté válik a határőri szolgálattól és költséget csak a nemzet egyik részére szorítani nem igazság, mert a katonai költség évenként a huszároknál 6-szor és többször, a gyalogoknál 3-szor és többször annyira rúg, mint az adónak mennyisége akármelyik adózónál, márpedig most az egyenlőség korában minden honpolgár csakis birtok és vagyon arányhoz képest köteles a közterhet vinni.

Noha én a fennemlített jelentésemben csak a sérelmeket érintettem és az orvoslásnak, vagyis új rendszernek szabályait részletesen nem fejtegettem, mostan az új rendszer első részéről csekély nézeteimet elősorolni bátor vagyok:

Az összeírást illetőleg

Tekintsük meg a módokat, hogy kellene a hazába a védelmi erőt legcélszerűbben felállítani a közteher viselés irányába.

Én úgy vélem, hogy ha a közteherviselés szent, úgy a honvédelemi kötelességnek is szentnek kell lenni, mert ez egyik fő része a közterhnek, és így mindenki fel van híva a honvédelemére, s az így is igaz, hogy a honvéd sereg felállítása egyik legfőbb feladata a közállománynak, mondom, egyik legfőbb feladata, mert vannak a közállománynak a védelmi erőn kívül is még más életkérdései is, melyeket az önnfenntartása megkíván, hogy háttérbe ne szorítson, innen következik, hogy az új rendszert úgy kell szabni, hogy a népet a védelmi kötelesség megosztása és a védelmi költség apasztása boldogítsa, a védelmi erőt pedig, amelyet a status ratio és a publica securitas igényel, nevelje a népesedést, iparűzést, földművelést és a tudományos kifejlődést háttérbe ne szorítsa, a védelmi erő oly egyénekből állíttassék, akik hazafi érzéssel bírnak és a győzelem kezessége szívökvben van vésvé, a katonáskodásból származó költségek ne szoríttassanak úgy, mint eddig volt, bizonyos családokhoz, hanem azokat kizárólag a közálladalom pénztára fedezze.

Itten hát most az a kérdés merül fel, hogy az új rendszer által a székelyek megmaradjanak-e, mint ed-

dig, határőröknek? vagy megváltoztatásával az eddigi rendszernek, összeolvadva átalakuljanak a hon minden lakosaival egy tartalék sereggé, amelyből a mostan fennálló hadsereg pótló, és a még szükséges alakítandó létszám, éspedig úgy alakítandó, hogy a hadsereg minden kül- és belszolgálatot megtegyen.

Én úgy vélem, hogy ha a fennemlített új rendszer alapelveit szem előtt tartjuk, nem lehet a védelmi köteleességet más módon igazságosan felosztani, hanem csak úgy, ha a hon minden lakosa összeolvad egy tartalék sereggé.

Ezen elvből kiindulva szükséges legelsőbben is, hogy a képviselőház:

1-mo, a székely katonák sérelmeiről szóló törvényjavaslatlal megszűnjék, mert ha a székelyek a többi honpolgárokkal és eddig mentesítettekkel az összeírás által összeolvadnak, és mind a pénz, mind a katonáskodásbeli terhe csak annyi részt vesznek, mint minden magyar honpolgára, így semmi sérelmek orvoslására vagy külön törvényjavaslatra a székelyeket illetőleg szükség nincs – itt megjegyzem, hogy ha a székelység mégis megmaradna határőrseregnek, ezeknek új rendezéséről későbbem említést teszek, most pedig itten előre csak a tartaléksereg systemáját kívánom tárgyalni, mert én ezt legcélzerűbbnek, legigazságosabbnak vélem, azért, hogy ahogy fenn is említém, csak ezáltal szűntenek meg az igazságtalan mentesítések.

2-do, a nép képviselőháza nevezzen rögtön egy bizottmányt ki, amelynek kötelessége leend az ország törvényes összeírására nézve egy alaprendszabályt kidolgozni, és eztet a háznak bemutatni, ott megvizsgálva, mint törvény mondassék ki, szentesíttessék és a törvényhatóságoknak küldessék ki, hogy az összeírást szemlélyre, vagyonra és birtokra nézve kezdjék meg.

Az összeírás nem csak azokra terjedjen ki, akik a tartalékseregbe beírandók, hanem kivétel nélkül minden családra egyénenként classificalódjék mindenki, mert ha ily összeírás nem lesz, bizonyosan sok kihágások történnek, és egyébiránt is csak így lehet kitudni, mely familiák azok, amelyekbe szolgáló egyén nincs, és melyekbe hányan vannak és miért mentesítve, ennél fogva igen természetes, hogy az összeírásra használandó tabelláknak olyanoknak kell lenni, hogy azok minden egyének classificatióját, úgy a birtoknak is mennyiségét és tulajdonságát nem csak kimutassák, hanem a nemzetőri szolgálatra alkalmas egyéneknek 19 éves koroktól kezdve 30 éves korukig, mindenével külön-külön rovatba véve és kimutatva magokba foglalják, ez azért szükséges, hogy ha a jurisdiccióktól a tabellák és summariummal a minisztériumhoz beküldetnek, ott egy fő summariumot készítve ki lehessen látni, hány 19 éves, hány 20 éves, s így rovatonként 30 évesekig, hány szolgálható egyén van az országban.

Továbbá egy külön rovatba ki kell mutatni, hány szolgálatra való egyén van 31 évtől 35 évig, és egy mellette lévő más rovatban: hány van 36 évtől 40 évig.

Ezen két utolsó rovat, 31 évtől 40 évig, csak azért szükséges, hogy ha netalán a hon oly veszélybe jőne, hogy az illető 12 rovat 19 évtől 30 évig nem lenne a hon megoltalmazására elegendő, szükség esetében ezeket is össze lehessen parancsolni.

Ha ezen összeírás megtörténik és bevégeződik, csak akkor lehet a védelmi erőt tisztán látni, és minden jurisdicciókra igazságosan kiróni.

Ami pedig a védelmi erőt illeti, én úgy vélem, hogy ez, amint már érintettem, két osztályra esik, úgy-mint *hadseregre*, amellyel minden pillanatban diszponálni lehet, és *tartalék seregre*, amely a nemzetnek hadi oskolája is leend.

A *hadseregnek*, mely a tartalék seregből alakul, kötelessége lesz béke idején minden katonaszolgálatot a városokban és várakban, s ha szükség, a határvég-vonalakon is megtenni.

A hadseregeket hadházakban kell elhelyeztetni, úgyhogy az ország minden alkalmas helyiségében tanyázzanak.

A tartalék seregbe mindenki tartozik 19 évtől kezdve 30 éves koráig szolgálni, kivéve azokat, akik iparúzés, földművelés, tudományos kifejlődés vagy testbeli hibájok tekintetéből törvényesen mentesítve lesznek.

A tartaléksereg vidékenként századokra, zászlóaljakra és ezredkekre fog osztatni, és a gyakorlatra, úgyszintén egyéb teendőkre nézve is külön alaprendszabályt adatik ki, amelybe a hadi gyakorlatidő is meg lesz határozva, a gyakorlat oly időszakban fog lenni, amikor a földművelés és iparúzés engedni, de semmi esetre sem ősszel, mert akkor a szántás-vetés, tavasz-termes és bortakarmányokkal van elfoglalva a nép.

A tartalékseregeket a nyugdíjazott tiszték kötelesek oktatni, mely által azt nyeri az állomány, hogy oly kezekre lesz bízva, akik a hadi taktikába jártasok, a tartalék sereg a gyakorlati idő alatt a tartalék rendszabályai alatt, időközbe pedig korlátlan a polgári törvény alatt áll.

Aki 2 évig tanult a tartalékseregben, innen megy 4 vagy 6 évig a hadseregbe, és ha ottan kitöltötte idejét, visszaesik a tartalékseregbe, ahol, ha szükség, mint altiszt, főképpen az újoncok beoktatására használandók mindaddig, amíg 30 éves korúak lesznek, és ha ez megtörténik, mint kiszolgált katona, ment lesz a tartalék sereg szolgálójától is, s csak akkor szőlíttatik fel, ha az ország oly veszedelemben lenne vagy jőne, hogy a hadsereg és a tartaléksereg nem bírná az országot megvédeni.

Említém, hogy a tartalékseregbe mindenki tartozik szolgálni, ha az iparúzés, földművelés, tudomá-

nyos kifejlődés vagy testbéli hibája tekintetéből törvényesen mentesítve nincs.

De lesznek még ezen kívül is, ahol szolgáló egyén nincs, úgy példának okáért az özvegyek, aggastyánok, öncsonkítottak stb., itten az a kérdés merül fel, vajon az igazsággal megegyez-e az, ha a fennebb említett esetekben egy része a nemzetnek a védelmi kötelességtől fel lesz mentve, és csak az egyik részét viszi a közterheknek, azaz csak adót fizet, a más része pedig, amely adót is fizet, katonát is állít, nem lesz-e nagyobb mértékben megterhelve. Én úgy vélem, hogy itt a közterh nem lenne egyaránt felosztva, mert ha a törvény egyik résznek több jogot és mentességet ad, mint a másiknak, nemhogy nem igazság, de sőt, sokan lennének, akik a hon érdekéjéért nem nézve, mind arra dolgoznának, hogy maguknak mentesítést szerezzenek, ha másoknak kárára is.

Vajon itt nem volna-e az igazság eltalálva, ha meghatározódnék, hogy azon egyének, akik másoknak ellenébe mentesítve lesznek, és ezáltal maguknak külön hasznot hajtanak, a védelmi pénztárba az adón kívül évenként, annyi évre, ameddig a tartalék és hadseregben szolgálni tartoznának, egy bizonyos összeget fizetnének, itt főleg az öncsonkítottokra figyelemmel kell lenni, s ezen pénz fordíttassék a katonaköltségek fedezésére, úgyis a katonát az ország pénztára tartja, és ha a mentesítettek a fizetések által a pénztárt nevelik, a nem mentesítettek arányában kevesebb adó esik, s így a terh egyenlően lesz megosztva, s ha ez megtörténik, és mindenki átlátja, hogy csak amúgy könnyedén, mások kárára mentesítést nem szerezhet, megszűnik a tereh alól kibújni igyekezni, mely által azon igazság is kijőne, hogy mindenki vagy személye, vagy pénze által részt vesz a védelmi kötelességben, egyébaránt azon pénz, mely a mentesítettek által a védelmi pénztárba befolya, idővel oly összeget ígérne, hogy egy háború kiütése alkalmával nem lenne szükség a hadiköltségek fedezésére a nemzetre külön adót róni.

A tartalék sereg systémája szerint senkinek maga helyett mást állítani nem szabad, hanem kiki maga kötelességét a maga személyében tegye meg, ezáltal sok rossz következtetés hátrahagyatnak el, mert eddig a vagyonosabb, neveltebb test- és elmebeli tehetséggel nagyobb mértékben felruházott ifjak maguk helyett a sorozatnál nagy summa pénzzel mást, de minden tekintetben maguknál gyengébbeket állítottak, és így csak a szegény neveltennek kellett a katonai szolgálatot átvenni és a fogadottakkal szolgálni. A fogadottak ritkán szolgáltak örömmel, sőt, többnyire olyanok voltak, akik ha nagy summa pénzeket, köntösöket és fegyvereket átvették, az ezredtől elszöktek, és így a magyar mondás szerint se pénz, se posztó, s ki volt megcsalva? a közálladalom, s kérdem, nem lenne-e célszerűbb, ha

azon szép összegek, melyek így elvesztegetődnek, az országvédelmi pénztárba folynának be, de tovább megyek, s mondom, ha a fogadottak mind el nem szöktek is, többekkel is megtörtént, hogy minekutána már a megfogadás időkor is gyengék voltak, csakhamar szolgálathetetlenekké váltak, és így a közálladalom kénytelen volt őket agghadházba tenni, és élelmökről halálíg gondoskodni és új újonczat állítani, ez pedig nagyjára annak az eredménye, hogy kereken meg legyen mondva: a katonai törvényhatóságok a besorozás alkalmával nem éppen a kellő pontossággal és lelkiismerettel viseltettek, aztot állítsa szép ember a hadi gyakorlatba jártas jó moszkus, hív szolgálta stb., s így sokan soroztattak be, akik vagy már korosok, vagy egészségbeli szenvedélyeknek kisebb vagy nagyobb mértékbe ki vannak téve, s ezt tudva a kormánynak számíthatatlan rendeletei léteznek, amelyek által a pajkoság legalább valamennyibe megzaboláztassék, de mind sikertelen maradt.

Így tehát szükség megtiltani, hogy senkinek maga helyett mást állítani nem szabad, mert ezáltal a katonaság csak a szegény, neveletlen, idomtalan, magát szerencsétlennek képzel, hivatásának, úgyszintén a nemzet érdekének meg nem felelő egyéneket kap körébe, s innen következik, hogy a nép a katonasággal ahelyett, hogy szoros barátságban lenne, folyvást surlódásban van, amely kivált a veszélyes időkben mind a korona, mind a nemzet becsülete fenntartására semmi kedvezőt nem nyújt.

De ha a védelmi kötelességet egy magasabb szempontból megtekintjük, nem látjuk-e át, hogy ha igazságosak akarunk lenni, a védelmi kötelességet is igazságosan felosztani tartozunk, de hol marad az igazságos felosztás, ha éppen a legnehezebb és szentebb kötelességből mindenki, de főképpen a műveltebb személyesen részt nem vesz, és így a haza becsületét és oltalmát csak a szegényebb, akinek úgyis kevés véde-nivalója van, és a fogadottakra, akik inkább nagyjára ellenségnek, mint hív szolgának tekintődhetnek, bízza.

Eddig neveltebb és tehetősebb része a nemzetnek vagy mint kiváltságolt, mentve volt, vagy mint tehető, megváltotta magát, és eladta azon szent kötelességet, mellyel a koronának és a hazának tartozott, és így ezen neveltebb rész minden védelmi gyakorlat nélkül gyávának és a haza oltalmára tehetetlennek maradt, nem gondolván azzal, hogy amint a históriák bizonyítják, maholnap a proletáriusok által a porba tapodtatnak.

Azt kérdem, vajon ez egy alkotmányos országban erkölcsiség és igazságra mutat-e? Szabad-e érdemes nemzet közt becsületét, életét és haza oltalmát cudar pénzért eladni, vagy akkor, midőn az egyenlőség korába léptünk, csak azáltal úzzuk-e még a rabszolga-kereskedést, vagy kérdem továbbá, a vak sorshúzás határozzon-e, melyet még az adókirovásra is el nem

szenvedhetnének, ezt a vak kockajátékot tekintsük-e a legokosabb, legcélszerűbb és igazságosabb határozatnak ott, ahol életünk, becsületünk és a haza oltalma forog fenn.

Minden magyar köteles becsületét és hazáját a lehetőség esetében személyesen védeni, vagy nem érdemes annak birtokában lenni, ne félj, magyar a katonáskodástól, mert az egyenlőség testté vált, s majd ha a polgárból, földművesből lett köztívész látja, hogy előjárója illedelemmel bánik vele, s ha látja, hogy mellette a sorban fejedelmek, miniszterek, kiváltságosak és tehetősebbek fiait is egyforma törvénnyel és joggal bírnak, felmagasztalva éri magát, s így nemesebb indulat ébred fel benne, szent kötelességének tartja a hon becsülete és szabadságáért élni, halni, s így a katonaszolgálat, egy valódi hadsereg nevelő háza leend a nemzetnek, senki nem fogja magát a katonáskodástól, mint a legnagyobb szerencsétlenségéből, ha másképpen nem, alacson úton is megmenteni kívánni.

Ezen elvekből kell tehát kiindulni az összeírás és a tartalék sereg organisatiójára, mert az összeírási rendszer, tudom, más országokban is, bármi kemény rendeletek léteznek, mégis némüleg utat hagynak az önkényből következő alacson kihágásokra, főképpen ott, ahol még nincs eltörülve a helyettes katona fogadás és a sorsházás, de ha ezek eltöröltetnek, és az összeírás alaprendszabályai célszerűek, boldog a nép, boldog a haza, mert látja, hogy minden oldalról csak az igazság tündöklök.

De egyébaránt is nekünk csak egy célszerű összeírás adja tudunkra, hogy mennyiből áll magyarhonnak védelmi ereje, és csak ezáltal lehet tisztán számítani a védelmi erőre, s így lehet meghatározni, mennyi gyalogság, lovaság, vadászág, tüzéség, utász és hadászág alakulhat, és mennyiből áll a tartalék sereg.

Én úgy vélem, hogy a tartaléksereg systemáját legcélszerűbb, mert eszerint minden 19 éves beíratik a tartalék seregbe, itten 2 évbe tavasszal, ha a földművelés elvégződik, a kaszálás és kapálás még be nem állott, egy bizonyos idő alatt, példának okáért nálunk 12. májustól 10. júniusig a fegyverbe gyakorolja magát, és innen így lépik a hadseregbe, de nem sorsházás által, hanem az átlépési kötelességet rendre a születés napja határozza, s minthogy a hadseregbe a szolgálat nem lesz sok évek-re téve, és ezáltal az ottan kiszolgált egyének viszszaesnek a tartalékseregbe, kurta idő alatt odajutunk, hogy a tartaléksereg is tömve lesz kész katonával, úgyannyira, hogy az újoncokat könnyen vezetik, és én azt állítom,

hogy ahol a tartalékseregben sok kitanult katona és kiképzett altisztek léteznek, ott a századokat 400 főre is lehet emelni, és szükség esetében csak egy jó főtiszt által is vezethető, csak az altisztek jól kiképzettek legyenek, ezet Napoleon megmutatta 100 napok alatt.

Ha egy háború történik, és a hadseregek kimozdíttatnának a tartalékseregből, tőstént lehet helyökre új hadsereget összeharancsolni, anélkül, hogy sok főtiszteket nevezünk ki, akiket ha a béke meglesz, alig bír a közálladalom díjazni, s ha a szükség kívánná, hogy a tartalék seregnek mind a 12 classisát, mint hadseregek kiemelődnek és az országból kimozdíttatnék, akkor is maradna még az országban 10 classis 30 évtől 40 évig védelmi erő, ezek bizonyosan képesek lesznek mind a bel-, mind pedig az őrvonal szolgálatot megtenni, de én nehezen hiszem, hogy erre kerüljön a sor, kivált, ha minden lakos köteles lesz a védelmi kötelességekben részt venni, mert tudni kell, hogy egy országban, ahol csak 10 000 000 lélek van, ottan csak két classisa a tartalékseregnek már 1% és így 100 000 katonát ad, és így öt classisa a tartalék seregnek 2½%, 250 000 katonát ad, de megjegyezni méltó, hogy a tartaléksereg gyakorlata azért is szükséges, hogy Napoleon egy alkalommal azt mondta, hogy 50 ezer ember nem ötvenczer katona.

Most egyelőre csak ennyit az összeírás első részéről, s majd ha időm lesz, a többi részreit is az új rendszernek, úgyszintén a hadsereg felállítását, felszerelését gazdasági tekintetből, tehetségem szerint tárgyalni igyekszem.

Mármost, mint előbb említém, átmegegyek különösen a székelyek ügyére, abban az esetben, ha továbbra is meghagyatnának határőröknek, én mindazonáltal csak a tartaléksereg systemáját pártolom, mert ezáltal legigazságosabban oszlik a védelmi kötelesség, de ha mégis határőröknek maradnának, itten előre is hivatkozom azon már kidolgozott munkáim és terveimre, melyeket 18-ik szeptember 1846. év, 31. március 1847., nagyméltóságú hadi főparancsnok báró Puchner Antal őexcellenciájának alázatosan benyújtottam, amelyek által is az eddigi rendszer egészebe újraszületik, ha nagyméltóságod ezen terveket áttekinteni hajlandó lenne, kérem elkérni, mindazonáltal ezen tervek fogalmazása előtt volt, hogy én az országgyűlésen voltam, ahol a székely nemzet katonai rendszeréről szóló irományokból meggyőződtem, hogy a nézetek mind csak a primipillus és pixidáriusok rovására mentek, amelyeknek következtében felfejtven az addig létezett igazságtalanságokat, sikerült nekem, amint ezet a már előbb beírt országos bizottmányi jegyzőkönykvivonat bizonyítja, az addig létezett, a katonáskodó székelyeket merőben elpusztító nézetektől az országos bizottmányt merejébe eltéríteni, és igazságosabb útra vezetni.

Ezen alkalommal azt is megnyertem, hogy az új rendezésnek kidolgozása rám lévén bízva.

Isten segedelmével nemsokára meg fogjuk látni, hogy a katonáskodó székelyek meg fognak szabadulni nyomasztó sérelmeik alul.

Nagyméltóságodnak
Sepsiszentgyörgyön, 1848. augusztus 28.
alázatos szolgálója

Nagy Elek . mp.
százados és számvivő

Alig végeztem be ezen munkáimat, berendelt Szebenbe főhadí parancsnok báró Puchner Antal őexcellenciája, aki 1848. szeptember 4-én a magyar hadügyminisztériumnak engemet a legjobban ajánlott arra, hogy hadibiztosnak kinveztessem, visszajövetellel megtörtént Háromszéken, Szentkatolnán a márkális széktartás, ahová én is az ezred kormánya által kirendelve voltam, ahol az ingerültség nőttön nőtt. Agyagfalván gyűlés tartatván, amelynek eredménye az lett, hogy Háromszéken egy állandó bizottmány állítatott fel, és egy vonal húzatott, mely a Székelyföldet a Szászföldtől elkülönítette, s ezáltal a hadikormány és a székely ezredek között megszűnt minden közlekedés.

A háromszéki állandó bizottmány meghatározta 1848 november 12-én, hogy egy küldöttség által báró Puchner Antal hadi parancsnok őexcellenciája szólíttassék meg, mi szándéka van, miután az a hír futamodott, hogy ő Háromszékre be akar törni.

Ezen küldöttségbe választva volt Árapatakról Béli Gergely, Rétyről Székely István, Sepsiszentgyörgyről Gyárfás Dávid, Szemerjáról Serester Mózes és a székely huszároktól százados számvivő Nagy Elek, akiknek a következő báró Puchner erdélyi főhadiparancsnokhoz címzett felirat adatott kezökbe:

Katonai főparancsnok altábornagy
báró Puchner Antal úr őnagyméltóságának

Székünk kebelében nőttön nő az ingerültség azon minket körülszárnyaló hírre, mintha Erdővidékre és Háromszékre sorkatonaság, ennek kíséretében álló rendetlen csorda néppel betörni akarna, és megtámadná polgáraink élet és vagyonbátorságát.

És azt beszélik, hogy Excellenciád rendeletéből.

Előttünk megfoghatatlan, ezt fel nem tehetjük, hogy ilyen rendelkezés Excellenciádtól jöhetett volna, egyáltalában nem, mert ok nélkül oly hazafi, mint Excellenciád ily intézkedést nem tehet.

Igen, mi hívei vagyunk a koronás királynak utolsó csepp véréig, hívei egy általa megerősített törvénynek, és a törvényesség teréről sehogy lelépni nem

akarunk, nem fogunk. És ha felütjük törvényeinket, megvizsgáljuk cselekményeinket, így áll, és nem másképp. Legyen bíránk Isten és világ és Excellenciád mint pártatlan hazafi. Székünk kebelében tökéletes rend, a személy és vagyonbátorság védve, ernyedetlen engedelmesség polgári és katonai tisztségünk irányában és elegendő erő megőrizni mindezeket, s midőn Excellenciád maga is azt mondá, hogy az alkotmányos szabadság és rend érdekében fog működni, idvezeljük mint ilyet, s világosan felhívtuk katonaságunk ezredeit is, hogy a rend, az alkotmányos szabadság, az ország összes bátorsága érdekében fennálló törvényeink értelmében velünk s polgári tisztviselőinkkel egyetértve, mi ezt óhajtuk, hogy legyen rend, a haza és a király nevében segedelmezzék Excellenciádat.

Ok tehát egyáltalában nincs miért mi hozzánk, e békés szék polgárai kebelébe sorkatonaságot, annyival kevésbé oláh népességet küldeni. És mert nincs ok, és ok nélkül logice semmi sem történhetik, hisszük lehetetlennek ama szállongó hírt. Mivel azonban az érintett hír kedélylázítólag járta székünket be, s ingerültséget okozott, ezen ingerültség lecsillapítására más utat nem látunk, mint tisztelettel felkérni Excellenciádat, méltóznék értesíteni minket, igaz-e, hogy sorkatonasággal és oláh népességgel intéztetett székünk megtámadtatni, és ha igen, miért?

Bármí történjen, miután székünk híve a koronás királynak, tisztelője az általa szentesített törvényeknek, őre a rendnek, imádója polgári és katonai kormányának, ha mégis megtámadtatnék, Isten és világ előtt felelőssé lesz a megtámadó a polgári háború iszonyaiért.

Háromszék állandó Bizottságának
Sepsiszentgyörgyön, november 12-én 1848.
tartott üléséből
Horváth Albert
főkirálybíró

Ezen felirattal elmentünk 1848. november 13-án Brassóba, ahol letartóztatattunk, a feliratot pedig beküldötte a brassói csász. kir. városi parancsnokság Szebenbe, az illő helyre, ahonnan 1848. november 16-án a következő válasz Q. betű 1658. szám alatt érkezett vissza, amely szóról szóra így hangzik:

Másolata azon cs. kir. főhadiparancsnoksági rendeletnek, mely 1848-ki novemberi 16-áról 1658. Q. elnöki szám alatt a brassói cs. kir. katonai, városi, határszéli és várbéli parancsnoksághoz bocsátattott.

A brassói cs. kir. katonai parancsnokság folyó évi november 13-áról felterjesztett jelentése s annak ide visszafoglalt záradékai tartalmaként Háromszéknek öt

küldöttjeiből álló azon követség, mely az ottani székrendek nevében az ide szintén visszazárt írásbeli nyilatkozatot nékem személyesen átadandó Brassóba jött vala, ottan előlegesen visszatartatott, míg ez iránti utasításom oda érkezendett.

Az ezen szék rendei által nekem aláterjesztett irat szorosabb áttekintése után megbízandónak találtam a határszéli parancsnokságot, miszerint a nevezett követséget e végre külön maga elébe idézve, annak a fenn érintett záradékok visszaadása mellett nevemben a következő szövszerinti választ adjon:

Háromszék, melynek nemessége régóta forradalmi celszöveket gyűlöhelye s igaztási ármányok gyűkeble volt, közelebből, kivált mióta az uzoni események a székely fegyver becsületét elannyira megbélyegezték, oly iránynak adta magát át, mely sem a Király szándékával, sem a józonan fölfogott honjólétével össze nem férhető.

Éppen ezen szék kebeléből nevezet szerint az ottani nemesség, némely református papok és hamis-lelkű jogászok útján indult s terjedt a többi székelységnek elvetemülése.

Nem szükséges amaz igen is közismert lázítókat név szerint kijelölni, kik hol nyilván, hol alattomosan a lassanként előkészített gonosz céltzatok létrehozásában munkások valának. Különösen azon álfogások s alacsony eszközök előttem fedve éppen nincsenek, melyeket az ottani nemesség s a többi pártok a császári királyi határszéli intézet megrontására felhasználtak a határszéli fegyveres nép mesterségesen kiszámított elámítások s hamis előtükrözések általi megvesztegetésére, igaztó érdekek mellé s csendzavaró irányaikhoz eltorzítására.

A budapesti törvénytelen rémkormány zsoldosai épen ezen szék kebelén találtak legmelegebb sympáthiákra s pártoló elfogadásra.

Midőn ama bujtogató Berzenczi, mint bizonyosan tudom, egyenesen a volt magyar minisztérium megbízásai ellenére önkényéből s hatalmából, sőt, mi búnsúlyát igen nehezíti, a király szentséges nevében a székely nemzet fegyveres közgyűlését Agyagfalvára egybecsődíteni merészelt:

Háromszék volt az, mely ezen törvénytelen, a királyi jog gyakorlását lényegesen érdeklő és szentségtörő kézzel megferdítő gyülekezet létrejöttését nemcsak főleg pártolta, hanem különös és valóban jogszerűbb tárgyat igényelhető lelkesedéssel elő is mozdította, sőt e veszedelmes és rossz dolog kivételére, mely Erdély jelen szomorú állapotát nagyobbrészt eredményezte, mindenféle erőszakos fenyegető, rémítő eszközöket felhasználni nem kételkedett.

Ezen Háromszék gyűlése főhelyén, az ottani hatóságok szeméi alatt történt az, hogy a székely határszéli katonasághoz közérdeklőleg intézett s jól szándó-

kolt fölszólításom a postáról vakmerően elkoboztatott, csakhogy a forradalmi párt célul kitűzött tovább haladása atyai intésem által meg ne gátoltassék, a székely józanabb értelmű határnép felvilágosításában, s oktatásában.

Úgy mindenekfelett Háromszék tartozik azon párthoz, mely a Király s e hon fejedelme által kinevezett s rendelt főhadparancsnokságot fel nem fogható vakmerőséggel s valódi eszmefogyatkozottsággal Agyagfalván eltöröltnek nyilvánítani merészelt, a székely határszéli fegyveres népet ezen cs. kir. főhadparancsnoksággal minden viszonyból erőszakosan kiragadni, attól végképpen elszakasztani törekedvén – mind oly tények, melyek nyilvános forradalmat, felfogatást s tiszta felégsértést foglalnak magukban.

Ily tagadhatatlan tetteges előzmények után meg nem foghatni, miként űzheti Háromszék nemessége előttem fekvő iratában szemtelenségét egész azon pontig, hogy még mindazon régólta lehasznált Kossuth-féle modorban, mellyel ezen pártütőnek Magyarországhban ámtításokat terjeszteni csakugyan elégszer sikerült, oly hangú biztosítékait nekem előtükröztesse, mintha Háromszék a királynak híven hódolni, az általa szentesült törvényeknek engedelmeskedni s azok teréről eltávozni sehogy sem kívánna – miután minden a székely határszélen fennállott intézmények éppen a király tudtán és helybenhagyásán kívül összetéptek s leromboltattak.

Ugyan lehet-e valakit annyira megütöttnek képzelni, ki a fenn idézett cselekedeteket olybá magyarázza, mint hív alattvalóknak törvényes tetteit?!

Avagy talán több mint száz román faluk cél nélküli elpusztítása s megsemmisítése, és kiváltképpen Szászrégen, az iparműves mezőváros gyalázatos leégetése, abban az agyagfalvi, főleg Háromszékből fegyveresen kiállott székely csoportok által száznál több mindkét nemzetbeli fegyverzetlen lakosok gyáva leölése, mikor e helység magát önkéntesen megadva, megkímélést annál méltóbban igényelhet vala, mivel éppen akkor a fejedelem iránti igazi hívséget s hódolatát tanúsította, és ily vad bosszút szomszédjai semmiképpen sértése által maga ellen föl nem ingerelt vala, vajon a székelység között fennálló törvényes rend jelleit vagy a Király iránt ottan divatozó engedelmisség és hódoltság jellemét viselőknak tekintessenek?

Igaz, hogy f. é. október 18-áról fölszólításomban úgy nyilatkoztam, hogy az alkotmányos szabadság és rend érdekében kívánok föllépni s működni, de ez alatt korán sem érthető azon rémrendszer, melynek szellemében a budapesti kényuralmas pártkormány a közjót kezeli, s melynek mintáját Háromszék kerülete fegyveres kézzel magáévá vallani mit sem általlott.

Eltelt már az ideje a sok szép hízelgő szavaknak, a kétszínű s kétértelműségnek – tiszta és világos

cselekedetekre, valós, igazságos tényekre vagyon most szükség annak bebizonyítására, ha valjon híve-e valaki a fejedelmnek és az ő kormányának vagy sem?

Ugyanazért Háromszék rendcinek felettébb általános bizonytalan, sőt illetlen kitételekbe is foglalt f. é. november 12-éről azon előterjesztése, mely csakis fennebbi célzatom némi üdvözlésére s azon biztosításra szorítkozik, hogy az ottani katonaság ezredesei föl-kértek legyen, miszerint a közrend és az egész hon bátorsága érdekében a polgári tisztséggel egyetértve nekem segedelmezésül legyenek, engem teljességgel ki nem elégíthet, hanem világos és hímzetlen nyilatkozatot várok beküldendő aziránt, hogy Háromszék közön-sége, nemessége s egyéb járuléka f. é. október 18-áról fölszólításomat feltétlenül elfogadja-e, s annak magát alája veti-e vagy sem?

Ily határozottan s őszintén veendő nyilatkozat hiányában azon pártnak, mely eddigelé az ország csendje s rendje, úgy öfelsége parancsainak ellenére működött, és személyemben a császári s királyi felség által beiktatott tartományi főhadparancsnokot elismerni nem akarta, sem semminémű küldöttséget el nem fogadhatom, sem pedig azon rendszabályoknak, melyek a császári királyi hadsereg és Szászregen mezővárosa a székelyek által elsőbbsen s forradalmilag merényelt megtámadásával következett felhívására a cs. kir. katonaságnak általam a fegyvert ragadott lázadás elnyomására és az ország békítésére szükségesnek találtattak, más irányt nem adhatok.

A bűn súlya csak azokat érdekelheti s fogja érdekelni, kik az ily forradalmat fölidézve annyi pusztításokat máris okoztak, és a törvényes rend és engedelmesség ösvényén járni ma is vonakodnak.

Mi az ottani katonaságot s annak parancsnokait illeti, azokkal mindaddig, míg rendeleteimnek magukat feltétlenül alá nem vetendették, s kötelességeikhez vissza nem térendettek, semmi tekintetben közlekedésbe nem léphetek, nem a szék tisztsége, hanem a cs. királyi főhadiparancsnokság lévén azon hatóság, melytől rendeleteiket vehetik.

Csak ezen feltételek az utolsó pontig való teljesítése után leszen a további közlekedés eszközölhető.

Végtére el nem titkolhatom azon sajnós érzést, mely keblemet a határszéli székely nép iránt eltölti, midőn látom, hogy nemcsak az ország pusztulására, hanem tulajdon romlására is elcsábított, egy ármányos forradalmi párt által az igazság s törvényesség ösvényéről eltérített, fejedelmének valóságos parancsai ellen fellázítottatott – mert a közveszedelem, mely alatt ezen nagyfejedelemség jelenleg nyög, minden pusztításai s irtózataival együtt csakis azon erőszakosan s rémítő eszközök által egybecsődített agyagfalvi fegyveres székely gyűlésnek tulajdonítható, mely egyenesen a király – általam igen is jól ismert szándéka s

akarata ellenére, csakis ezen kárhozatos felforgatási ármány érdekében tartatott, s melynek elmaradásával az oly igen kívánatos közbéke és az előtti csend és rend e honban minden bizonnyal fenntartható lesz vala.

Ezen választ Brassóba nekünk mint a székely nemzet küldöttségének felolvasta a brassói cs. kir. parancsnokság, akkor cs. kir. őrnagy Arbutina és által adván visszautasított felügyelet alatt Árapataka felé, ahol az Oltvizen használatba volt hajón által és Sepsiszentgyörgyre jöttünk, a feleletet a bizottmányunk általadtuk, amelyre az ingerültség nőttön nőtt; ami személyemet illette, én az ezred évi számadásaival pro 1848 el voltam foglalva, azonban az ütközetek hol Erdővidéken, hol a dobolyi Oltvize hídjánál folytatód-tak, emellett azonban 1848-ban, decemberben már megkezdődtek a pacificatio előzményei Gedeon tábornokkal Brassóban, amelyre e hó végével meg is lett. Engemet Gedeon rendeletéből ezredesem, Sombori Sándorral nyugalmazott százados Sydlovsky kísérlete alatt 1849-ben, januárius 7-én bevitték Brassóba, ahol Gedeon tábornok az ezred pénztáráról és számadásaimról, úgy szinte arról, hogy kiknek adtam fizetéseket, kikérdezett; ez alatt Sombori ezredes megtérbolyodott, Brassóba maradt, nekem pedig Gedeon tábornok azt rendelte: jöjjenek vissza és az ezred átadását Nagy Imre alezredesnek szorgalmazzam, ez meg is történt, de ez alatt csakhamar Háromszéken a forradalom még nagyobb mértékben ütött ki, mint azelőtt volt, a közlekedés Gedeonnal megszűnt, a csaták mérgesebben újból megkezdődtek, muszka segítség jött Gedeon részére, vagy négyezer ember, de hasztalan, ezek általlunk mind legyőzettek és az országból kihajtottak, erre az egész székelyek felkeltek, Bem tábornok is bejött Erdélybe, a székelyek Szeben felé indultak, útközben, több csaták után Szebent diadalommal bevették, egyszóval Gedeon és Puchner táborait behajtották a Szeben körül lévő muszakkal együtt Oláhországba, úgyhogy 1849-ben, március 12-én Erdélyben már a székelyek és magyarok uralkodtak.

Ez alatt a székely huszárezred Daczó Zsigmond százados kormánya alá jött, aki megrendelte, hogy a törzs (Staab) Brassó városába menjen tanyázni.

Ez alatt ezredkormányzó Daczó a következendő rendeletet adta nekem:

126. szám.

Az Ezredtől a Számvevő hivatalnak
Sepsiszentgyörgyön, márc.10-én, 1849

A székely had főparancsnokságnak folyó évi március 7-én kelt rendeletét azzal a meghagyással

rekeszti az ezred ide, miszerint minden számvevő hivatal kezelése alatt lévő számadásokat rögtön elkészítse, hogy ha a bizottmány a háromszéki hadparancsnokságtól megérkezend, haladék nélkül kezelése alá vehesse.

Daczó m/p
kapitány ezredkormányzó

56. szám.
Székely had főparancsnokság
Daczó őrnagy úrnak!
Csíkszereda, március 7-én, 1849

Minekutána az országos honvédelmi bizottmány rendeleténél fogva Székelyföldünkön a határvidéki kormányzatok megszűntek lenni, rendelem őrnagy úrnak az eddig létezett székely huszárezred minden századjainál a számadásokat, valamint a törzsnél tökéletesen bevégezni, tisztába hozatni, és azonnal, amint némi tiszt uraktól a kívánt számadás beadatott, azt az illető térparancsnokokhoz további kezelés végett átadni.

Őrnagy úr is az ezredi törzs számadásait elkészítetvén, a háromszéki hadi főparancsnokságnak mentől előbb adja át.

Továbbá az ezredi és századi raktárban található fűlszerelési cikkeket pontosan összeszedetve szállíttassa őrnagy úr a Háromszéken lévő századoktól Sepsiszentgyörgyre. Csík és Gyergyóból Csíkszeredába, az ezen helyeken állomásozó térparancsnok urak kezelése átvételére.

A jelenleg Háromszéken állomásoló két lovas századhoz szükséges kineveztetést igénylő tiszt urak névsorát terjessze mihamarább be hozzám fel, hogy azoknak megerősítéseket illető helyen kieszközölhessem.

Gál Sándor m/p
ezredes

Ezen rendeletek folytán köteleztetem, hogy minden számadásokat lezárjak, és az illető térparancsnokságoknak átadjak, minthogy pedig a kezelésem alatt a fourage pénztár és a havasok pénztára is állott, amelyek nem az állományé, hanem a huszár családok tulajdona volt, ezek aránt felszólítottam az erdővidéki, háromszéki, csíki és gyergyói huszár családokat, hogy mi törtéjnen ezen pénztárakkal, mely felszólításnak következtében megjelentek Sepsiszentgyörgyön, 1849. április 11-én nálam az *ezredes első századától* Kölcze János, Bora Péter, Csákány László, Lőrincz Antal, Jakó Pál és Barabás Mihály, az *ezredes 2-ik századától* Fosztó János, Nagy Mihály, Gáspár Sámuel, az *alezredes 1-ső századától* Fekete Lajos, Fülöp Sándor, Finna

János, László Dávid, kászoni Barta Alois, az *alezredes 2-ik századától* Voloncs István, Beke László, Sandi Antal, Bartos László, Teleki Mózes, Czako Péter, az *1-ső őrnagy 1-ső századától* Szántó Imre, Balló András, Csiszér József, Biró Mátyás, Deák Elek, Csiszár József, az *1-ső őrnagy 2-ik századától* Puskás János, Szabó Imre, Köllő Imre, Kari István, Bicsok Elek, Deák Lajos, Karda István és Kajtár András, s miután illő felhatalmazásukkal magukat igazolták, jegyzőkönyv vétetődött fel, s a határozat szerint a pénztárak megvizsgáltattak, az illető számadásokkal tölem átvétettek, s mégpedig a havasok pénztár készpénzben 5174 fr 20kr

kötelezvényben 8130 fr
összesen 13 304 fr 20 kr
pengő pénzben és
a fourage pénztár készpénzben 6518 frt 44 kr
kötelezvényekben 46 899 frt 3 kr
összesen 53 417 frt 47 kr
pengő pénzben, mely pénzek a kötelezvényekkel együtt a határozat nyomán rögtön átadattak a cassaládákkal együtt százados Vitályos Antal, sepsiszentgyörgyi ifj. Györbíró Beniámnak és id. Gyárfás Józsefnek, akik ezen pénzeket és kötelezvényeket a forradalom lefolyta alatt híven kezelték, és a cs. kir. tábornoknak Brassóba 1849. augusztus 25-én 31 szám alatt kelt rendelete folytán általadták 1849. szeptember 5-én Brassóban Homenau és Settele százados uraknak, és úgy tudom, hogy a mai napig is a szebeni hadipénztárban deponálva vannak, kivéve a kötelezvényeket, amelyek a székely huszárak kérelme folytán herczeg Schwarzenberg rendeletére átadattak a finansprocuratornak azért, hogy az adósságokat hajtsa fel, s ha felhajtotta, tegyen jelentést, hogy az elosztás végett tétetőd-hessék meg a további lépés.

Visszatérek április havára, 1849, mert engemet a magyar hadügyminisztérium az ide beírt rendelet szerint hadibiztosnak kinevezett.

F/g 11305
Tisztrendelvény
Nagy Elek úrnak

Önt, mint a 11-dik huszárezredbeli számvevő századost hadbiztossá 1200 fr rendes és 150 frt szállás-pénz évi illetménnyel f. hó 16-tól kezdve kineveztem.

Szolgáljon ez irat önnek tudomásul s igazoló okiratul.

Debreczenben április 17-én, 1849.

ideiglenes hadügyminiszter
Mészáros Lázár m/p

Alighogy vettem ezen kinevezésemet kormánybiztos báró Vay útján, már érkezett stafetaliter a következő rendelet:

11 438. szám
Hadügyminisztérium
Nagy Elek székely huszárezredbeli
volt számvevőnek, jelenleg hadibiztosnak.
Debrecen. Április 24-én, 849.

Mint már nyilván értesült, hadibiztosnak neveztetvén ki, egyúttal Bem altábornagy úr táborába rendeltetik, ottan a pénzügyet kezelendő rendes fizetésének 2/3-dának pótdíj fejében élvezete mellett – amint e rendeletet kezéhez veszi, siessen rendeltetése helyére Lugosra, és igazolja a benne helyezett bizalmat szorgalom és pontosság által

ideiglenes hadügyminister
Mészáros m/p

Ezen rendelet folytán útnak indultam Brassóból Lugosra, onnan a táborral mentünk Szenttamásra, ahol Bem altábornagy rendeletet adott nékem Pestre menni és a hadtestnek pénzt hozni, ez megtörtént, beutaztam Törökbecsét, Becskereket, Páncsovát, Versecet, Fejértplomát, Orsovát, Méhádiát, Káránsebest, Lugost, a hadtesteket pénzzel elláttam, számadásaikat bevettem, a minisztériumhoz, amely ezalatt Szegedre jött, beadtam, ahol a következő kinevezésemet vettem:

Nagy Elek hadbiztos úrnak!

Őn a folyó év augusztus 1-ső napjától a déli táborba főintendánsul lovas alezredesi rang és fizetéssel ezennel kineveztetik, s kötelességévé tétetik

1-ször. Az egész tábor minden szükséges élelmezési cikke és pénzkellékkel a valódi létszám nyomán folyamatosan ellátni, és előre gondoskodni, hogy a seregnél mindég annyi készlet maradjon, mennyi legalább négy hétre szükséges.

2-szor. Az alintendánsokat, kik közvetlen rendelkezése alatt állanak, teendőikről rendszeren utasítani, és azok közt a hadseregi élelmezési cikkeket oly arányban felosztani, hogy azok az egyes hadosztályoknak mindég a legrövidebb úton kiadattathassanak, és hogy azok mind a készleteket időről időre pontosan kimutassák, mind a pótlási szükségeket jó előre bejelentsék, egyáltalában, hogy hivatalukban a megkívántató renddel eljárjanak.

3-szor. A sereg mozgó pénztáránál eszközölni, hogy az egyes testeknek a havi kiadásokra szükséges pénz csak rendes kellékimutatás és utalványozás mel-

lett kiszolgáltassanak, s hogy az említett pénztár mindég a megkívántató kéllékekkel ellátva legyen.

4-szer. Minden osztályoktól és külön testületektől havanként a számadást pontosan átvenni és különös szemügy alatt tartani, hogy a számadók a pénztárból kivett összeveket rendes bevételbe vegyék, s számadásaikat a megkívántató okiratokkal ellássák.

5-ször. Hogy ezen számadások az illető számvevői egyének által előlegesen vizsga alá vétessenek, s hogy az észrevételek a tápjegyzék mellé rekesztessenek, felügyelni úgyszintén a számadások beküldése közvetlen a főhadí számvevőségi hivatalnak felirata alatt kötelessége leend.

6-szor. Arra különösen ügyelni, hogy a kimért illetményeknél semmi cím alatt nagyobb felszámítások ne történjenek.

7-szer. A környékbe működő kormánybiztos urakat ott, hol szükséges, felszólítani, hogy az élelcikkek gyorsabb bevásárlásánál vagy megszerzésénél segédkezést nyújtsanak.

8-szor. A hadügyminisztérium a gazdasági és élelmezési osztályoknak folytonosan az általános intézkedésekre szükséges kimutatásokat beküldeni, és az alatta álló személyzet hivatalos eljárásairól vagy talán szükséges változtatásáról jelentéseit felküldeni.

9-szer. A segédszemélyzetre nézve általánosan zsinórmértékül szolgáljon, hogy azok soha feleslegesen fel ne vetessenek, s e tekintetben a szükségesséket a fővezérrel egyetértve kinevezze, és a helybehagyást a hadügyminisztériumnál minden esetben magának kikérje.

10-szer. Átaljában meghagyatik önnek minden kitelhető erényességgel s a legnagyobb lelkiismerettel hivatalába eljárni s az álladalom javát a hadsereg szükségleteivel szembeartva a körülmények szerint mindent elkövetni, ami hivatásának nemes kötelességének komolyabb megfontolása után célszerűnek találtatni fog.
Szegeden, 1849. július 24-én

hadügyminiszter
Aulich m/p

Vévén ezen rendeletet, indultam Szegedről Beodrára, fővezér Vetter altábornagyhoz, ahol július 26-án, 1849. a körutamra a nyílt rendeletet átvettem, indultam a Kmetty György tábornok Óbecsén lévő táborán keresztül Perlász felé, de erre az út nem lévén biztos, Kmetty tábornok visszaatalványozott Törökbecse, Nagybecskerek per Kovácsics, Zsepoj, Pancsovára, onnan Versecre, Orsovára, Lugosra, Temesvárra, innen vissza Lugosra, onnan Facseten keresztül Lippára, ahol azon rendeletet vettük általánosan Görgey fővezértől, hogy miután Arad is be van véve, induljunk Világosra.

Világosra megérkezve, itt a fegyvert a muszka tábor kezébe letettük, a muszkák elkísértek egy pár stációig, és az ausztriai tábornak mint foglyokat átadtak, akik Aradra kísérték, ahol minket a cs. kir. tiszteket felvitték a várba, ott kazamatákba raktak, bezártak, minden ágynemű nélkül a kopac földön tartottak, éheztek, rongáltak, alacson szavakkal illeltek, amíg tábornok Schlick megérkezett, aki sorsunkat annyiba enyhítette, hogy fizetést rendelt, és megengedte, hogy a várban a vendéglőkbe ebédre kimehessünk.

Aradról nemsokára elkísértek Pestre, ott tartottak több napokig, onnan engemet visszautasítottak Erdélybe, és így megérkeztem Sepsiszentgyörgyön 1849 szeptember 23-án, ahol magamat cs. kir. százados és kerületi biztos Kovács István úrnál jelentvén, további rendeletig itt maradásom határozatott szabaddalbon ugyan, de félttem, noha Kovács István kerületi biztos úr irányomban igen szelíd volt, és a hivatalnál több tárgyakat adott referálni, és így kurta idő alatt jobb fordulatot vett állásom, mert gubernátor és tábornok Wohlgemuth őnagyméltósága körútjában Sepsiszentgyörgyre is megérkezett, maga elébe hivatott, azt kérdekte, nem volnék-e hajlandó az 1848 és 1849-be zavarba jött és restantiába maradtot árvaügynek tisztába hozatalát elvállalni, miután kerületi biztos Kovács István úrtól úgy van értesülve, hogy én ezen munka végbevitelére alkalmas volnék.

Tudva azt, hogy noha az árvaügyeket az auditorok kezelték, de tudva azt is, hogy ha el nem vállalom, mint kereset alatt álló főtisztet, bezárnak, szerencsémnek tartottam ezen magas megbízást elfogadni.

Ezen alkalommal miniszteriális tanácsos Glanz úr, aki velem 1847-ben királyi biztos tábornok báró Puchner úr mellett volt, azon rendeletet adta nekem, hogy miután Erdélyben országgyűlésre kilátás nincs, ennélfogva az én munkálatom is megszűnt a székelyek rendezését illetőleg, és így főkörmányzó tábornok Wohlgemuth őnagyméltóságának az a kívánata és rendelése, hogy tegyek jelentést arról, hogy mi volt az eredménye az én működésemnek 1847-ben az országgyűlésen, és hogy lehetne egyelőre a székely katonáskodó családok sérelmein és költségein segíteni.

Ezen rendeletnek megfeleltem, és 1850-ben februárius 10-én a következő jelentést tettem tábornok Wohlgemuth őexcellenciájához [fordítását l. a függelékben, **F.15-1.**]:

Euer Excellenz!

Dem hohen Auftrage zu Folge bin ich so frei, Euer Excellenz gehorsamst anzuzeigen, daß, nachdem nach Andeutung Euer Excellenz der zusammen tritt eines landtages in Siebenbürgen in sehr fernern Aussicht steht, diesemnach die Szekler Regimenter in

ihren frühern Verhältnissen ohne die Szekler Familien ganz zu Grunde zu richten nicht weiser belassen werden dürften, meine führe Ansicht hat sich noch immer nicht geändert, ich habe von jeher dafür gekämpft, daß für die Szekler Regimenter ein solches System eingeführt werde, wodurch die Militär Last ohne Unterschied der Bewohner Siebenbürgers vertheilt, und alle Militär Auslagen auf die Landes Cassa umsomehr übertragen werden sollen, als dieses Verfahren in den Landesgesetzen vollkommen begründet ist, zumal die 3 ständischen Nationen im September 1437 zu Kápolna die Union beschworen und festgestellt haben die öffentlichen Lasten in gleichem Maße zu tragen und zwar nach Vermögens Umständen, was auch die späteren Landesgesetze bekräftigen und überdies auch das Gesetzbuch Verböczi 3 Theil Art. 4 bezüglich der Szekler und das Leopoldinische Diplom bestätigt, daß die Szekler ohne Unterschied gleiche Rechte haben und ihnen die Militärpflicht ohne Unterschied auferlegt ist.

Euer Eccellenz haben die Gnade gehabt mich aufzufordern, meine Ansicht darüber unumwunden auszusprechen, auf welche Art die traurige Lage der Szekler Familien beseitigt werden könnte, ich bin daher so frei offen auszusprechen, daß die militärisirten Szekler Familien nur dadurch von unerschwinglicher Lasten befreit werden, wenn man die Szekler Regimenter wenigstens vor der Hand, bis über sie landesgesetzlich verfügt wird, zu Linien Regimenter verwandelt, und dieses umsomehr, als selbst die sytematische reputation im Jahre 1847 auf meine gemächten Aufklärungen und Anträge so wie es der hier beigebo-gene Protokolls Auszug beweiset bereit war, von allen bis dahin gehalten Ansichten der Landesstände und Guberniums sowohl als auch der vielen gemischten Landes und Hofkommissionen abzugehen und ein solches System anzunehmen und den Landtag zu befürworten, wodurch die militärisirten Szekler Familien ganz zufrieden gestellt werden. Ein solches System aber kann ohne den Adel nicht in das Mitleid zuziehen, und ohne den Adel eine tiefe Wunde in ihren bisher gehalten Rechten zu schlagen nicht zu Stande gebracht werden, und so weiß ich in Voraus, daß das neue System, welches mir zur Ausarbeitung im Jahre 1847 von Seite der systematischen Deputation übertragen wurde, wenn es auch die systematische Deputation annimmt bei dem Landtag, welchen ja der Adel repräsentirt, gar nicht oder sehr schwer und mit solchen Modificationen durchgreifen wird, daß est dem Militär Elemente nicht passen, daher allerhächsten Orts nicht angenommen wird, und so dürfste die allerhächsten Orts so sehnlich gewünschte Organisation von einem Landtag auf den andern eschoben werden, wodurch die

militárisirten Szekler fortan gezwungen würden, so wie bisher, für die Freihaltung des Adels ihr ganzes Hab und Gut zu opfern. Ich bitte womit Euer Excellenz aus diesem meinem offenen Bekenntniß sie Seele der Sache gnädigst zu beantragen, safort mit dem Gubernial Archiv im Jahre 1847 erhaltenen auf die Szekler Organisation bezüglichen Akten vom Jahre... (A 99 és 100. oldal között hiányzik! Az emlékirat folytatása egy másik irat része [fordítását l. a függelékben, **F.15-2.**].)

...daher in Folge hoher Verordnung vom 16. dieses Monats Nro 5163/mc.9.- 853 aufgefördert, die bezüglichen Akten von dem genannten Rittmeister sogleich zu über nehmen und hierer schleunigst einzusenden.

Udvarhely, am 30. april 1850.

Heuthe m/p

Oberstlieutenant

Ezen rendelet folytán beadtam az irományokat, amelyeket a kerületi biztosság 1850. május 5-én 4707. sz. alatt beküldött, én ezen irományokból még akkor, hogy 1847-ben hazajöttem az ország gyűléséről, másolatokat vétettem, amelyeket nektek, kedves gyermekeim, megtartottam örök emlékül, főképpen azért, hogy lássátok meg, mennyi igazságtalanság követtetet el a székely primipillus és pixidariusokkal, és mennyit vívtam én mellettök, anélkül, hogy én velök ezt tudattam volna.

Wohlgemuth tábornok nem felelt ugyan levelemre, hanem csak, amint látjátok a fennírt rendeletből, bekérte az irományokat, de hogy levelem mégis használhatott a katonáskodó székelyek sorsán, gyanítom abból, hogy felséges fejedelmünket arra bírta, hogy 1851. januarius 22-én 22. sz. alatt a következő rendeletet adta [fordítását l. a függelékben, **F.16.**].

Auf Antrag meines Ministerrathes ordne ich an, daß das Militär Grenz Institut in meinem Kronlande Siebenbürgen aufgehoben und daß statt der bisherigen fünf siebenbürgischen Grenz Regimenter eine gleiche Anzahl Linien Regimenter und zwar 4 Infanterie und ein Hußaren Regiment errichtet werde.

Franz Josef m/p Csorich m/p

Ezen legfelsőbb, legigazságosabb rendeletet olvasva, nem fejezhetem ki örömet, ez volt az első örömeperce életemnek, erre csak azt mondom, hála neked jó atya Istenem, megszabadultak valahára azok, akiket én még a túlvilágon is szeretek, én mindent elköttem érettök, lelkem tiszta, s ha nem az én sok

fáradozásaim következtében lett is megszabadulásuk, megmutattam legalább nektek, kedves gyermekeim, megmutattam az ország nagyjainak is, mit szenvedtek, és mennyit áldoztak az igazságtalan országos közterh felosztása által, és miután én őket szerettem és szeretem, kívánom, kedves gyermekeim, általatosk még őket a következőkre figyelmeztetni, és azokat, akik nem tudják felvilágosítani, miből áll az országos közterhviselés, és mennyibe illet ennek hordozása, itt megírom:

1-mo. Az országos közterhviselés nem egyéb, mint az, hogy minden lakosa az országnak minden különbség nélkül, legyen az gróf, báró, nemes, földműves, iparúzó vagy hivatalnok, tartozik az ország költségei fedezésére vagyonához mérve adózni, és emellett tartozik a honvédelmi terhe is részt venni, azaz katonáskodni, a törvények értelmében.

Eztet igazolja az, hogy a három nemzet már 1437-ben, szeptemberben Kápolnán tartott gyűlésében letette az Unió esküt, és meghatározta, hogy Erdélyországnak minden lakosa tartozik tehetségéhez képest az ország közterhi viselésében részt venni.

2. Eztet megerősítették több törvények, de főképpen megújította 1542-ben, április 25-én Tordán tartott országgyűlésében hozott törvény, amely szóról szóra így hangzik:

„Megállítatik, hogy mivel a haza mindnyájoké, senki tehát magát azokból amik a haza fentartására megkívántatnak, közönségesen különbség nélkül ki ne húzza, akár pénzbeli fizetést, akármit egyebet az idő körülménye kívánjon, az olyan terheket az ország mind a három nemzete a régi szokás és rendelkezések szerint egyaránylag hordozni tartozzék, mivel a jóllét vagy haszon, mely az ország fennmaradásából származik, minnyájokra háromlik”

3. Meghatározza Verbőczy törvényes könyve 1-ső része 9-dik címe 5-dik pontja, hogy a vármegye nemessége az ország védelmére katonáskodni tartozik

4. Tisztán kitetszik Verbőczy törvényes könyve 3-ik része 4-ik címéből, hogy a székely nemzet is általános egyforma nemességgel és joggal bír, amelyet sok királyok, úgyszint az ország rendjei is elismertek és megerősítettek.

5. Tisztán kimondja a Leopoldinum Diploma, hogy a székely nemzet minden személy különbség nélkül általános katonáskodni tartozik, de adót ne fizessen.

6. Ezek tehát a gyökeres törvények, amelyek az országos közterhviselést megszabták, ezekhez kell vala az ország rendjeinek 1794-ben ragaszkodni, nem pedig a nemzet egyik részére oly terhet törvényesíteni, amely rea terht és a másik részre mentességet árásson, és így bizonyosan soha panaszkodásokra ok nem adott volna, de fájdalom, ezt nem tette, mert:

7. amikor az adót kellett rendezni, 1753-ban a vármegye nemessége a székely primorokkal együtt azt állították, hogy ők adót fizetni nem tartoznak, mert rajtok azon nehezebb és költségesebb terüh fekszik, hogy ők a maguk költségükön katonáskodni kötelesek, és így az adó alul kimaradtak, mind a vármegye nemesség, mind a székely primorok, ezt állították ugyan a székelyek többi része is, és támaszkodtak a Leopoldinum Dipolma 14-ik pontjára, de rávették őket az ország nagyjai arra, hogy noha nem tartoznak adót fizetni, mégis könyörületességből vegyenek részt (quasi aján-dék) adjanak bár egyszer segítséget az adófizetésben, ezt meg is tették 1702-ben, január 7-én, a 2-ik törvény-cikk szerint, de kikötötték, hogy ezt csak a diploma megsértése nélkül adják, de ennek dacára mégis rajtok maradt örökre az adó, mert miután felséges fejedele-masszonyunk Mária Theresia 1753-ba, október 3-án kelt rendelete folytán az adót rendezte, azt állította a vármegye nemessége és a székely primorság, hogy miután rajtok fekszik a terhes katonáskodási köte-lesség, igen természetes, hogy ők adót fizetni nem tar-toznak, mert az ők kötelességük nehezebb és költsége-sebb is, mint az adófizetés, és így odavitte az akkori kormány az adó dolgát, hogy az egyházi nemes, a szé-kely primipillus és pixidáriussal együtt a domestika conscriptio-ba az erdélyi akkori kormány által beirattak és így mind adó alá vették.

De már 1761-ben Erdélyországnak hadvezére, Bukow, felséges fejedelemisszonyunk, Mária Theresi-ának azt a javallatot adta fel, hogy igen célszerűnek látja azt, hogy Erdélyben is állíttassanak fel a határ-szélybeli ezredek, és így a csiki, háromszéki és bardoc-széki székelyekből felállították 1763-ban egy lovas és két gyalogezredet, de ezeket csak a primipillus és pixi-dárius székelyekből, a primorok mentve maradtak, 1766-ban pedig felállítottak a vármegyékben is egy dragonyos és két gyalog oláh ezredet, de itt is a ne-messég mentve maradt, pedig

8. most kell vala a vármegye nemességének és székely primorságnak eléállani, és azon kötelességet elvállalni, amelyet eddigelé, akkor főképpen, amikor az adót rendezték, megígértek, és ezen ígret és kötelezés által magukat az adó alul mentesítették, de ezt bezegg nem tették, azt kértem, miért, felelet, azért, mert látták, hogy a katona rendszer oly nyomasztó, hogy azáltal a székelyek tönkrementek, s ha a nemesség is beadja de-rekát, ők is tönkre mennek, így hát lavíroztak, húzták-halasztották az ügyet, a főkormánysszék azt állította, hogy miután a katonáskodási kötelesség kétféle, azaz *közönséges és részletes*, a vármegye nemessége és a székely primorság csak a közönséges felülébe tartozik részt venni, a részletes felülés pedig csak a székely pri-mipillust és pixidariust illeti, és így ezeket kell katona-

szolgálatra szorítani a katona költségek hordozásával együtt, és, kedves gyermekeim, így a székely primipil-lus és pixidariusok rászorítottak *adót fizetni, katonás-kodni* és e mellett a *katona költséget is hordozni*, azon-ban a vármegye nemessége és a székely primorság mind az adóból, mind a katonáskodásból mentve ma-radott azért, hogy tehetősebb és okosabb volt, és az ország gyűlését repraesentálta, a Guberniummal egyet-értve azt tették, amit a maguk mentesítésére jónak lát-tak, holott ha megolvassuk a Verbőczy törvényes könyvének 1-ső részét, 9-ik címét, 5. pontját, és ha megolvassuk a Leopoldinum Diploma 14-ik pontjait, amelyek megrendelik a vármegye nemesség és széke-lyek katonáskodási kötelességeit, nem találjuk együtt is, hogy a katonáskodási kötelesség két részre, azaz közönséges és részletes felülésre volna határozva, ottan mindenütt általánosan van kimondva a kötelesség, s ha megolvassuk az approbata 9-ik részét 19-ik címét és 1-ső pontját, ahol említés van a közönséges és részletes katonáskodásról, itt is csak azt látjuk, hogy „a nemesi praerogatívával élő minden rendek tartozzanak felül-ni”, de ez, kedves gyermekeim, már mind eltört, és miután felséges fejedelmünk, 1-ső Ferenc József a szé-kely és oláh ezredeket 1851-ben, januárius 22-én megszüntette és sorszerekké átalakította, ezáltal meg-szüntek a székely katonáknak is sérelmei, így ezáltal életbe lépett az 1437-ben Kápolnán és 1542-ben Tordán hozott törvény, mert ezáltal a katonaköte-lességbe minden erdélyi lakos, ha sorshúzás által is, részt veszen, és a katonaköltségek általánosan az ország pénztárára átruháztattak, és nem mint ezelőtt volt, csak a szegényebb részére a nemzetnek, mi tehát őszintén mondhatjuk: éljen fejedelmünk, 1-ső Ferenc József!!!

Kedves gyermekeim, vessünk számot a múlt-takkal és a jelenel, és meggyőződhetünk, hogy most minden ember fizet adót, minden ember katonáskodik, a katonáskodásból eredő költség pedig az ország pénz-tárára van átruházva, és így az országos közterhviselés egyaránt van felosztva, nincs mentesítve senki – ez némelyikünknek igaz, hogy nem tetszik, mert nincs hozzászokva, de ez igazság, és arra kell törekedni, hogy ha lehet az adó szállíttassék, de a terhfelosztás megmaradjon, és nézetem szerint az adó alábbszállítása mellett még csak a következendő két hiba megor-voslását kell eszközölni, úgymint:

a) a sorshúzást el kell töröltetni, ezt a vak kockajátékot, amelyet még a jövedelmi adó kirovására sem tűrhetnénk el ott, hol élet, becsület és hazaoaltalom forog fenn, ezt a vak kockajátékot lássuk és ismerjük-e el a legcélszerűbbnek és legigazságosabbnak? felelet, nem! ezt tehát el kell törölni, és arra kell működni, hogy ne a sorshúzás, hanem a születés napja határoz-zon a katonáskodásra való belépésre, továbbá:

b) arra kell ügyelni, hogy a katonáskodásból senki se legyen kivéve, de miután a földművelést, iparűzést és tudományos kifejlődést háttérbe szorítani nem szabad, mert ezek nélkül nem lehetünk, ezeket nélkülözni nem lehet, de miután a földművelő a mentesítés által magának hasznot hajt, mert természetményeit pénzért adja el, miután az iparűző is szinte magának hasznot hajt, mert pénzért adja el az üzlet cikkeit, és miután a tudományokban kifejlődött egyén is vagy hivatalt visel, amiért az álladalomtól vagy mástól fizetést hűz, vagy ügyvéd, vagy lelkipásztor lesz, amelyekért jövedelmet kap, tehát igazság, hogy mindazok, akik a fennírt célokra a katonakötelességtől mentesítettek, az ország védelmi pénztárbá azon időre, amely alatt tartoznának a katonáskodásba részt venni, példának okáért 19 éves koruktól kezdve 30 éves korukig, egy bizonyos összeget fizessenek a rendes adón fűjül. Ezen összegből lehetne idővel hitelintézetet állítani, és a nemzetet az uzsorásoktól megszabadítani.

Ha ezen a) és b) betű alatt megírt célt elértek, ettől soha, de soha el ne álljatok, mert csak így lesz az országos közterhviselés igazságosan elosztva. Ezért az igazságos teher elosztásáért vívtam én egész életemben, ezen két pontot kell tehát még eltörölni, arra kérek, ne fogadjatok el semmi ítéásokat és vakításokat, fontoljatok meg mindent jól, tudjátok meg, hogy az országos közterhek jelenleg jól és igazságosan vannak felosztva, s ha ebből legkisebbit is változtatnak, akármivel árnásanak, vagy egyiknek, vagy másiknak, de bizonyosan a szegényebbnek kerül minden változtatás a zsebére, s hogy ez igaz, meggyőződhetek az eddigi tettekből és károsításotokból.

Legyetek a választásoknál óvatosak, bízzátok ügyeiteket oly kezekre, akik lelkiismeretesen védnek az országgyűléseken, s ha látjátok, hogy tévelygésekre mutatnak, hívjátok vissza, válasszatok más. Még egyszer mondom, törültsétek el a sorshúzás, és rójatok meg minden mentesíteni óhajtó egyéneket azért is, hogy senki ne törekedjék, ha másképpen nem, alacson úton is kikerülni azon szent kötelességet, ahol élet, becsület és hazaoltalom forog fenn. Egyébaránt arra kérek, kedves gyermekeim, hogy mindazokat, amiket én nektek azért, hogy jövőre okuljatok, tudotokra adtam, ebből semmi izgatást, bosszúállást ne építsetek, erre átok alatt kérek, mert hisz ezt nem a jelen élők, hanem elődei tették, és ha ti ezen felvilágosításból valami legkisebb ránkört vennétek szívetekbe, ez annyit tenne, hogy példának okáért Péter vagy János rablást követett el, de meghal, és így az ártatlan gyermekeket akarnátok megbüntetni, ez pedig egy nemes nemzethez nem illik, én tehát arra kérek, legyetek hív testvérek, szeressétek egymást, osszátok meg mind a jót, mind a rosszat, tartassátok össze, mert csak így lesztek erősek, igyekezzetek

sérelmeiteket törvényes fejedelmünk és törvényhozó test által orvosoltatni, és főképpen a sorshúzás és mentesítésre ügyelni, én pedig meg vagyok győződve, hogy ha a felséges fejedelmünket és a törvényhozó testet megértitek, azt hogy a sorshúzásba az az igazságtalanság van, hogy ha némely oly szerencsés, hogy valahányszor sorsot hűz, mindenkor oly nagy számot talál hűzni, hogy ezáltal a sorozástól megmentődik, és így a védelmi kötelességbe részt nem veszzen, mások pedig, kivált a tehetősebbek mindaddig maradnak a tudományos kifejlődése köpenye alatt, amíg a sorozás idejét túléljük, és így hasonlólag magukat mások megterheltesítésére ingyen mentesítik.

Mármost, kedves gyermekeim, visszatérek azon elvállalt kötelességem teljesítésére, ahol annyi árva-knak forog fenn ügyök.

Ennek véghezvitelére sok segítséggel volt kerületi biztos Kovács István kapitány úr, aki a kellő rendeleteket, melyeket én fogalmaztam – kibocsátotta – felszólítottak azon fő- és altisztek, akik a forradalom előtt a századoknál az árvaügyekkel bajlódtak, és ezzel ismeretesek voltak, a kinevezések és megbízások megtörténtek, a munkálkodások megkezdettek, a referáda és felügyelet úgyszint, a számadások revisiója rámbízott, és így a munka annyira haladott, hogy a cs. kir. Gubernium 1851-ben, március 13-án 4652 szám alatt dicsérettel elismeri a tetteket, nemcsak, hanem 1851-ben, május 6-án 11 347 szám alatt nekem megrendelte, hogy dolgozzam ki és adjam be, minő törvényeken és rendeleteken alapult a székely ezredeknél az árvaügy kezelése, és ezen munkámat véleményezzem is. Ezen rendeletnek megfeleltam, és 1851-ben, május 16-án a munkámat be is adtam a Guberniumnak, mindamellett az árvaügy referációját és számadások revisióját a maga rendén tehetségemhez képest végeztem, mely munkám által úgy megnyertem nagyméltóságú gróf Nádasdy fő-törvényszék elnökének bizalmát, hogy azon instrukciókat, melyet a fő-törvényszék tagjai Szebenben a kerületi törvényszékeknek zsinórmértékül kidolgozott, nekem átnézés és véleményezés végett a következendő felszólításával átküldött [fordítását l. a függelékben, **F.17.**]:

B45/praes-852

Ihre schätzbare Bemerkungen über einen Theil der von der k.k. Obergerichts Commission den k. k. Bezirksgerichten zur Richtschnur vorgeschriebenen Pupillar Instruction, sind mir heute zugekommen.

Indem ich Ihnen subf. ein Exemplar dieser Pupillar Instruction mittheile, fordere ich Sie auf, diese Instruction mit Genauigkeit durch zu gehen und mir Ihre Ansichten auch über die in den letzten Bögen enthaltenen einzelnen Bestimmungen derselben baldmöglichst einzusenden.

Vom Präsidium der k.k. Obergerichts
Commission
Hermanstadt am 10 Februar 1852.
Nádasdy

An Sr des Bezirks Commisariats Referenten
Alexius Nagy

Ezen tényből meggyőződhetek, kedves gyermekeim, hogy az embert a szorgalom és folytonos olvasása a tudományos könyveknek sok évek után jobban és tökéletesebben kiképezheti, mint az iskolák, lássátok, kedves gyermekeim, hogy csak ez az elismerése is gróf Nádasdynak, aki későbbre justizminister lett, elegendőleg megjutalmazást ad igyekeztem és szorgalmamnak, s hogy mindazok, amit én ide leírok, igazak, arról meggyőződhetek a számotokra félretett eredeti irományokból, de minthogy látjátok, hogy az árvaügy vezetése rám volt bízva, nem tehetem, hogy néktek ide ne soroljam azon megelégedését és köszönétét a Guberniumnak és cs. kir. minisztériumnak, melyet a következőkbe adott tudomra [fordítását l. a függelékben, **F.18.**]:

Nro 4974. D. II. S.Szentgyörgyer k.k.
Bezirks Amt
An Sr Wohlgeborn dem Herrn Alexius Nagy
in Hermanstadt

Das hohe Finanz Ministerium hat mit dem Erlasse von 23. April al.J. Nro 33811/2416 die Renumerirung der bei dem Pupillargeschäfte im Jahre 1849 und 1850 in Verwendung gewesenen Individuen zu gestatten geruht.

Indem unter Einem an die Bezugsberechtigten die Verständigung erteilt hat, kann man nicht umhin nach dem Wortlaute des hohen k.k. Militair und Civil Gouvernements Praesidiiums Erlaßes vom 21. Mai al. J. Nro 12016/1322 im Interesse der Öffentlichkeit über die bei der Durchführung dieses Geschäftes bewiesene Umsicht und Thätigkeit des mit der diesfälligen Leitung betraut gewesenen ehemaligen Rittmeister Rechnungsführers Alexius Nagy die hohe Anerkennung und das Lob des hohen Gouvernements Euer Wohlgeborn bekannt zu geben und mit diesem schmeichelhaften Anerkennung Seitens des k.k. Bezirksantes denselben annoch den Dank der Waisen auszudrücken für welche dieselben sich besonders verbindlich gemacht haben.

Genehmigen Euer Wohlgebornen die Versicherung der Achtung mit der dieses Bezirsam(t) Ihnen zugethan ist.

Sepsiszentgyörgy, am 2. July 1853

Kovács m/p
Hauptmann

Mielőtt az árvaügy be vala végezve, már a következő rendeletét vettem a cs. kir. Haditörvényeszeknek [fordítását l. a függelékben, **F.19.**]:

K.k. Hermanstädter Kriegsgericht
Nro 7124
An den Herrn Rittmeister Rechnungsführer
Alexius Nagy
zu S.Szt.György

Das hohe k.k. Kriegsministerium hat mittelst Reskript vom 25. März 1851. Nro 1876 dem Herrn Rittmeister Rechnungsführer in Folge der dahin vorgelegten Purifications verhandlungs- Akten auf Grundlagen der von der Purifications Commission mittelst Erkenntniß gestellten Antrages von der Dienstleistung einfach zu entlassen befinden.

Wovon Sie in Gemäßheit der hohen hierländigen Landes Militair Commando Verordnung vom 23. Dezember 1851 K 12017/12606 mit dem Beisatze hiemit in Kenntniß gesetzt werden, daß der 31. Dezember v.J. als jener Tag bestimmt werden ist, mit welchem Sie bei dem k.k. Prinz von Würtemberg 11. Husarn Regimente gänzlich außer Gebühr und Stand zu setzen sind.

Bartels m/p Paspichel m/p
Oberst Maior Auditor

Ettől, kedves gyermekeim, láthatjátok, hogy minden katonai szolgálatom megszüntetett 1851. december 31. napján, ebből azt állíthatnátok, hogy 38 évi hív szolgálatom füstbe ment, de korántsem, mert ez csak azon szent ügynek, melyért nemzetem vívott, áldozatja lett, s megnyugodva szenvedtem többi bajtársaimmal együtt, akik a fogságba sokkal súlyosabb állásba voltak, mint én, mert noha el veletek együtt élelem nélkül maradtam, semmi mesterségem nem lévén egyéb, csak a penna, erre támaszkodtam, és az atya Isten nem hagyott el, kibe bíztam, mert noha tisztí fizetésem megszünt, folyt még azon napidíj, mely az árvaügynél kiszabva volt, amelyre következett ezen alább írt rendelet, úgymint [fordítását l. a függelékben, **F.20.**]:

Nro 10731 DII/M.D.C.
An das k.k. Bezirksamt
zu S. Sztgyörgy

Das hohe Gouvernement hat sich mit hohem Erlasse vom 27. v. MTS. z. 13 332/1774 bestimmt gefunden, dem gegenwärtig bei dem s.szentgyörgyer Bezirksamte mit der Führung der Rechnungen und Pupillar Geschäfte betrauten ehemaligen Rittmstr' Rechnungsführer Alexius Nagy bei dem hierländigen

Oberlandes Commissariat zu den daselbst in Verhandlung stehenden Computs-Gegenständen mit einem Taggelde von drei Gulden cunz in einstweilige Verwendung zu nehmen.

Das k.k. Bezirksamt enthält demnach in Gemäßheit obengezogenen hohen Erlaßes den Auftrag, den genannten Alexius Nagy schleumigst anzuweisen, sich sobald wie möglich nach Hermanstadt zu begeben und zur Zuweisung des ihm diesfalls anzuvertrauten Geschäftes beim Herrn Oberlandes Commissär von Bedeus zu melden.

Als eigentlichen Tagschreiber können dem Alexius Nagy keine Reischkosten bewilligt werden, doch wird sein gegenwärtiges Taggeld von 1 fr 30 k auf 3 fr erhöht und ihm in Hermanstadt über Anweisung des Oberlandes Commissariats vom Tage seines Aufbruchs aus S.Sztygyörgy bis zum Tage seiner Rückreise in decursiven Raten flüßig gemacht werden, weßhalb derselbe sein gegenwärtiges Taggeld in SepsisSztygyörgy nur bis zum Tage seiner Abreise von da zu beziehen und das k.k. Bezirksamt bei Vidirung der diesfälligen Quittung darauf Rücksicht zu nehmen, und von ihm bei der Abreise ein Zeugniß über den Tag des Aufbruchs mit zu geben hat, der Abgangstag des genannten Nagy ist hier anzuzeigen.

Marosvásárhely am 6. August 1852.

Nupenau m/p
Oberst

Ezen rendelet következtében bementem Szebenbe, ottan szokásom szerint szorgalommal folytattam a rámbízott munkákat, hogy láttam, hogy több bajtársaimnak sikerült vagy újból szolgálatba lépni, vagy kegyelempénzt kapni, én is kérelmet adtam be őfelségének, amelyre 1853. február 23-án a következő legfelsőbb választ nyertem [fordítását l. a függelékben, **F.21.**]:

Präsial 854-853/m.c.g.

Bei dem hohen Grade ihrer Betheiligung an der Sache der Insurrection haben Se Majestät mit allerhöchster Entschließung vom 15. Jänner 1853. zu befehlen geruht, daß Sie über ihr Hafgesuch aus Sepsis Szentgyörgy am 15-ten Juli 1852 mit dem Bedeuten abweislich zu bescheiden seinen, daß ihrer Bitte um Wiederverleihung des Offiziers Characteurs und einer Pension oder eines Gnadengehaltes eben so wenig als ihrem Ansuchen um eine Civil- Anstellung keine Folge gegeben werden könne, Hievon werden Sie zu Folge h.k.k. Kriegsministerial Erlaßes von 25. Jönner 1853. d. J. Nro 318 zur Wissenschaft in die Kenntniß gesetzt.

Hermanstadt am 23. Februar 1853.

Bordolo m/p FML
An den Herrn Alexius Nagy chem
Rittstr Rechführer

Itt megjegyzés nélkül, édes gyermekeim, nem hagyhatom, hogy mikor én őfelségének a kérelmet 1852. július 15-én Sepsiszentgyörgyön beadtam, őfelsége kegyelmeskedett a kérelmemet a nagy signaturával ellátni és megígérni, hogy lehetőleg segíteni, és így ezen kérelem le is jött Szebenbe a General Commandóhoz, ahol ellenségeim látták őfelségének jóindulatát, de ahelyett, hogy jó ajánlatot adtak volna, egy új nyomozódás tettek, és kivált a főhadbiztos Fronius párt ellenem mindent elkövetett, hogy célt ne érjek, sőt, az új nyomozódás alkalmával feladta, hogy célt ne érjek én, a császári kormánynak legnagyobb ellensége vagyok, mi kitetszik abból, hogy már 18478(ben) a székely katonák sérelmei orvoslására az országgyűlésbe felállítva volt országos bizottmányba be voltam rendelve, ami a székelyekre nézve nagy hatással volt, s hogy tekintélyem volt, mutatta az is, hogy 1848-ban, november 12-én Sepsiszentgyörgyön kormánybiztos Berde Mózes és huszár alezredes Nagy Imre jelenlétkébe tartott nemzeti gyűlés engemet megválasztott uzoni Béli Gergely, sepsiszermerjai Serester Mózes, sepsiszentgyörgyi Gyárfás Dávid és rétyi Székely István urakkal avégre biztosoknak, hogy a nemzet felszólítását vigyük Szebenbe katonai főparancsnok tábornok báró Puchner Antal ónagyméltóságához, jelentjük ki, hogy a nemzet őfelségéhez és a törvényekhez hív marad, kérjük az oláh rabló csapatokat hozzánk be ne hozni, maradjanak a törvényes úton – itten feladták ellenségeim, hogy mindezekből látható, hogy tekintélyem volt a székelyeknél, és ha hajlandó lettem volna az őfelsége kormányát pártolni, sokat tehettem volna, de ezt nem tettem, sőt a nagy ügyet pártolva, kinevezésem folytán mint hadibiztos tábornok Bem táborába kimentem, nemcsak, hanem mint alezredes az egész déli táborban a főintendánsi állást elvállaltam, és ottan Vetter tábornok nyílt rendelete folytán a fegyverletéig a déli táborban működtem, és így nemhogy kegyelmet érdemelnék, hanem szerencsémnek tarthatom, hogy a cs. kir. haditörvényszék nem szerzett magának tetteimről bővebb tudomást, hanem purificatio útján egyszerűen állomásomtól elmozdított, különben, ha a jelenlegi tárgyalás eredményeit tudta volna, bizonyosan 20 évi fogság alul nem mentesültem volna. Ezen nehéz felterjesztésre engemet a fekete könyvbe beiktattak, amelynek eredménye ezen szomorú legfelsőbb válasz lett, amelynek alapján látható vala, hogy nekem semmire kilátásom nem maradt, kéntelen voltam jobbra-balra irkálni, hogy ha valahol egy udvari szolgálatot nyerhetnék, és miután kilátásom lévén, megköszöntem

Szebenben a további diurnista szolgálatot, de hogy meggyőződjétek arról is, hogy én fizetésemet Szebenben se húztam ingyen, ide melléklek a cs. kir. országos bizottmánytól nyert bizonyítványt, amely szóról szóra így hangzik [fordítását l. a függelékben, **F.22.**]:

Der chem. Rittmstr. Rechnungsführer des bestanden k.k. Szekler Hußaren Regiments Herr Alexius Nagy wurde mit der hohen k.k. Gouvernements Verordnung vom 27. July 1852 z. 13332 zu der dem k.k. siebenbürgischen Ober Landes Commissariat untergeordneten k.k. gemischten Liquidirungs Commission mit dem Taggelde von 3 fr cunze zugewiesen traf am 11-ten April 1852. in Hermanstadt ein, und hat seit dem bis zum 15-ten Dezember 1854 ununterbrochen nicht nur die ihm von der liquidirungs Commission zugekommenen Abrechnungen special Liquidationen und Passirungs Ellaborate mit vielem Fleiß und Genauigkeit zur vollkommenen Zufriedenheit seiner Vorgesetzten verfaßt, sondern auch die ihm vom k.k. Oberlandes Commissariate aufgetragenen Liquidirungen beinahe aller Rechnungen von den in dem Jahren 1848/9 und 1849/50 in Siebenbürgen etablirt gewesenen Militär Spitaler mit vielem Genauigkeit ausgearbeitet, die dazu erforderlichen Concepte aufgesetzt, dann die vierteljährigen Ausweise über die zur Vergütung der Spitalsauslagen aus dem Landes Concurenz Fonds successive angewiesenen Geldbeträge verfaßt und hiebei eben so durch andauernden Fleiß stets bereit an Willen und scharfsinnigen Takt in Behandlung der ihm zugewiesenen Arbeiten, als auch durch ein honettes Charakter volles Batragen sich die diesseitige Zufriedenheit in vollem Maße zu erwerben gewußt, so daß man dessen fernere Verwendung in diesem Geschäfte gerne gesehen haben würde.

Auch hat derselbe während seiner hiebtigen Verwendung in politischer Beziehung nie andere Äußerungen hören lassen als solche von einem der allerhöchsten k.k. Regierung ergebenen Unterthan zu erwarten stehen.

Welches demselben bei seinem nunmehrigen Austritt von hier mit voller Anerkennung bestätigt wird. Hermanstadt am 16. Dez. 1854.

Miután felsőges királyom a már előbb beírt válaszából kitűnik, hogy hosszas katonaszolgálatom által izzadva szerzett cs. kir. ezred százados és számvevő hivatalom visszaadása meg van tagadva, úgyszinte kiérdemelt nyugdíjam is, emellett elutasít kegyelempénz megnyerésétől is, de ami a legsajnálatosabb, eltölt azon reménytől is, hogy polgári hivatalt vállalhassak, holott tudta, hogy én 1814-től, április 1-ső napjától kezdve csak katonapályán, s ott is csak pennám által kerestem keserves kenyeremet, ezen válasz tehát oda van kiszámítva, hogy számos családommal földönfutó legyek

örökre, ezt kérdem, vajon van-e világon több és nehezebb királyi ítélet, mint a Nagy Eleké, amely csupán politikai vádért ítéletet ítéletre hoz, ítéletet ítéletre, mondom, mert engemet a cs. kir. katonai törvényszék egyszer eltölt, megfosztott rangomtól és fizetésemről, szabad lábon hagy és általad a polgári törvényhatóságának, mind szabad polgárt, erre folyamodtam felsőges fejedelméhez, aki nemhogy kegyelmet ad, hanem megfoszt a polgári jogtól is, mert polgári hivatalt nem szabad vállalni, erre nézve mint hontalan és száműzött 1854-ben december utónapjaiban megérkeztem Szebenből Sepsiszentgyörgyre, de meg volt szakadva minden fizetés, minden jövedelem, de támaszkodva az atya Isten kegyelméhez, írtam mindenféle udvari szolgálat megnyeréséért, nem késtem mindent megragadni, ami jövedelmet ígér, pereket vettem által, ezeket szorgalmasan vittem, ezalatt megbízott gróf Kálnoky Ádám-né, gróf Bethlen Gábor és grófnéja, úgyszinte gróf Nemes Ábrahám urak jószágaik felügyelésével, s emellett megszerzettem a cs. kir. dohány nagy tráfikát, só- és bélyegárulást, összekötöttem ezeket egy vegyeskereskedéssel, s így éjtelnapot összetéve szeretett nőm segítségével oda vittem, hogy éhenhalásra nem volt szabad jutni, köszönetet szavazak Maurer József bajtársamnak, aki kérésemre egy néhány száz forintot kamat nélkül kölcsönözött a kereskedésem megindítására, amelyeket köszönettel vissza is fizettem, eközben felszólított 1855 év kezdetén a báró Szentkereszty család azon per végrehajtására, mely a család és a fiskus között 1769-től kezdve az ügynevezett revindikált havasok visszakaphatása felett folyamatban van, s miután ezt elvállaltam oly formán, hogy a pert a magam költségemen lefolytatom, s ha nem nyerek, nem tartozik a család semmit fizetni, ellenben, ha nyerek, adjon a család a birtokba bevezetés alkalmával 500 forintot és az usus fructus egyharmadát, miután ezen per elvállalásának híre futott, Bereck városa, Ozdola, Almás, Csomortán, Lemhány, Nyújtód, Sársfalva, Szászfalva és Gelence községek, kiknek a havasok felett a fiscussal szemben szintén 1769-től fogva ily színű perek voltak, és noha a per folytatására borzasztó költségeket tettek, eredményhez nem jutottak, engemet felszólítottak perek átvétele és folytatására olyformán, mint a báró Szentkereszty családdal egyezés szerint a pert magam költségén vezetni, és a szükséges irományokat szinte a magam költségeimen megszerezni.

Nagy és nehéz volt a vállalkozás, de mégis elszántam magamat a pereket átvenni a következő szerződésileg megállított feltételek alatt, hogy én köteles vagyok a pert a magam költségemen végrehajtani, s ha vesztek, nem tartoznak nekem a falvák semmit fizetni, ellenben, ha nyerek, adjon a birtokba vezetéskor Bereck 4000 frt, Ozdola 300 frt, Gelence 300 frt és a többi hat

falu összesen 600 frt és az usus fructusnak Bereck hasonfelét, Ozsdola, Gelence és a többi hat falvák pedig az egész usus fructus tartoznak nekem adni olyformán, hogy adjanak előleget Bereck 200 frt, Ozsdola 200 frt, Gelence 200 frt és a hat falu összesen 200 frt, amely összegek az usus fructus megkapásával általam a falvák-nak visszafizetendő lészen. Miután a falvaktól majd semmi adatokat nem kaptam, futtam, fáradtam, az archívumokat felkutattam, jogosítva a felhatalmazások által a pert a törvény útján megindítottam a fiscus ellen cumulativ, de kétszer vesztettem azért, hogy miután az 1853-ban, május 23-án 99 és 20-ik május 100 szám alatt kiadott legfelsőbb Patens azt tartja, hogy az ily színű pereket 1854. augusztus végéig törvény útján kellett volna beperesíteni, én pedig a pereket a falvaktól csak 1855. február 20-án vállaltam el, és így a pert elévültnek tekintették, erre nem volt más mód, mint a pereket administrativ úton újból megkezdeni és kegyelem útján folytatni, borzasztó költségeket tettem, ötször Bécsset megjártam, mert a fiscussal szembe kellett működnöm, a kormány mindenfelől akadályt vetett ki lábaim eleibe, főképpen azon lovagoltak, hogy praetendent debet probairi, de hogy lehetett ez, hol voltak bővebb adatok, mert az 1848 előtti Thesaurariat megszűnt, átalakult cs. kir pénzügyigazgatóságnak, a Gubernium átalakult (?)nak, Bécsbe a kamara átalakult Finanz Ministeriumnak, a korlátnokság Belügyminisztériumnak, a Hofkriegsrath átalakult Hadügyminisztériumnak, hol vannak az 1848 előtt létrejött, a havasokat illető irományok, ezen sok új főbb hivatalok csak a jó Isten tudta, de régi jó barátaim és ösmerőseim, pártfogóim segedelme mellett csak borzasztó költséggel mehettem annyira, hogy őfelsége az utolsó audientia alkalmával általam keservesen előadott, a kormány által majd 100 éven át elkövetett égrekiáltó vétkek megszüntetéséért esedeztem, erre a király komolyan rendelkezett, magára vállalta az ügyet legfelsőbb közbejárására bevégeztetni, és az igazságot kiszolgáltatni ígérte.

Ezt őfelsége foganatosította is, mert 1863-ban, szeptember 24-ikén kiadott legfelsőbb kéziratával elrendelte az ügyet a következő módon [fordítását l. a függelékben, **F.23.**]:

Auf Grundlage der allerhöchsten Entschlie-
bung vom 12. Oktober 1813 sind der Gemeinde
Bereczk die Alpen Soosmező und die Hälfte von Lipse
mit den Accessorien Dobri esztina sora und Kalabucs,
der Gemeinde Ozdola die Alpe Musat und die andere
Hälfte von Lipse, der freiherrlichen Familie Szent-
kereszty die Hochgebirge Hosszuhavas und Pojána
fracilor, der Gemeinde Csomortán, Almás, Lemhény,
Nyujtód, Szászfalu und Sárfalva die Alpen Zsiros und
Kishavas zurückzustellen.

Aus besonderen Gnade wollen ferner Se
Majestät a.g. gestatten, daß allen denjenigen welchen
im Gemäßheit dieser a.h. Entschliebung Bestandtheile
der revendicirten Gebirge zurüch zu stellen sind, für die
ganze Zeit während welcher sie von der Nutznießung
dieser Alpen ausgeschlossen waren, eine billige
Entschädigung aus dem Staatsschatze geleistet werde.

Bezüglich der Gemeinde Bereczk, Lemhény,
Nyujtód, Szászfalu, Sárfalva, Almás, Csomortán und
Ozdola wird dabei auch die von denselben im Jahre
1848 diesfalls gemachte Widmung Rücksicht zu
nehmen sein.

Kommt über das Ausmaß der Entschädigung
ein Nibereinkommen nicht zu Stande, so hat die
Commission ein Erkenntniß zu fällen, gegen welches
den Partheien binnen 6 Wochen der Rekurs an die
siebenbürgische Hofkanzlei frei steht, welch letzere
mit Zuziehung zweier vom Finanz Ministerium abge-
ordneten Ráthe hierüber endgültig zu entscheiden hat.

Für die Richtigkeit des Auszugs
Kön. Gubernial Expedit's Amt
Hermanstadt am 22-ten Februar 1864
LS Teslak m/p

Ezen legfelsőbb rendeletek következtében az
érdekelt havasok 1864-ben, szeptember havában egy
udvari bizottmány által a tulajdonosoknak általadattak,
akik fáradozásaimat elismervén számomra Bécsbe egy
ezüst emlékpoharat készítetttek, amelyen aranyba vés-
ve a következő szavak vannak:

Emléke Bereck, Almás, Csomortán, Lemhény,
Nyujtód, Szászfalu, Sárfalva, Gelence községének,
Ozsdolával egyetembe, melyet ősi havasai visszaszerzé-
séért Nagy Elek atyámfianak szentelnek 1864-be.

Ezen emlékpoharat hála köszönetek mellett
ürittettek, és nekem ünnepélyesen általadták a falvák
Kézdivásárhelyen, ez volt kedves gyermekeim, azon
második perc, amelybe egész életemen keresztül fár-
adozásaimnak jutalmát, örömét láttam, tartásátok meg
ezen kedves emléket az én kedves nóm halála után
örökről örökre, maradjon a fiág öregebbjénél.

A túl leírt legfelsőbb kézirat szerint mindazon
tulajdonosoknak, akiknek a havasok visszaadattak, az
egész szűnt időre egy méltányos kárpótlás a status
pénztárából meg van rendelve, erre nézve kikészíttem
a szűnt időre a kárpótlásról szóló kimutatást, melyet a
cs. kir. reclamations bizottmány a királyi adó kiszá-
mítására készített, itt a tiszta jövedelmet vettem alapul,
mely szerint

Berecknek 283 484 frt 88 kr

Ozsdolának 133 607 frt 58 kr

a báró Szentkereszty családnak 114 148 frt 72 kr

a hat falunak úgymint Csomortány, Almás, Lemhény, Nyujtód, Szászfalu és Sársfalvának 26 693 frt 76 kr összesen kimutattam 557 937 frt 94 kr mint méltányos kárpótlást, amely őket igazságosan és jogosan illette.

De erre az udvari bizottmány azt felelte, hogy miután a legfelsőbb kézirat szerint Bereck, Ozsdola, Csomortán, Almás, Lemhény, Nyujtód, Szászfalu és Sársfalva 1848-ban az usus fructusról lemondott és a báró Szentkereszty famíliának havasai már 1769-ben megbecsültek, akkori pénzbe csak 1666 frtba vétettek, erre nézve többet nem liquidál, mint Bereczknek 8000 frt Osdolának 6000 frt a hat falunak 1500 frt a báró Szentkereszty családnak pedig 5400 frt

Erre én a falvakat felszólítottam, és megkérdeztem, hogy miután ők nekem a per általadásakor szerződésileg azt nyilvánítták, hogy az usus fructus 1769-től kezdve a fiscus kezében van, ők arról, hogy 1848-ban az usus fructusról lemondottak, és a kormányt felajánlották volna, semmit nem tudnak.

Miután én annyiszor Bécsbe felutaztam, ügyvédek fogadtam, fizettem, és az ususfructus tömegét tekintve borzasztó költségeket tettem, komolyan felléptem a bizottmány határozata ellen, reclamáltam az erdélyi királyi korlátnoksághoz, minek következése az lett, hogy Szebenbe becitáltak, és ottan a következő eredeti okmányt kezembe tették.

Borzasztó jelenet s fájdalom, a falvak megcsaltak, mert az öfelsége kéziratába említett ajándéka a falvaknak, dacára a tagadásnak, mégis létezett, amint a következő 1848-ban:

Tisztelt pénzügyminiszter úr!

A második székely gyalogezred Bereck városától Sósmező Lipcse fele, Kalabucs Esztina sora, Hiddeghérc nevezetű havasokat és ezek befüggőit, Lemhény, Nyujtód, Szászfalu, Sársfalva, Almás, Csomortán nemes közönségektől Zsíros és Kishavas, Ozsdola közönségtől pedig Lipcse fele része és Musát havasát a székely nemzet letelepedése óta sérthetetlen csendes és békés birtokunkból az 1763 Madéfalva gyászvidéken székely könnyek és vérözön közt fegyverrel lett megkerítésünk, katonai szigorú köteletség teljesítése és fenyték alá lett bilincseltetésünk, azzal együtt nemzeti ősi szabadságunk elrablása után kénye szerint 1769-be erőhatalommal elfoglalta.

Ámbár az azt követett mostoha időbe elődeink a nemes katonai függés retentő kegyetlenségei alá leszegezve valának, mégsem mulasztottuk el ezen tör-

vényellenes erőszakolást siralmas panaszunkban dicső fejedelmünk eleibe legottan felterjeszteni és azt mindannyiszor és mindaddig újítani, míg az idő győző lelke segedelmével addigi roppant költségeink, fáradságaink annyiba sikeresítették, miszerint boldog emlékű I-ső Ferenc császár eltompult panaszkodásainkat meghallgatta, s 1813-ban október 29-én 2825 sz. alatt havasainkat minden addigi hasznaival együtt kegyelmesen ki- és kezünkbe visszaitélte, nemcsak, hanem 1827-ben addigi cessaus lucrum iránt ki is kérdeztetett, s fájdalom, az említett ezred a bécsi udvari főhaditanács útján, midőn birtokunkba lépésünkhöz jutottunk volna, mindannyiszor ügyünk sütsége elébe oly politikai kárhozatos következtű titkos és alattomos fortélyokat, színlelt ellenzékeket gördítettek, mely mind a legfelsőbb ítéletnek elégtételbe vehetéséhez a máj napig nem juthatánk – látván közönségeink, hogy halomra gyűlt könyörgéseink s fejedelmünk legjobb atyai akarata mellett sem leszünk képesek visszanyerni, belefáradván a bécsi sok könyörgésekbe, a már néhai Erdélyhon törvényhozó testületéhez folyamodánk, honnan 1837-be, 1841, 1843, 1846/7 mindannyiszor külön tett országos feliratok, határozatok, kormányzói ajánlatok küldettek fel, és mindannyiszori iratokra mai napig csak egy betű választ sem nyertünk, maradtunk azzal, miszerint mindössze havasainkról szóló leveleinket feljuttattuk amellet, hogy tulajdonosi jogunk soha bár magától az erőszakoló ezredtől kétségbe nem hozott, az ítélet ítéletnek maradt, se az elégteltelt leveleinkkel együtt meg nem nyerhettük, sem tagadó választ nem vehettünk.

Tisztelt Miniszter úr! ha volt e honban birtoktól megfosztottnak békés türelme, úgy bizonyára azok közt 8 közönségnek az első helyen állanak, mert fejedelmünkhöz tántoríthatatlan közönségünk soha homály nem érintette, azonban közönségeink vas türelme napról napra nehezült, mert az eredeti osztálykor részünkbe csakis a hegyláncokkal övedzett magas havasok jutván, azokból marhatenyésztés és faizás által tarthatott eddig fenn családainkat, miután pedig ettől is megfosztattunk, az inség és szegénység nőttön nőtt, a katonai terhelések alatt különben is elzsibbasztott lakosainkra, míg nem elhordozhatatlanná válván felriadva meghatározaték, hogy az erőszakkal elfoglalt havasoknak hasonló úton visszafoglalása próbáltassék el.

Tisztelt Miniszter úr, ezt nem tette közönségeink, mert az erdélyi országgyűlésen hozott I-ső törvénybe letéve lenni hitte azon alapkövet, miként elnyomult ügyünk is szőnyegre kerülend, s hitte, hogy még a tisztelt ezred is a magyar felelős kormány igazgatási rendszerébe be fog olvadni, hol havasainknak jelen birtoklása megszűnend, és íme, miután az erdélyi gyűlés által kinevezett bizottmány kezére kerekedett ügyünk, látjuk, hogy már 80 éveken keresztül szüntelen könyör-

günk az áldott magyar hon igazságszeretetéből, hála a gondviselésnek beteljesedik, mert a hongyülésen hozott 76 számú törvénycikk 4-ik §-ába ezen szavakat van szerencsénk olvasni. Azon havasok pedig, melyekről bebizonyítható, hogy az ezredek kormányai által a közönségektől erőhatalommal foglaltattak el, tulajdonosaiknak azonnal visszaadassanak.

Tisztelt Miniszter úr! Úgy hisszük, hogy hazánk derülő hajnala felett tornyosulnak a vészfellegek, tudjuk, hogy a különböző felkölt elemek lecsillapítására talpon kell állnunk, tetteles áldozatra van szükségünk, s midőn Méltóságod meg van győződve a haza védelme irányában erántunk, midőn megértük a napot, melyen törvény által vagyunk biztosítva havasaink visszaadása iránt, elsőben is hazánk törvényhozásához hálául nyilatkoztatjuk, hogy azon pénzösszeg aránt, mely a 2-ik székely gyalogezrednél havasaink jövedelméből halmozva van, ötet számoltatni méltóztasson, és azt a folyó évi november 1-ső napjáig általánosan és öszvesen hazánk jelen rendkívüli szükségei fedezetére ezennel felajánljuk, mit kegyesen elfogadni méltóztasson.

Tisztelt Miniszter úr! úgy hisszük, hogy havasainkhoz tulajdonosi jogunk senki által kétségbe nem hozatik, bárha a tisztelt ezred azon üres fogantyúhoz ragaszkodik, hogy felettünk s hírünk nélkül fejedelmi donatíó útján birtokolná, ami azonban köztünk, Székelyföldön soha nem létezett, mert mindezeket fejedelmi szentséges ítélet annyi ízbeli országos feliratok, kormányzék és udvari cancellaria ajánlatok megelőztek, s annál fogva könyörgünk, méltóztasson az 1813-beli fejedelmi ítélettel kapcsolatba hozott újonnan törvénycikknek elégtételbe vételére a helyszínére biztost rendelni ki, aki a törvény értelmében 80 éveken keresztül könyörgő közönségeinket már valahára ősi havasainkba iktasson be, végre, ha méltóságodnak az előre bocsátottak iránt kétsége támadna, az erdélyi kormánynál a liber regius mindenekbe útmutatásul szolgálánd, ugyan az erre könyörgésünk mentől előbbi sikeresítését újabbán esdekelvén öröklünk

tisztelt Miniszter úrnak
alázatos könyörgői

Költ Lemhényben a 8 nemes közönség gyűléséből 1848 október 1-ső napján Bereck, Lemhény, Nyujtód, Szászfalu, Sársfalva, Almás, Csomortán és Ozsdola, mindössze 5000 könyörgők nevében

Gábor Imre, Bandi István, Pál József, Fülöp József, Mike Ferenc, bíró Bartos Ferenc, Veres Alajos, Boros Elek, Finta Mózes főbíró, Finta Lajos, Fábrián József, Lénárd Salamon, Conrád István, Balog József, id. Kádár János, ifj. Kádár János, Bardocz László, Boros József, Bálint Pál, Bot Pál.

Hogyan ezen másolat az eredetivel mindenekben egy, ezt bizonyítja a kir. főkormányzék kiadóhivatala, Nagyszecben, november 24-én, 1864

LS Teslak György
levélkiadó hivatalnok

Ezen eredeti, financminiszter Kossuth Lajosnak tett ajánlatát a falvaknak, amely 1848-ban, lemhenyi gyűlésbe jött létre, meglátván, és meggondolván, hogy tőlem nagy merészség volt a legfelsőbb kéziratot igazságtalanul compromitalni, mert ebből meggyőződttem, hogy engemet a falvak vízrevittek, az usus fructust nékem szerződésileg általadták, amire építettem, költöttem, az ügyvédeknek ígéretek tettem, s most kiderül, hogy az usus fructus már el volt ajándékozva, én ha ezt tudtam volna 1848-ban, a pert a magam költségén lefolytatni soha el nem vállaltam volna.

Eközbe Bécsből az ügyvédek arról értesítettek, hogy recursusomat legfeljebb 8 napok alatt egy udvari bizottmány tárgyalni fogja, s ahogy bizonyos úton értesültek, a határozat lesz, hogy miután a falvak a pert *rendes törvény útján 1854 augustus végéig* meg nem indították, eszerint a jog elévült, és miután jelenleg őfelsége a havasokat kegyelem útján visszaadatta, s ezenfelül egy bizonyos kárpótlással megkínálták a közönségeket, amit makacsul el nem fogadtak, örökre elutasítanak, semmit nem adnak, mert a királyi kegyellemmel visszaéltünk, figyelmeztetnek ügyvédek, hogy más mód nincs, mint azt tenni, hogy telegráf útján rögtön mondjak le a recursusomról, oly feltétellel, hogy a falvaknak a már megítélt 15 500 frt és báró Szentkereszty családnak 5400 frt rögtön fizetnessék ki nekem, és utalványoztassék az én nyugtámra.

Ezt meg is tettem, mert a sok adósság, amelyet 10 esztendő lefolyása alatt a perköltségek fedezetére raktam, a nyakamon volt. Erre a pénz utalványoztatott, s noha a falvak engemet vízre vittek, és ezáltal vesztettem Bereczknél 275 484 frt, Ozsdolánál 127 609 frt, a hat falunál 25 193 frt, összesen vesztettem ajándékozás által 428 186 frt, mégis, hogy megkaptam a pénzt, részesítettem Berecket 4200 forinttal és a többi falvakkal véglegesen kiegyeztem, erről megvannak minden végső irományaim, kifizettem a bécsi és szebeni ügyvédekem, megadtam azon ajándékokat, melyeket ígértem, kifizettem dr. Mayer úrnál lévő adósságomat 2000 frt, kifizettem Haurik Josef urnak tartozásom 1025 frt, Mihály Eleknek fizettem 3700 frt, Laci fiamnak a tőle előlegezett 1100 frt, egyszóval kifizettem minden névvel nevezendő adósságaimat, ellenben megvannak a szerzeményeimről a szerződések, ezzel bevégzem, ma, 1869-ben, januárius 8-án életrajzomat.

Nagy Elek
honvéd alezredes

Függelék

Latin nyelvű szövegek fordítása

F.1.

Befejezett tény (tudniillik Attila országában), hogy egy bizonyos napon Árpád fejedelem és nemesei közös tanácskozás alapján sereget küldtek Ménmarót bihari vezér ellen. Ennek a seregnek főnökeivé és vezéreivé tették Usubuut és Velecet, akik kijöttek a szigetről, átnyargalván a homokon (az alföld homokos területén), és áthajóztak a Tisza folyón Beuldu kapujához, és innen a Courug folyó mellett lovagolva táborot ütöttek stb. És a székelyek – kik Attila király népei közül az elsők voltak – a békeszerzőknek híret hallván Usubuu elé jöttek és Usubuu serege előtt az első sorban Ménmarót ellen harcolni kezdtek és maguk a magyarok az őket megelőző székelyekkel együtt kezdtek lovagolni Ménmarót ellen. Midőn meghallotta Ménmarót, hogy Usubuu és Velec Árpád vezér legkiválóbb katonái, az őket megelőző székelyekkel, hatalmas erővel ellene jönnek, a kelleténél jobban megijedt. A harmadik napon pedig, ahogy a magyarok megérkeztek a rendezett sereggel Bellarad táborához, különböző népekből egyesített sereg Usubuu és katonái ellen harcolni kezdtek. A székelyek és a magyarok nyílzáporral sok embert megsemmisítettek. Usubuu és Velec Balista révén 125 katonát megöltek és egymás között 12 napig harcoltak, s Usubuu katonái közül 20 magyar és 15 székely öletett meg. A tizenharmadik napon, midőn a magyarok megtöltötték a vár árkat, és létrákat akartak támasztani a falakhoz, Ménmarót vezér katonái, látván a magyarok bátorságát, kérni kezdték a sereg két vezérét, s miután megnyitották a várat, meztelen lábbal térdre borulva könyörögve jöttek Usubuu és Velec színe elé.

F.2.

Elmélkedjétek székely nemzetek hűségéről és szolgáltató kötelezettségeinek érdemeiről, akik a hűségnek legnagyobb szenvedélyével következetesen, dicséretesen szolgáltak a mi első urunknak, királyunknak Istvánnak, legkedvesebb atyáknak és nekünk. Midőn meghallották, hogy a hűtlenségre hajló kunok meggondolatlan gyengítés céljából nem félve a felségsértés vádjától, személyünk ellen hadra keltek, ugyanazon székelyek gyülekeztek, s nem félve a szerencsének kétes kimeneteletől, értünk harcolva, ugyanazon kunoknak és csatasoraiknak férfiasan és dicséretesen ellenálltak, és ugyanazon ütközetben minket sokféleképpen, tetszőlegesen megvédtek. Továbbá, midőn a tatároknak hűtlen nemzetsége királyunkat ellenségesen és kegyetlenül megtámadta, és királyságunknak legnagyobb részét

durván feldúlta és kifosztotta azt, és királyságunk határtalan tömegét (lakosság) kegyetlen fogságba hurcolta, ugyanazon tatárok zsákmánytól és királyságunk javaitól megterhelten övékhez visszafelé mentek volna, a fent említett székelyek hazájuk és nemzetségük szabadságáért ugyanazon tatárok kigúnyolására és dühére Torockón elébe álltak, és ugyanazon tatárok ellen dicséretesen harcoltak, ugyanazon küzdelem során több, mint 1000 személyt ugyanazon tatároknak szánalmas és szertelenül nagy fogságából kiszabadítottak.

F.3.

Mi Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya (részéről) üdvözlét és kegy a nemeslelkű mérai Magyar Balázsnak, hűséges erdélyi vajdának és székely ispánunknak, azok váltakozó viselőjének. Azáltal, hogy királyi gondviselésünknek külön feltétele legyen, hogy királyi állapotunkat előmozdító hívek összesen és egyenként méltó jutalomban részesüljenek, azért a legnagyobb őszinteséggel szemléljétek mindig a megnevezett, székely közösségünknek buzgó hadviselő tudományát, hogy ezeknek sorát a megbízottabbak adjuk át hűségeteknek. Minthogy a hűségre kötelezett székelységünk örök időktől fogva arról ismeretes, hogy nekünk vagy embereink részére, fizetendő adó alól teljesen mentesek, akkor ha önkéntes és általuk elhatározott adománnyal szolgálnak nekünk és más fenséges magyar királyok házassága és gyermekáldása öröme alkalmából stb., azt kiváltság formájában részünkre megszerkesztett más írásunkból részletesebben megismerhetitek. Kelt a mi táborunkban Modra erődítménye mentén folytatott ostrom alkalmával, Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe utáni legközelebbi ötödik ünnepnapon, az Úr születésének 1473. esztendejében.

F.4.

Vannak továbbá az erdélyi részekben ügyes, kiváltságos nemesek, a szkíta népből, akik Pannóniába történt első bevonulásuk óta szaporodnak (terjeszkednek), akiket mi bizonyos fonák megnevezéssel székelyeknek hívunk, akik törvény és szokás alapján egészen különbözőek, harciasság dolgában igen jártasak, kik régi szokás szerint nemzedékek és leszármazási áganként az örökséget és hivatalokat egymás között kiosztják, illetve megosztják.

F.5.

A székelyek közönségesen mind nemesek és minden alól mentesek, és mégis három rendbe osztottak. Közülük azokat, akik külön vannak, nemeseknek neveztetnek, kiket a maguk idejében bíróknak és patríciusoknak tartanak, mások a maguk nyelvén lófő székelyeknek

nevezetnek, magukat latinul primipillusoknak hívják, kik mintegy a lovasok rendjét alkotják. A többi itt plebejus, mégis mindenkit nemesnek mondanak.

F.6.

Hogy az egész székely előkelőség, akik tudniillik valóságos eredetüknél fogva lófő elődöktől és ősoktól származnak, akiknek ősei az isteni Mátyás király és más királyok idejében derekasan katonáskodtak, nem is beszélve az utókorban, sőt a régi szabadságban sértetlen háborognak, ha porták szerint csak bérlőként, szolgaként és nem nemesként, (vegyes) köznépként számílatnak össze.

F.7.

A székely primorok és lófők mindig legyenek mentesek a fizetendő tizedadótól, és javaikat és az embereket (alattvalóikat) azon joggal birtokolják, mint a vármegyék nemesei saját jobbágyaikat.

F.8.

Közülük azok, akik jobbgysorba süllyedtek, a primipillusok rendjébe föl ne vétessenek.

F.9.

A székelyek az emberiségnek igen harcias nemzetsége, akik minden adótól, minden téli szállás vagy nyári táborozás kellemetlenségétől, adótól (tizedtől) és a javaknak lajstrom szerinti teljesítésétől (beszolgáltatásától) – akik idáig mintegy viselik a fegyveres felkelés terhét – így legyenek teljesen mentesek. Ennek ellenében kötelesek katonáskodni saját költségükön a haza védelmében.

F.10.

Hogy a székely birtokos nemesség egyenlőnek tartassék a vármegyei birtokos nemességgel, a székely nemesek gyűlése a vármegyei nemesek gyűlésével. A többi kiváltságos székely egyenlőnek tekintessék a vármegyékben lakó aramis nemességgel.

F.11.

Hogy mily alázatos kérvényt nyújtott be hozzánk könyörögve a székely nemzet, hogy hűséges szolgálati kötelezettségünk megvizsgálása és az érvényben lévő királyi hitlevelcink révén a további szolgáltatásoktól és a beszállásolásoktól mentességet nyerjen, a legkegyelmesebben méltányoltatnék, ezt a legalázatosabb mellékletből részletesebben megértitek.

Valóban, amint a megnevezett nemzettől irántunk tanúsított hűség, dicső tettek és szolgálati kötelezettség – különösen a háborúnak ezen utolsó idejében – a legoptimálisabban jegyeztettek meg, így ugyanazon nemzetet atyailag jóindulattal ajándékoznánk meg, s azoknak hal-

latára, a könyörgésre és magára az előterjesztésre hajlandóak volnánk, ha a közismert mostani kényszerhelyzet és a viszonyok kedvező alakulása azt megengedné, melynek egyetlen akadályja van, hogy adós királyságaink és tartományaink szándékunk és kegyességünk ellenére nem képesek csak vigasztalást nyújtani. Ezeknek pedig az isteni jószágból származó rövid fölemelkedéséből (amint reméljük), a jogszerűen követelő székely nemzet az óhajtott könnyítést és a béke jótékony gyümölcseit tökéletesen tapasztalni fogja. Ti ennél fogva megváltoztok, ezt bevezetésül a mondott nemzetnek, a többségnek bemutatjuk, hogy azon felül ugyanaz a folytatásban rövid időn belül mind jobbmódon elrendeződjék, hogy a biztonság pedig egyszerre visszaadódjék, melyet mi az ők becsületes lelkületük, közismert hűségük, vakbuzgó-ságuk és fogadalomtételük révén mindenben remélünk, így kölcsönösen a mi császári kegyünket bőkezűen megtapasztalják, amelyet részetrekre is minden időben a legjobb indulattal megerősítünk.

F.12.

Királyi szavunkkal biztosítunk titeket, hogy mi nem szüntetjük meg sem a fejedelemnek, sem a jó királynak az adományát, sőt, a három nemzetnek és ugyanakkor a négy bevett felekezetnek – nekünk leghűségesebb – státusait és rendjeit és a többieket, akik rangjuknál és helyzetüknél fogva alárendeltjeink, közönségesen és különösen, mind egyházi, mind világi tekintetben jogaikban, törvényeikben, kiváltságaikban, mentelmi jogaikban és kedvezményeikben, amelyek – tudniillik – a felséges és nekünk felelhetetlen atyai előd által diplomacice vagy mások által szent oklevél, nem különben legkegyesebb határozatok és végzések révén drága Erdély részére elismertettek, legkegyelmesebben – nem más módon – meg fogjuk erősíteni, valóban sértetlenül fogjuk megőrizni, egészében és egyenként fogjuk végrehajtani ígéret szerint.

F.13.

Királyi szavunkkal biztosítunk titeket és közönségetekben nekünk drága Erdély három nációjának egyetemességét és egyenként a nekünk hűséges státusokat és rendeket, s nemkülönbön bárki másokat, rangjuknál és helyzetüknél fogva alárendeltjeinket stb. együtt és egyenként közönségesen és különösen, azoknak jogai-ban, törvényeikben és kiváltságaikban, mentelmi jogaikban és kedvezményeikben; akik nyilvánvalóan egykor, a legszentebb fejedelemtől, az isteni Lipóttól, a német-római császártól, ami felelhetetlen őszüktől diplomacice vagy mások által ezt szentesített oklevél elismert határozatai és végzései révén ugyanazon fejedelemség részére, amint egykor dicsőségesen uralkodó fejedelem, néhai őfelsége, József római császár elődünk, és nem-

különben előbb mondott igen kedves atyai őszünk által igazságosan véghezvitett (megalkotott). Mi is azért benneteket, azt a drága fejedelemséget – melynek hatása alatt vagyunk – nemcsak megerősíteni, hanem valóban épességben (sértetlen) megtartani akarjuk.

F.14.

Visszahelyezzük (állítjuk) Erdélynek nekünk hűséges státusait és rendjeit egyetemesen és egyenként vallásra való megkülönböztetés nélkül, és a többieket, nemkülönben másokat, akik a státusuknál és helyzetüknél fogva lakói ennek a fejedelemségnek, saját jogaikba, törvényeikbe, kiváltságaikba, mentelmi állapotukba és kedvezményeikbe, melyeket – tudniilik – a már említett felséges elődeink magától értetődően őszünk, felejtetetlen atyánk diplomacice vagy más határozatokkal és végzésekkel éppúgy egyházi, mint világi tekintetben kincses Erdély részére elismertek és engedélyeztek, nem másképpen, legkegyelmesebben megerősítjük, valóban csorbíthatatlanul (épen) megőrizzük, megtartjuk azokat.

Német szövegek fordítása

F.15-1.

Excellenciás Uram!

Engedelmeskedve a felsőbb megbízásnak, bátorkodom a legalázatosabban közölni kegyelmességeddel, hogy miután utalása szerint nagyon távoli a kilátás egy erdélyi országgyűlés összeülésére, a székely ezredeket nem lehet a korábbi viszonyok között fenntartani anélkül, hogy a székely családokat egészen tönkre ne tennék. Korábbi nézetem még mindig nem változott, mindig is azért küzdöttem, hogy a székely ezredek számára olyan rendszert vezessenek be, mely által a katonai teher Erdély lakosai között különbség nélkül oszoljon meg, és minden katonai kiadást az országos pénztárra kell átruházni, ez az eljárás teljesen meg is van indokolva az ország törvényeiben, kivált a három rendi nemzet 1473. szeptemberi kápolnai uniójában, ahol letették az esküt, és meghatározták, hogy a közterheket azonos mértékben viselik, és pedig a vagyoni körülmények szerint, amit a későbbi törvények is megerősítenek, és ezenkívül Verbőczy törvénykönyve 3. részének 4. cikkelye a székelyekre vonatkozóan és a Diploma Leopoldinum is bizonyítja, hogy a székelyeknek különbség nélkül azonos jogaik vannak, és a hadkötelezettség különbség nélkül van rájuk kiszabva.

Excellenciád volt olyan kegyes felkérni engem, hogy leplezetlenül kinyilvánítsam nézetemet arról, mi módon lehetne a székely családok szomorú helyzetét megszüntetni, ezért bátorkodom nyíltan kimondani, hogy a katonáskodó székely családokat csak azáltal lehet

megszabadítani mérhetetlen terheiktől, ha a székely ezredeket legalább ideiglenesen, míg törvényesen is el nem rendelik, sorozzadékká alakítják át, és ezt annál is inkább, mert 1847-ben maga a rendszeres bizottmány is készen állt rá, amint azt a mellékelt jegyzőkönyvi kivonat bizonyítja, hogy tájékoztatásom és indítványaim hatására az országos rendek és a Gubernium, valamint a sok vegyes tartományi és udvari bizottmány minden addigi nézetétől eltávolodjon, és olyan rendszert fogadjon el és pártfogoljon az országgyűlésben, mely a katonáskodó székely családokat teljesen kielégíti. Egy ilyen rendszer azonban nem tud részvétet keltetni a nemesség nélkül, és nem lehet véghezvinni anélkül, hogy a nemesség eddig bírt jogain mély sebet ne ütne. Így előre tudom, hogy az új rendszer, melynek kidolgozását 1847-ben a rendszeres bizottmány ruházta rám, még ha a rendszeres bizottmány el is fogadná, az országgyűlésben, melyet a nemesség képvisel, egyáltalán nem vagy csak nagyon nehezen, olyan módosításokkal menne át, hogy az a katona clemnek nem felelne meg, ezért legfelsőbb helyről nem fogadnák el, és így a legfelsőbb helyről oly hön ohajtott rendezést egyik országgyűlésről a másikra halasztanák, miáltal a katonáskodó székelyek továbbra is arra kényszerülnének, hogy mint eddig is, a nemesség mentesítése érdekében mindenüket feláldozzák. Kérem Excellenciádat, méltóztassék ezen őszinte valomásom alapján kegyesen áttekinteni az ügy lényegét, és legfelsőbb helyről legkegyelmesebben indítványozni a székely ezredek sorozzadékká való átalakítását, a nálam található főkörmányszéki levéltárból 1847-ben kapott, a székely rendezésre vonatkozó (...) iratok (...) (Hiányzik a vége, a következő, F.15-2. rész más irat, amelynek az eleje hiányzik!)

F.15-2.

(Hiányzik az eleje, a megelőző F.15-1. rész más irat, amelynek a vége hiányzik!)

...Ezért felszólítjuk, az e hó 16-i 5163-853 sz. legfelsőbb rendelet értelmében, hogy a vonatkozó iratokat nevezett századostól azonnal átvegye és minél gyorsabban beküldje ide.

Udvarhely, 1850. április 30.

Heuthe m/p
alezredes

F.16.

Minisztertanácsom indítványára elrendelem, hogy örökös tartományomban, Erdélyben, oszlassák fel a katonai határőr-intézményt és az eddigi öt erdélyi határőr-ezred helyett azonos számú sorozzadékat, és pedig 4 gyalog- és egy huszárezredet állítsanak fel.

Ferenc József m/p Csorich m/p

F.17.

B45/praes-852

Ma kaptam meg értékes megjegyzéseit a cs. kir. főtörvényszéki bizottmány által a cs. kir. kerületi törvényszékeknek zsinórmértékül előírt árvaügyi instrukció egy részéről.

Átküldöm önnek ezen árvaügyi instrukció egy példányát, felkérve önt, hogy aprólékosan átolvassa és mielőbb beküldje nekem nézeteit az utolsó íveken található egyes rendelkezésekről is.

A cs. kir. főtörvényszéki bizottmány elnökségétől

Szeben, 1852. február 10.

Nádasdy

A kerületi törvényszék referensének, Nagy Eleknek

F.18.

Nro 4974. D. II.

S. Szentgyörgyi cs. kir. kerületi hivatal

Tekintetes Nagy Elek úrnak, Szebenben

A tekintetes pénzügyminisztérium múlt év április 23-I 33811/2416 sz. leiratával kegyeskedett engedélyezni az árvaügynél 1849-ben és 1850-ben alkalmazásban volt személyek renumerációját.

Mivel az igényjogosultakat értesítették, nem kerülhetjük el, hogy a cs. kir. katonai és polgári kormányzat elnökségének ez év május 21-I 12016/1322 sz. leirata értelmében ne adjuk tudtul önnek, az illetékes vezetőség által megbízott, Nagy Elek volt számvevő századosnak, ezen ügy véghezvitelében a köz érdekében tanúsított körültekintését és tevékenységét ért magas elismerést és a kormányzat dicséretét, és hogy ezen kitüntető elismerés alkalmából a cs. kir. kerületi hivatal részéről is kifejezzük az árvák köszönetét, akiket különösen lekötelezett.

Engedje meg, hogy biztosítsuk a tiszteletről, amelyet ezen kerületi hivatal táplál a tekintetes úr iránt.

S. Szentgyörgy, 1853. július 2.

Kovács kapitány m/p

F.19.

Szebeni cs. kir. haditörvényszék

Nro 7124

Nagy Elek számvevő százados úrnak,

Sepsiszentgyörgyön

A magas cs. kir. haditörvényszék 1851. március 25-i 1876 sz. leirata útján, a hozzá betérjesztett purifikációs eljárási iratok következményeként, a purifikációs bizottmány által végzés útján tett javaslat alapján elbocsátja szolgálatából a számvevő százados urat.

Melyről önt ezennel a helyi országos katonai Commando 1851. december 23-i 12017/12606 sz. rendelete értelmében értesítjük, azzal a megjegyzéssel, hogy múlt év december 31-ét határozták meg, azon

napként, melytől ön elveszíti a 11. Würtemberg huszárezredtől húzott járandóságát, és állományon kívül helyeztetik.

Bartels

Paspichel

ezredes m/p

hadbíró őrnagy m/p

F.20.

Nro 10731 DII/M.D.C.

A cs. kir. kerületi hivatalnak, Sepsiszentgyörgyön

A magas kormányzat múlt hó 27-i 13332/1774 sz. leirattal elrendelte a jelenleg a sepsiszentgyörgyi kerületi hivatalnál, a számvittel és az árvaüggyekkel megbízott volt számvevő százados Nagy Elek ideiglenes alkalmazását az országos főbizottságnál, az ott folyó, tárgyalás alatt álló ügyekben 3 forintapidíjjal. A cs. kir. kerületi hivatal a fentemlített felsőbb leirat értelmében azt a megbízást kapja, hogy a nevezett Nagy Eleket sürgősen értesítse, hogy amilyen gyorsan csak lehet, elinduljon Szebenbe, és a rábízandó ügy kijelölésére jelentkezzen von Bedeus országos főbiztos úrnál.

Mint tulajdonképpenapidíjás írónaknak, Nagy Eleknek nem adhatunk útiköltséget, de jelenlegi 1 forint 30 krajcárosapidíj 3 forintra emeljük, és Szebenben az országos főbizottság utalványára utólagos részletekben folyósítjuk Sepsiszentgyörgyről való elutazása napjától visszautazása napjáig, ezért jelenlegiapidíj 2 Sepsiszentgyörgyön csak elutazása napjáig kaphatja, és a cs. kir. kerületi hivatal legyen erre tekintettel az esedékes nyugta láttamozásakor, és adjon vele elutazásakor egy igazolást az indulás napjáról, itt pedig be kell jelenteni a nevezett Nagy Elek távozásának napját.

Marosvásárhely, 1852. augusztus 6.

Nupenau

ezredes m/p

F.21.

Elnöki hivatal 854-853/m.c.g.

A felkelés ügyében való nagyfokú részvétele miatt Ófelsége 1853. január 15-i legfelsőbb határozatával méltóztatott elrendelni, hogy az Ön 1852. július 15-i sepsiszentgyörgyi, az udvarhoz intézett folyamodványa azon megjegyzéssel utasítandó el, hogy a tisztí állásának visszanyerésére és egy nyugdíj vagy kegydíj elnyerésére irányuló kérelmének éppoly kevéssé adhatunk helyt, amint a polgári alkalmazásra való kérelmének.

Erről értesítjük önt, tudomásul vétel végett a cs. kir. hadügyminisztérium 1853. január 25-i 318. sz. leirata értelmében.

Szeben, 1853. február 23.

Bordolo

altábornagy m/p

Nagy Elek, volt számvevő százados úrnak

F.22.

Az egykori cs. kir. székely huszárezred volt számvevő századosát, Nagy Eleket, a magas cs. kir. kormányzat 1852. július 27-i, 13332. sz. rendeletével az erdélyi cs. kir. országos főbiztosságnak alárendelt cs. kir. vegyes likvidációs bizottmányához osztották be, 3 forint napi-díjjal. 1852. április 11-én érkezett meg Szebenbe, és azóta megszakítás nélkül, 1854. december 15-ig nem csak a likvidációs bizottmány által hozzá eljuttatott elszámolásokat, speciális számfejtéseket és kiszabási munkálatokat intézte, nagy szorgalommal és pontossággal előljárói teljes megelégedésére, hanem a cs. kir. országos főbiztosság által rábízott számfejtéseket is. Kidolgozta az 1848/49 és 1849/50-ben Erdélyben fellállított katonai kórházak majdnem minden elszámolását, megszerkesztette az ehhez szükséges fogalmazványokat, azután összeállította a negyedévi kimutatásokat az országos pályázati alaphól a kórházi kiadások megtérítésére folyamatosan kiutalt pénzüsszegekről. Mindezzel teljes mértékben meg tudta szerezni magának az evilági elégedettséget, úgy tartós szorgalma, állandó szolgálatkészsége és a számára kijelölt munkák kezelésében tanúsított éleseszű tapintata, mint finom modorú, jellemes magatartása által, úgyhogy szívesen látnánk további alkalmazását ebben az ügyben.

Itteni alkalmazása alatt soha nem is lehetett tőle politikai vonatkozásban más megnyilvánulást hallani, mint amilyen egy, a legfelsőbb cs. kir. kormánynak hű alattvalójától elvárható.

Mindezeket teljes elismeréssel igazoljuk nevezettnek innen való kilépése alkalmából.

Szeben, 1854. december 16.

F.23.

Az 1813. október 12-i legfelsőbb határozat alapján visszaadandók Bereck községnek Sósmező havasai és Lipse fele (tartozékaival), Dobri esztinasora és Kalabucs havasai, Ozdola községnek Musát havasa és Lipse másik fele, a báró Szentkereszty családnak Hosszúhavas és Pojána fracilor, Csomortán, Almás, Lemhény, Nyújtód, Szászfalu és Sárfalva községnek a Zsíros és Kishavas havasai.

Őfelsége különös kegyéből engedélyezi továbbá, hogy mindazoknak, akiknek ezen határozat értelmében visszakapják a revindikált havasok egyes részeit, méltányos kártérítést nyújtsanak az állami kincstárból az egész időre, amíg ki voltak zárva ezen havasi legelők haszonélvezetéből.

Bereck, Lemhény, Nyújtód, Szászfalu, Sárfalva, Almás, Csomortán és Ozdola községeket illetően figyelembe veendő az általuk 1848-ban erre vonatkozóan tett felajánlás is.

Ha a kártérítés mértékéről nem jön létre megegyezés, a bizottmány hozzon egy végzést, mely ellen a feleknek

jogukban áll hat héten belül fellebbezni az erdélyi udvari kancelláriánál, mely utóbbinak két, a pénzügyminiszteriumnak alárendelt tanácsos bevonásával végleges döntést kell hoznia ez ügyben.

A kivonat helyességét (igazolja) a kir. főkormánysszék kiadóhivatala

Szeben, 1864. február 22.

Teslak m/p

